

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BATMAN MÜZESİNDE BULUNAN OSMANLI DÖNEMİ
SİKKELER**

Mehmet Nezir ARI

**Ocak-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BATMAN MÜZESİNDE BULUNAN OSMANLI DÖNEMİ
SİKKELER**

Mehmet Nezir ARI

**Danışman
Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR**

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR Doç. Dr. Zekai ERDAL

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ORAL

**Ocak-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Mehmet Nezir ARI tarafından hazırlanan “Batman Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeler” adlı tez çalışması 15/01/2025 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Zekai ERDAL

.....

Danışman

Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ORAL

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Mehmet Nezir ARI
15.01.2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATMAN MÜZESİNDE BULUNAN OSMANLI DÖNEMİ SİKKELERİ

Mehmet Nezir ARI

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR

2025, 187 Sayfa

Paranın ve sikkelerin icadından önce insanlar, ihtiyaçlarını karşılamak için takas yöntemiyle mal değişimi yapmaktaydılar. Ancak para ve sikkelerin kullanıma girmesiyle birlikte, bu yeni ödeme aracı ticaretin daha düzenli hale gelmesini sağlamış ve alışverişi kolaylaştırmıştır. Sikkeler, üzerlerinde taşıdıkları bilgiler sayesinde, devletler hakkında önemli veriler sunar. Hükümdarların tahta çıkış yılları, sikkelerin basıldığı yerler ve tarihler gibi detaylar, tarihsel araştırmalar için değerli bir kaynak oluşturur. Bu sikkeler aynı zamanda devletlerin fetihleri, ekonomik durumları ve sosyal yapıları hakkında da bilgi edinmemizi sağlar. Günümüzde, müzelerde sergilenen ve arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkarılan sikkelerin incelenmesiyle, geçmişteki uygarlıklar ve bunların basmış oldukları sikkeler hakkında daha fazla bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi geniş topraklara sahip bir devletin sikkelerinin incelenmesi, sadece Osmanlı tarihi değil, aynı zamanda dünya tarihi açısından da büyük bir önem taşır. Bu çalışmada, sikkelerin evrimi ve üretim tekniklerine değinilmiş, Osmanlı öncesi sikkeler kısaca ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı sikkelerinin malzeme türü, birimi, darphaneleri ve içerdiği terimler detaylı olarak sunulmuştur. Batman Müzesi envanterindeki Osmanlı sikkeleri arasında yer alan 40 sikke, dönemi, basım tarihi ve yeri, üzerindeki yazılar ve süslemeler açısından incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batman Müzesi, Nümismatik, Osmanlı, Para, Sanat Tarihi, Sikke,

ABSTRACT

MASTER THESIS

OTTOMAN PERİOD COİNS FOUND İN BATMAN MUSEUM

Mehmet Nezir ARI

Batman University Graduate Education Institute

Art History Department of Science

Advisor: Faculty Member Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR

2025, 187 Pages

Before the invention of money and coins, people used to exchange goods by bartering to meet their needs. However, with the introduction of money and coins, this new means of payment enabled trade to become more regular and facilitated shopping. Coins, thanks to the information they carry on them, provide important data about the states that issued them. Details such as the years of ascension to the throne of the rulers, the places and dates where the coins were minted constitute a valuable source for historical research. These coins also provide us with information about the conquests, economic conditions and social structures of the states. Today, the examination of coins exhibited in museums and unearthed through archaeological excavations helps us to learn more about past civilisations and the coins they minted. In particular, the study of the coins of a state with such a vast territory as the Ottoman Empire is of great importance not only for Ottoman history but also for world history. In this study, the evolution and production techniques of coins are discussed, and the coins minted by pre-Ottoman states are briefly analysed. In addition, detailed information on the terms used in Ottoman coins, types of materials used, currencies and mints are presented. The 40 coins among the Ottoman coins in the inventory of the Batman Museum are analysed in terms of their period, date and place of minting, inscriptions and ornaments.

Keywords: Art History, Batman Museum, Coin, Money, Numismatics, Ottoman.

ÖNSÖZ

Madeni Para (sikke); ana maddesi metal olan, ağırlığı ve miktarı kıymetli metalden olan ve onu taklit eden ve kutsallaştıran bir arma veya devlet işareti bulunan küçük dairesel (disk şeklinde) bir ödeme aracıdır. Devletlerin sosyo kültürel, dini ve ekonomik unsurlarını yansıtan sikkeler, bunları gelecek nesillere aktaran yazılı vesikalardır. Nümismatik açısından sikkeler, üzerlerindeki yazılar, tarihler, figürler ve bezemeler ile boyutları, ağırlıkları ve içeriklerindeki metal unsurları dikkate alındığında, ait oldukları devirler ve toplumlar hakkında mühim malumat sunmaktadırlar. Bu bağlamda, 623 yıl boyunca hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun bastırdığı sikkeler, devletle ilgili pek çok bilgiye erişme imkânı sağlamaktadır. Konu hakkında bilgilerini esirgemeyen, akademik bilgisi ve görüşleriyle çalışmayı yönlendiren danışmanım ve saygıdeğer hocam Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR'e sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Desteklerinden dolayı Doç. Dr. Zekai ERDAL, Dr. Öğr. Üyesi Ebru ORAL, Dr. M. Erşed TOKAT, Müze Müdürü Mehmet Cabir ALPER ve Sanat Tarihçisi Siyamet OĞUZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Katkılarından dolayı dostlarım, Sanat Tarihçisi Çimen TURAN'a, Müze Araştırmacısı Zeynep İSEN'e, Uzman Ömer BARIŞ'a, Müze Araştırmacısı İbrahim İNAÇ'a ve arkadaşım Arkeolog Abdurrahman DEMİR'e ve Sikke çizimlerini yapan Resim Öğretmeni Cafer KAPLAN'a Teşekkür ederim. Ayrıca tezimin hazırlanması sürecinde bana her anlamda destek veren müstakbel eşim Ufuk Ülkü ARI'ya, sevgili çocuklarım Ardelan Diljen ARI, Dilçem ARI, Kardeşim Sedat ARI ve Yengem Sara ARI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma esnasında gerekli kolaylığı sağlayan Batman Müze Müdürlüğü çalışanlarına teşekkürlerimi sunuyorum.

Mehmet Nezir ARI

Batman 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	5
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	6
1.4. Araştırma İle İlgili Kaynaklar	7
2.BATMAN’IN COĞRAFİ KONUMU TARİHÇESİ VE BATMAN MÜZESİ	8
2.1 Batman’ın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi	8
2.2. Batman Müzesi	10
3. SİKKELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE YAPIM TEKNİKLERİ.....	16
3.1. Sikkenin Tanımı	16
3.2. Sikkenin İcadı ve Gelişimi	16
3.3. Sikke Basım Teknikleri	40
3.4 Döküm Tekniği.....	41
3.5 Çekiç ile Darp Tekniği.....	42
3.6. Mekanik Darp Tekniği.....	44
3.7. Sikke ile İlgili Kavramlar	46
3.7.1. Damga –Kontrmark.....	46
3.7.2. Esedi kuruş	46
3.7.3. Hakkak işareti.....	46
3.7.4. Halis	47
3.7.5. Hatalı-Erörlü sikke	47
3.7.6. Hürde sikke	47
3.7.7. İşaret harfler	47

3.7.8. Kalp – Züyuf sikke	48
3.7.9 Kırpık- Kırkık sikke	48
3.7.10. Karat-Kırat	48
3.7.11. Mağuş sikke (Sikke-i Mağuşe).....	48
3.7.12. Mangır	49
3.7.13. Meskukat	49
3.7.14. Miskal.....	50
3.7.15. Nakışlı Mangır.....	50
3.7.16. Nümismatik-Nümizmatik	50
3.7.17. Para.....	51
3.7.18. Sikke.....	51
3.7.19. Sikke pulu.....	51
3.7.20. Sikke tağış	51
3.7.21. Sikke tashihi	52
3.7.22. Sikke tecdidi	52
4. OSMANLI DÖNEMİ SİKKLERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	53
4.1 Osmanlı Döneminde Sikkelerin Gelişimi.....	53
4.2. Malzeme	64
4.2.1. Altın.....	64
4.2.2. Gümüş	66
4.2.3. Bakır	67
4.2.4. Nikel	68
4.3. Madeni Para Birimleri.....	68
4.3.1. Adli altın.....	68
4.3.2. Akçe	69
4.3.3. Aynalı	69
4.3.4. Cedid eşrefi	70
4.3.5. Cedid İslambol	70
4.3.6. Cedid zencirikli	71
4.3.7. Cihadiye	71

4.3.8 Darülhilafe.....	71
4.3.9. Fındık altın	72
4.3.10. Gazi altını	72
4.3.11. Karakuruş	72
4.3.12. Kuruş	73
4.3.13. Mahmudiye altını	73
4.3.14. Mangır	74
4.3.15. Mecidiye.....	75
4.3.16. Rumi altın.....	75
4.3.17. Sultani	76
4.3.18. Şahi.....	77
4.3.19. Şeriff.....	77
4.3.20. Zer-i Mahbub.....	77
4.3.21. Zolta	78
4.4. Darphaneler.....	79
4.4.1. Darphane merkezleri	80
4.4.2. Darphane daireleri	84
4.4.3. Darphane çalışanları.....	85
4.4.3.1 Darphane emini	85
4.4.3.2. Sahib-i ayar	85
4.4.3.3. Kefçe nazırı.....	86
4.4.3.4. Sikkegenler	86
4.4.3.5. Kâtip.....	86
5. KATALOG	87
5.1. Batman Müzesi’nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkelerinden Örnekler.....	87
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	167
6.1. Değerlendirme.....	167
6.1.1. Malzeme ve basım teknik özellikleri.....	167
6.1.3. Yazı özellikleri	170
6.1.4. Süsleme özellikleri	171

6.2. Sonuç	172
KAYNAKÇA.....	174

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 4.1. Osmanlı Devleti sikkeleri üzerinde yer alan darphane adları	80
--	----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Batman Müzesinin girişi.....	11
Şekil 2.2. Batman Müzesinin Planı.....	12
Şekil 2.3. İlsu Salonu 1 (Paleolitik - Neolitik).....	12
Şekil 2.4. Müzedeki sunum ve kiokslar	13
Şekil 2.5. Engelsiz Müze sarı yol.....	14
Şekil 2.6. Müze Park ve amblemi	15
Şekil 2.7. Müze Amblemi	16
Şekil 2.8. Müzenin Amblemi	15
Şekil 2.9. Osman Bey'e ait Akçe	55
Şekil 3.1. Erken dönem darphane (Kemaloğlu, 2023: 48)	41
Şekil 3.2. Döküm Tekniği (Kemaloğlu, 2023: 49)	42
Şekil 3.3. Çekiç İle Darp Tekniği (Tekin, 2008: 22)	43
Şekil 3.4. XV. Yüzyıldan Temsili bir Darphane	44
Şekil 3.5. Mekanik Darp Tekniği (kaldıraçlı pres). (Kemaloğlu, 2023, 51)	45-51
Şekil 3.6. Mekanik Darp Tekniği (kaldıraçlı pres) (Balı, 2021: 41)	45
Şekil 4.1. Osman Bey'e ait Akçe (Artuk, 1980: 27).	64
Şekil 5.1. II. Murad Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)	88
Şekil 5.2. II Murad Sikkesi	90
Şekil 5.3. II Mehmed Sikkesi.....	92
Şekil 5.4. II Mehmed sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)	94
Şekil 5.5. II Mehmed Sikkesi.....	96
Şekil 5.6. II Mehmed Sikkesi.....	98
Şekil 5.7. II Mehmed Sikkesi.....	100
Şekil 5.8. II Bayezid Sikkesi.....	102
Şekil 5.9. II Bayezid Sikkesi.....	104
Şekil 5.10. II Bayezid Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	106
Şekil 5.11. I Selim Sikkesi.....	108
Şekil 5.12. I Selim Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	110
Şekil 5.13. I Selim Sikkesi.....	112
Şekil 5.14. I Selim Sikkesi.....	114
Şekil 5.15. I Selim Sikkesi.....	116
Şekil 5.16. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	118
Şekil 5.17. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi.....	120
Şekil 5.18. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi.....	122

Şekil 5.19. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi.....	124
Şekil 5.20. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi.....	126
Şekil 5.21. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi.....	128
Şekil 5.22. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi.....	130
Şekil 5.23. III. Mehmed Sikkesi	132
Şekil 5.24. III. Mehmed Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)	134
Şekil 5.25. III. Mehmed Sikkesi	136
Şekil 5.26. I. Ahmed Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	138
Şekil 5.27. IV. Murad Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	140
Şekil 5.28. IV. Murad Sikkesi	142
Şekil 5.29. Sultan İbrahim Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	144
Şekil 5.30. Sultan İbrahim Sikkesi	146
Şekil 5.31. III. Selim Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)	148
Şekil 5.32. II. Mahmud Sikkesi	150
Şekil 5.33. II. Mahmud Sikkesi	152
Şekil 5.34. II. Mahmud Sikkesi	154
Şekil 5.35. II. Mahmud Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	156
Şekil 5.36. II. Mahmud Sikkesi	158
Şekil 5.37. Abdulmecid Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	160
Şekil 5.38. II. Abdulhamid Sikkesi.....	162
Şekil 5.39. II. Abdulhamid Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025).....	164
Şekil 5.40. V. Mehmed Reşad Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)	166

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Ag.	Gümüş
Au.	Altın
AÜ.	Ankara Üniversitesi
Bşk.	Başkaları
C.	Cilt
Cu.	Bakır
Çev.	Çeviren
Düz.	Düzenleyen
Ed.	Editör
Gr.	Gram
H.	Hicri
HES.	Hidro elektrik santralleri
ICOM.	Uluslararası Müze Konseyi
İMÜ.	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
İÜEF.	İstanbul üniversitesi edebiyat fakültesi
Ltd.	Limited Şirketi
M.	Miladi
MÖ.	Milattan önce
MS.	Milattan sonra
Ni.	Nikel
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBE.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TCMB.	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
TND.	Türk Nümismatik Derneği Bülteni
Vd.	Ve diğerleri
Yy.	Yüzyıl
ZKÜ.	Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde uygulanan para sistemini anlamak için hem dönemin dünya para sistemini hem de İslam Dininin temellerini göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü uygulanan para sistemi mevcut dünya ekonomik durumunun gereklerine göre uygulanmış, ancak büyük ölçüde devlet sisteminin doğasını oluşturan İslami esaslara da uyulmuştur. Dolayısıyla bu konularda yapılacak araştırmalar, hem dönemin dünya ekonomisini ve uluslararası para sistemini hem de daha önceki İslam ülkelerinin İslami ilke ve uygulamalarını dikkate alınmalıdır. Bu alanda pek bir şey söyleyemesek de iktisat tarihçileri tarafından özellikle son yıllarda yerli ve yabancı kaynaklar dikkate alınarak bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların eklenmesindeki amaç, asırlarca geniş bir coğrafyada büyük bir devlet olarak hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun para sistemi ve siyasetinin önemli bir parçası olan medeniyet silsilesini daha iyi anlamaktır.

İnsanoğlu öteden beri hayatını devam ettirmek maksadıyla ilk önce yiyecek ve tekstil, barınma, korunma gibi ihtiyaçlarının giderilmesi zaruri olmuştur. Ancak İnsanoğlu bu gereksinimlerinin hepsini kendisi tarafından tek başına karşılaması ve üretmesi çok zor olduğundan bu ihtiyaçlarının temini için alışveriş usulünü tercih etmiştir. Para icad edilmeden evvel insanlar alışverişini takas yöntemi denilen malların başka bir malla değişimini kullanarak yapmışlardır. Ancak zaman içerisinde bu yöntemin zor hale gelmesi ile birlikte insanların farklı çözüm arayışına gitmesine vesile olmuştur. Bu da daha sonraki dönemlerde sikke denilen değişim aracının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Tarih kitapları ilk madeni paraları Lidyalıların yaptığını söyler. Gerçekten de madeni paranın icadını Lidyalılarla ilişkilendirmek için yeterli kanıtımız var. Bu kanıtlar yazılı antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular olarak iki grupta toplanabilir. "Tarihin babası"olarak bilenen Herodot, madeni paranın icadı ile ilgili ilk bilgilere MÖ VII. yy da İyonya Bölgesinde olduğundan bahseder. Herodotos, Lidyalıların ilk kez altın ve gümüş para basıp kullandıklarını söyler. Herodot'un altın dediği şey aslında elektronlar olmalıdır. Çünkü ilk madeni paralar elektronlardan yapılmıştır. Ayrıca MS 2. yüzyılda yaşamış olan Pollux; “ madeni parayı kim icat etmiş olabilir?”sorusuna yanıt arayan Colophon'dan, Xenophanes'ten alıntı yapar. Ksenophanes'in sikke mucidi olarak bahsettiği halk ve milletler arasında Lidyalıları da zikredilmektedir. Bu nedenle MÖ 5.

yüzyılda Herodot. Xenophanes'in MÖ 6. yüzyılda yaşadığı düşünüldüğünde sağladıkları bilgiler göz ardı edilmemelidir. Batı Anadolu'da, özellikle Lidya Krallığı'nın egemen olduğu topraklarda, arkeolojik kazılarda çok sayıda ilkel elektron para bulunmuştur. Bu sikkelerin önemli bir kısmında Lidya Krallığı'nın arması olan aslan başı yer almaktadır. Ancak çok sayıda sikke Lidya Krallığı ile ilgili olmayan farklı tiptedir. Bu madeni paralar muhtemelen tüccarlar tarafından işleri için basılmıştır. Madeni paranın neden icat edildiği sorusunun cevabı hem kolay hem de zordur. Bir görüşe göre madeni para, savaş giderleri (asker maaşları, silah imalatı vb.) veya memur maaşları, kamu harcamaları (yol, köprü ve bina yapımı, vesaire.) ve vergi tahsilatı için; diğer bir görüşe göre ise buluşun en basit nedeni, günlük ihtiyaçların karşılanması için standart bir ödeme aracına ihtiyaç duyulmasıydı (Gökalp, 2009, s. 2; Howgego, 1998, s. 1-3; Otto, 2000, s. 25; Tekin, 2004, s. 46).

Sikke (Madeni Para); Ana maddesi metal olan, ağırlığı ve değeri belli olan kıymetli metalden oluşan ve onu taklit eden ve kutsallaştıran bir arma veya devlet işareti bulunan küçük dairesel (disk şeklinde) bir ödeme aracıdır. Madeni para bilimsel bir nesne olarak genellikle yuvarlak bir metal diske sahip olduğundan, ön ve arka yüz olarak iki yüzü mevcuttur. Öncelikle alışveriş veya ticaret için kullanılan bir değişim ve ödeme aracı olan paranın bu forma girmesi uzun zaman aldı. Madeni paranın icadından önce para fikri bilinmiyordu çünkü insanlar yiyeceklerini, giyeceklerini, silahlarını ve benzeri aletlerini kendileri üretiyorlardı ve hayatta kaldıkça paraya ihtiyaçları yoktu. Yerleşik bir düzenin ardından ilkel toplumlar, malları malla değiş tokuş etmek anlamına gelen takas sistemini kullandılar. İnsanlar takas etmek istediklerini bulamayınca eşdeğer bir şey almaya başladılar ve bunun sonucunda değeri ölçmek için bazı yararlı nesneler ve hayvanlar tanıtıldı. Toplumlar geliştikçe para yerine hayvanları, tahıl ürünlerini ve çeşitli araçları kullanmaya başladılar. Drakon'dan (MÖ 62) gelen metinler, hayvanların para olarak kullanıldığını gösterir. Bu metinlerde hayvan olarak tanımlanan cezalar yer almaktadır. Pecunia kelimesi Latince'de para anlamına gelir ve hayvan anlamına gelen pecus kökünden gelir. Ancak bu ödeme şekilleri Miken Dönemi'nden (MÖ1580-1200) önce sona ermiştir. Aracı olarak kullanılan bu tür malları korumak ve gerekirse bir yerden başka bir yere kolayca taşımak zor olduğundan çağlar boyunca sadece altın ve gümüş gibi kıymetli madenler para olarak kullanılmıştır. Metal aletler (standlar, baltalar, sivri uçlar, kürekler, silahlar, çapalar) ve süs eşyaları (yüzükler, bilezikler) para olarak kullanılmak zorundaydı. Avrupa, Girit ve Mısır'daki kazılarda birçok çift balta bulundu. Miken ve

Truva kazılarında bulunan yüzüklerin de para olarak kullanıldığı sanılıyor (Gökalp, 2009, s. 2; Tekin, 1998, s. 1; Tekin, 2004, s. 46).

Nümismatik Eski Yunanca sözcükler ‘nomisma’ ve Latince ‘nummus’ madeni para anlamına gelir. Bu kelimelerden türetilen nümizmatik terimi Türkçe'ye "madeni para bilimi" olarak çevrilebilir. Nümizmatik çalışma alanı olarak seçen, konuya bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşan ve malzemeyi (sikkeleri) metodik olarak inceleyen insanlara "nümismat" diyoruz. Cebimizde taşıdığımız madeni paralar da madeni para olduğu için nümizmatik alanına girmektedir. Nümizmatik bilimi paranın icadından bu yana çok geniş bir dönemi kapsamaktadır. Nümizmatik bilimi, ticari ve hukuki işlemlerde ödeme aracı olarak kullanılan, yetkili makamların resmi ile damgalanmış madeni paraları incelemeye dayanır. Ayrıca madalyonlar, madeni paralar, para yerine kullanılan ağırlıklar ve bazı toplulukların madeni para yerine kullandıkları çeşitli nesneler de nümismatik alanına girer. Madeni paranın nerede, ne zaman, nasıl basıldığı, miktarı ve tirajı, ekonomik hayattaki rolü ve kanuniliği ele alındığında, nümizmatik önemli bir ikincil tarih bilimi olduğu anlaşılmaktadır. Nümismatik sadece madeni para toplamak değildir. Madeni paralar yardımıyla yeni bilgiler edinerek daha önce edinilen bilgileri yeniden düşünmemizi sağlayan önemli bir disiplindir. Nümismatik bilimi; madeni paraları, içinde bulundukları toplumun tarihi, dini, sanatı, askeri, siyasi ve sosyo-kültürel yapıları ve yaşamı hakkında bilgi verir. Madeni parayı basan yetkililerin kimliğini yansıtır. Madeni paralar tarihi belgelerdir. Çeşitli bilimsel alanlardan gelen bilgilere ek olarak, sikkeler hakkında belirli bilgilerin varlığı (örneğin, bir şehrin veya hükümdarın adı), sikkelerin tarihsel ışıktaki anlamını ortaya koymaktadır (Grierson, 1973, s. 317; Tekin, 1998, s. 1; Tekin, 2004, s. 46).

Osmanlı nümizmatikine baktığımızda Müze-i Hümayun'un kuruluşundan bugüne çok sayıda Osmanlı sikkeleri toplandığını bilmekteyiz. Osmanlı döneminde Abdülatif Paşa' dan bugüne değin sikke bilimcilerin ve araştırmacıların çalışmaları sayesinde Osmanlı sikkelerinin tarihi çok daha iyi bilinmektedir (Yılmaz.2019, s. 2).

Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan sikkelerin yanı sıra müzelere getirilen sikkeler hakkında yapılan bilimsel araştırmalar sayıca azdır. Bu nedenle müzelerde yer alan sikkeler üzerinde bilimsel çalışmaların artırılması gerektiği ihtiyacı doğmuştur. Fakat bilimsel çalışmalarının daha da dataylandırılarak çoğaltılması ve ilgili bilimsel boşluğa katkı sunması hedefiyle tezimizin sınırlılığını Batman Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi sikkelerine yer verilmiştir. Bugüne değin yapılan lisansüstü çalışmalarının içerisinde İslami Dönem sikkeleri içerisinde önemi bir periyodu temsil

eden Osmanlı sikkeleri bir başlık altında ele alınarak bahsi geçen örneklerin öncelikle fotoğraf çekimleri, ağırlık ölçüleri yapılmış ve sonrasında ayrıntılı tanımlarıyla incelenmiştir. Buradan çıkışla tezin konusu olan Batman Müzesi Envanterine kayıtlı Osmanlı Dönemine ait sikkeler incelenerek, 14 farklı Sultana ait 40 sikke okunabilirlik ve bütünlük özellikleri dikkate alınarak seçilerek çalışmaya dahil edilmiştir.

Tezimizin birinci bölümünü“ Çalışmanın Konusu, Önemi ve Niteliği, Çalışmanın Amacı ve Kapsamı”, “Çalışmanın Yöntemi”, “Çalışmayla İlgili Yayınlar ve Araştırmalar” oluşturmaktadır.

Çalışmanın İkinci bölümünde “Batman’ın Coğrafi konumu tarihçesi ve Batman Müzesi” başlığı altında, kısaca bilgi verilmiştir. “Sikkelerin Genel Gelişimi ve Yapım Teknikleri” adlı üçüncü bölümde ise, sikkenin icadı ve gelişimi, sikkenin basım tekniği, sikke ile ilgili kavramlar genel olarak sunulmuştur.

“Osmanlı Dönemi Sikkelerine Genel Bakış” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, kendi içerisinde “Osmanlı Döneminde sikkelerinin gelişimi”, “Malzeme”, “Madeni Para Birimleri” ve “Darphaneler” isimli alt başlıklardan müteşekkildir. Osmanlı Döneminde sikkelerin gelişimi başlığında, Osmanlı iktisadi yapısından bahsedilerek Osmanlı Devletinin Kuruluşundan yıkılışına kadarki dönemde Sultanlar tarafından basılan sikkelerden genel olarak anlatılmıştır. Malzeme olarak adlandırdığımız başlıkta, Osmanlı Döneminde darp edilen sikkelerin malzemelerinin niteliği ve kullanım amaçlarından bilgiler sunmaktadır. Para birimi olarak adlandırılan alt başlıkta Osmanlı Dönemindeki para birimleri ve bunların tarihsel serüvenine yer verilmiştir. Darphaneler alt başlığında, mimari olarak hangi birimlerden meydana geldiği, darphane görevlileri ve Osmanlıdaki darphane merkezlerine yer verilmiştir.

Beşinci bölüm“Katalog” olarak adlandırılmış ve tezin ana konusunu oluşturan sikkelerin ayrıntılı bilgilerinin sunulduğu bölümdür. Bu bölümde Sanat Tarihi metodu içerisinde bir katalog şablonu oluşturulmuş ve buna paralel kronolojik sıralamaya dahil edilen Sultanların sikkeleri, darp merkezleri ve madeni cinsi verilmiştir. En erken tarihli sikkeden en geç tarihli sikkeye doğru bir sırlama dâhilinde katalog bölümü oluşturulmuştur. Katalog bölümünde yer alan sikkelerin her biri “Katalog No” ile verilmiştir. Katalogda yer alan diğer bilgiler Envanter Numarası’da, esere müzede verilen envanter numarası, hükümdarın adı, hangi Sultan döneminde basıldığı, hüküm yılı hicri tarihle verilmiş olup miladi tarihle parantez içinde belirtilmiştir. Darp tarihi, sikkenin kaç yılında basıldığını gözler önüne sermektedir. Darp merkezi bölümünde; sikkenin darp edildiği yerin Osmanlıca ismi Latin harfleriyle belirtilmiştir. Malzeme bölümünde ise

sikkenin melzeme niteliği ayrıntılandırılmıştır. Ölçüler bölümünde, hassas terazi ile alınan sikkenin mevcut ağırlığı ve ayrıntılı ölçileri verilmiştir. Sikkelerin her iki yüzlerinin fotoğrafları ile ön ve arka yüz tanımlarını içeren ayrıntılı tüm bilgi katalog bölümünde sunulmuştur.

Çalışmanın altıncı bölümünü “Değerlendirme ve Sonuç” başlığını oluşturmaktadır. Bu bölümde ana hatları ile Katalog bölümünde yer alan sikke örnekleri, dönem özellikleri, kronolojik özellikleri, basım ve süsleme kompozisyonları gibi özellikleri göz önünde tutularak karşılaştırılmış ve topluca değerlendirilmiştir. “Sonuç” bölümünde ise, elde edilen bilimsel verilere vurgu yapılarak daha önce üzerine her hangi bir bilimsel çalışma yapılmamış olan Batman Müzesi’ndeki sikkelerin önemi ve bilimsel kıymeti açıkça belirtilmiştir.

1.1.Araştırmanın Konusu Önemi ve Niteliği

“Batman Müzesi’nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri” konu başlığına sahip tezde, bölgenin önemli müzelerinden biri olan Batman Müzesi’nde farklı dönemlere ait birçok eser bulunmaktadır. Bu eserlerin içinde de sikkeler önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle Roma, Bizans, Sasani, Artuklu, Eyyübi ve Osmanlı Dönem’ine ait sikkeler önemli bir yer tutmaktadır. Batman Müzesi deposunda bulunan envanterlik sikkelerden Osmanlı Dönem’i olarak kaydedilmiş olanlar çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Tezin içeriğinde yer alan ve ayrıntıları ile incelenen 40 sikke örneği 14 farklı Sultana işaret etmektedir.

1.2.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Yapılan literatür araştırmalarında çalışmamızın konusunu oluşturan Batman Müzesi’nde bulunan Osmanlı Dönemi sikkelerini bilimsel yöntemlerle ve Sanat Tarihi açısından araştıran, inceleyen ve tez konusunu oluşturan herhangi bir çalışma mevcut değildir. Bu nedenle Batman Müzesinde mevcut olan ama herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmamış, Osmanlı Dönemi sikkelerinin çalışılması önem teşkil etmiştir. Bu nedenle Batman Müzesi’nde bulunan Osmanlı Dönemi sikkeleri tez konusu olarak belirlenmiş ve söz konusu sikkelerin kronolojik olarak Sultanlarına göre tasnif edilerek darp tarihi, darp yeri, ölçüsü, ağırlığı, yazı karakteri, malzemesi, süslemesi, kompozisyon özellikleri ile ayrıntılı bir şekilde ele alınıp fotoğraflanması, tanıtılması ve değerlendirilmesi çalışmanın

amacını oluşturmaktadır. Çalışmamızın bir diğer amacı, sikkelerin çözümlenerek açıklanması ile başta Sanat Tarihi olmak üzere farklı disiplinlere katkılar sağlamak, birçok bilim insanının. sikkelerdeki benzer ya da farklı durumları inceleme ve bunları birbirleriyle karşılaştırma imkânı sağlamaktır. Batman Müzesi'nde bulunan, envanter defterine “Osmanlı” adı altında kaydedilmiştir. 40 adet sikke çalışma kapsamına alınmıştır. Kataloğa dâhil edilen sikkelerin farklı Sultanlara ait olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada, Osmanlı Sultanlarından 14 farklı Sultana ait sikke örnekleri mevcuttur. Bunlar; II. Murad dönemine ait 2, II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) dönemine ait 5, II. Bayezid dönemine ait 3, I. Selim (Yavuz) dönemine ait 5, I. Süleyman (Kanuni) dönemine ait 7, III. Mehmed dönemine ait 3, I. Ahmed dönemine ait 1, IV Murad dönemine ait 2, I.İbrahim dönemine ait 2, III. Selim 1, II.Mahmud 5, Abdülmecid 1, II. Abdülhamid 2 ve V. Mehmed Reşad dönemine ait 1 adet sikke şeklindedir.

1.3.Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışma konumu oluşturan sikkelerle ilgili çalışmaları yapabilmek için Batman Müze Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma konumuzla ilgili öncelikle Batman Müzesinde ne kadar envanterlik sikkenin olduğu tespiti yapılmış ve bunların kaç tanesi envanter defterine Osmanlı Dönemi olarak kaydedildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca envanter defterlerinde İslami Dönem olarak kaydedilen sikkelerin içinde de Osmanlı sikkelerinin olup olmadığı araştırılıp belgeleme çalışmalarına başlanmıştır. Müzede bulunan Osmanlı Dönemine ait tüm sikkeler depoda yer almaktadır. Sikkelerin belgelenmesi ve seçilmesi çalışmasının ilk basamağı müze deposunda gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada müzede yer alan Osmanlı dönemine ait 40 sikke seçilmiştir. Bunların 14 Osmanlı Padişahı dönemini kapsayan 15 ve 20. yüzyılların arasını kapsadığı tespit edilmiştir. Detaylı fotoğraf çekimi ve ölçüleri yapılmıştır. Eserlerin depo çalışması neticesinde literatür taraması yapılarak Osmanlı sikkeleri ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Sikkeler üzerinde yazılar okunmuş tarih ve darp yeri ifadeleri kesinleştirilmiştir. Kataloğumuzda yer alan sikke fotoğrafları yüksek çözünürlükte ve iyi kalitede çekildiği için ayrıca tüm sikkelerin çizimine yer verilmemiştir. Sadece kataloğumuzda yer alan Sultanlara ait sikkelerden birer örnekte çizime yer verilmiştir.

1.4. Araştırma İle İlgili Kaynaklar

Öncelikle sikkelerin tanımı, tarihsel gelişimi yapım teknikleri ve Osmanlı Dönemine ait sikkelerle ilgili yayınlanmış kitap, Yüksek lisans, makale vb. çalışmalara ulaşmaya çalışılmıştır. Bu kaynaklar en erken tarihten en geç tarihe kadar taranmış ve en güncel bilgilere ulaşmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye’deki farklı kütüphanelerde literatür taraması yapılarak Osmanlı sikkeleri ile ilgili önceki yapılan çalışmalara ulaşılmıştır. Çalışmamızda genişçe bir kaynak taraması yapılarak 200’e yakın kaynakça gösterilmiştir. Kaynaklarımızın arasında: Bilhan Akçaşar (Ed. Bülent Arı), İbrahim Artuk, Cevriye Artuk, Şevki Nezihi Aykut, Atom Damalı, Cüneyt Ölçer, Halil Sahillioğlu, Ahmet Tabakoğlu, Oğuz Tekin,’e ait yayınlar temel kaynak teşkil etmiştir. Ayrıca birçok doktora ve yüksek lisans tezleri de kaynak olarak kullanılmıştır.

2. BATMAN'IN COĞRAFI KONUMU TARİHÇESİ VE BATMAN MÜZESİ

2.1 Batman'ın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Batman ili, 41' 10" – 41' 40" doğu boylamları, 38' 40" – 37' 50" kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Şehir: Batman Çayı'nın doğusunda, Raman Dağı'nın kuzeyinde, denizden 565 metre yükseltide, verimli bir ova olan Batman Ovası kenarında kurulmuştur. Bu ovanın etrafı Raman, Garzan ve Aydınlık Dağları ile çevrilidir. Batı ve kuzeybatısında Diyarbakır, kuzeyinde Muş, doğusunda Bitlis ve Siirt, güneyinde ise Mardin illeri bulunmaktadır (Kozbe, 2017, s. i).

Cumhuriyet döneminde kurulan ve çok hızlı gelişen şehirlerden biri olan Batman, petrol ve petrol sanayinin ortaya çıkarıp geliştirdiği bir şehirdir. Şehir İluh adlı bir köyün bulunduğu yerleşim alanına kurulmuş olup yerleşim yerinin tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır (Tuncel, 2000, s. 200). Ancak Dicle Nehri ve onun yan kolları olan Batman ve Garzan çaylarının birleştiği havzada konumlanan Batman Ovası, stratejik konumu ve coğrafi özellikleri nedeniyle çağlar boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bölgede gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları Batman Vadisi ve çevresinin, Mezopotamya'nın Anadolu'ya uzanan önemli kavşak noktalarından biri olduğunu göstermektedir (Köroğlu, 2002, s. 449). Paleolitik dönemlerden bu yana, kesintisiz bir şekilde birçok uygarlığa tanıklık eden Batman İli'nin de içinde yer aldığı Yukarı Dicle Havzasında sırasıyla; Asur, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Hamdani, Mervani, Büyük Selçuklu, Artuklu, Eyyubi, Akkoyulu, Karakoyunlu ve Osmanlılar egemen olmuştur (Tuncel, 2000, s. 200-201).

Batman İli'nde ilk arkeolojik veriler Neolitik Çağ'a aittir. Batman Çayı kenarında bulunan Hallan Çemi Höyüğü'nde yapılan kazı çalışmalarında elde edilen buluntular bu bölgenin 12.000 yıl öncesi bir yerleşim alanı olduğunu ortaya koymuştur. Neolitik Dönem sonrasında Akad Krallığı Dönemi, III. Sumer-Ur Hanedanı ve Eski Babil Krallığı Dönemi, Huri-Mittaniler ve Hitit Krallık Dönemi, Aramiler, Asur Krallığı ve Babil Krallığı Dönemleri tespit edilmiştir. MÖ. III. binde ve daha geç devirlerde "Mesopotamia" adı verilen Dicle-Fırat nehirleri arasında yer alan ve Batman İli'nin de içinde bulunduğu bölgeye, MÖ. 7. yüzyıl Geç Assur belgelerinde "Subaru" denildiği anlaşılmaktadır (Lafli, 2009, s. 185).

Bölge MÖ. VII. Yüzyılın sonlarında Kimmer ve İskitler'in akınlarına uğrayarak MÖ. 612 yılında Medler'in egemenliğine geçmiştir. Ancak MÖ. 550 yılında Pers İmparatoru II. Kiros tarafından Med İmparatorluğuna son verilmiştir. MÖ. 330'lu yıllara kadar süren Pers hâkimiyetinin ardından bölge Büyük İskender ve onun mirasçılarından olan Seleukos'un egemenliğinde kalır (Tuncel, 2000, s. 200-201). Uzun süre Partlar'la Romalılar arasında egemenlik mücadelesine sahne olan bölgede MS. 63 yılında Romalıların hâkimiyeti sağlayarak Geç Hellenistik Parth egemenliğine son verdikleri görülür. Roma İmparatorluğu bu bölgede MS. II. yüzyılda İran yaylasından gelen Sasani askeri güçleri ile sık sık savaşmak zorunda kalır. İki imparatorluk arasında yapılan mücadeleler sırasından Batman iki güç arasında sürekli el değiştirir. Ortaçağ başlarında tekrar İran egemenliği altına giren bölge Sâsânîler'le Bizans arasında sık sık el değiştirmiştir (Lafli, 2009, s. 187).

Batman'ın da içerisinde yer aldığı ve Ortaçağ'da "el-Cezire" olarak adlandırılan bölgenin tamamı 640/641 yıllarında Hz. Ömer'in kumandanlarından İyaz b. Ganm tarafından İslam topraklarına dâhil edilmiştir. El-Cezire bölgesi "Diyar-ı Rebia", "Diyar-i Mudar" ve "Diyar-ı Bekr" olmak üzere üç kısımdan oluşmaktaydı. Batman ve çevresi bu bölgenin "Diyar-ı Bekr" kısmında yer almaktaydı (Nasıroğlu, 2020, s. 56).

Emeviler ve Abbasiler zamanında Bizanslılar ile Müslüman Araplar arasında el değiştiren bölge XI. yüzyılda Mervânîler'in elinde iken Alparslan'ın 1071 Malazgirt zaferi sonrası Türkler'in eline geçmiştir. Anadolu'nun fethine katılan Dilmaçoğlu Mehmet Bey'e ikta olarak verilen bölgede kurulan Dilmaçoğulları Beyliği, önce Hasankeyf Artuklular'ı, sonraları ise Eyyubiler'in egemenliğinde kalmışlardır. 1231 yılında Moğollar tarafından işgal edilerek yağmalanmış, 1243 Köseadağ Savaşı ile Moğol hâkimiyetine giren bölge, İlhanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Moğolların elinde kalmıştır. İlhanlı Devleti'nin yıkılışından sonra Eyyubi, Artuklu ve Karakoyunlular arasındaki egemenlik kavgalarına sahne olmuştur (Boran, 2002, s. 155-156). XIV ve XV. yüzyıllarda Akkoyunlular'ın ve Safevîler'in hâkimiyetinde kalan Batman çevresi 1514'te Safevî egemenliğinden çıkarak Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Tuncel, 2000, s. 200-201).

Çaldıran Savaşı sonrası Güneydoğu Anadolu bölgesinin birçok şehri gibi Batman ve çevresi Osmanlı topraklarına dâhil olmuş, Çaldıran Savaşı'nda İdris-i Bitlisinin de teşvikiyle Hazo beyi Osmanlı ordusunda ciddi hizmetlerde bulunduğu için kendisine yurtluk-ocaklık arazi verilmiştir. Bu dönemle beraber Osmanlı orduları Diyarbekir bölgesini hâkimiyet altına almaya başladılar. Klasik çağ ve sonrasında Osmanlı devleti

sınırları içerisinde Batman ve çevresini içine alan yerleşim yerleri, Hasankeyf, Hazo (Kozluk), Sason ve Beşiri'dir. Bu yerleşim yerleri İmparatorluğun sınırlarına göre dönemden döneme sancak, kaza veya nahiye konumunda olmuşlardır. Buraların idari taksimattaki yerleri sabit olmamıştır (Nasıroğlu, 2020, s. 57-59).

Osmanlı idaresinde bu topraklar, Diyarbekir eyaletini oluşturan yirmi dört sancaktan biri olan Siirt sancağının sınırları içerisinde bulunuyordu. Eyalet sisteminden vilâyet sistemine geçildikten sonra da Diyarbekir vilâyetine bağlı kalan bölge, 1884'ten sonra Bitlis vilâyetine bağlanan Siirt sancağı içerisinde yer almıştır. Cumhuriyet döneminin başlarında Siirt vilâyetinin Elmedin kazası içinde bulunan İluh köyü, 1926'da Beşiri kazasına bağlanmıştır (Tuncel, 2000, s. 200-201).

Şehir 1937'lere kadar İluh adında küçük bir köy yerleşmesi iken, 1950 yılından sonra bölgede petrolün bulunması ile hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. 1955 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 4713 nüfuslu bir bucak, 1957'de ise ilçe merkezi haline getirilmiştir. Hızlı bir şekilde nüfus artışı devam eden Batman şehri 1990 yılında Türkiye'nin 72. İli olmuştur. Merkez ilçe dâhil olmak üzere 6 adet (Kozluk, Sason, Gercüş, Beşiri ve Hasankeyf) ilçesi bulunmaktadır (Kozbe, 2017, s. i).

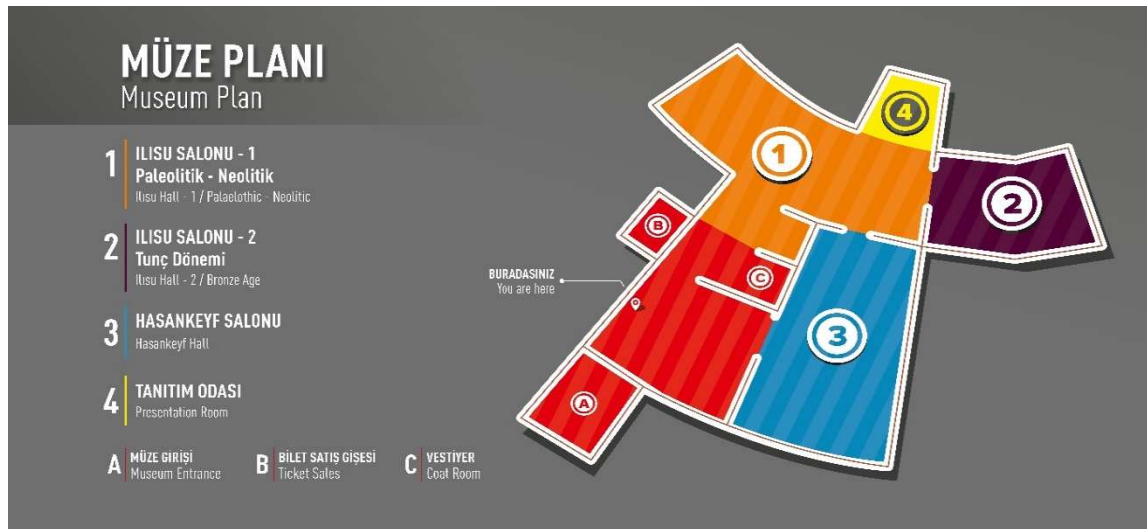
2.2. Batman Müzesi

Bölgedeki önemli müzelerden biri olan Batman Müzesi, 271478 Sayılı Resmi Gazete'de çıkan 2009/14663 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuş olup, 12.10.2010 tarihinden itibaren faaliyetlerine başlamıştır. Müze Binası Belde Mahallesi Barış Bulvarı No:129'da yer alan Yeni Kültür Merkezi hizmet binası içinde yer almaktadır. Girişi ayrı olan müze binası iki kattan oluşmaktadır. Giriş katında idari birim ve teşhir salonları, alt katta ise ihtisas kütüphanesi, arşiv odası, muhasebe odası, uzman odası, laboratuvar, sergi salonu ve eser depoları yer almaktadır. Müze binası yaklaşık olarak 1500m²'lik alandan oluşmaktadır. Batman Müzesi'nin sorumluluk alanı, Siirt ilinde Müze bulunmadığı için Batman ve Siirt il ve ilçelerinden oluşmaktadır (Batman Müzesi Arşivi, 02.11.2023).

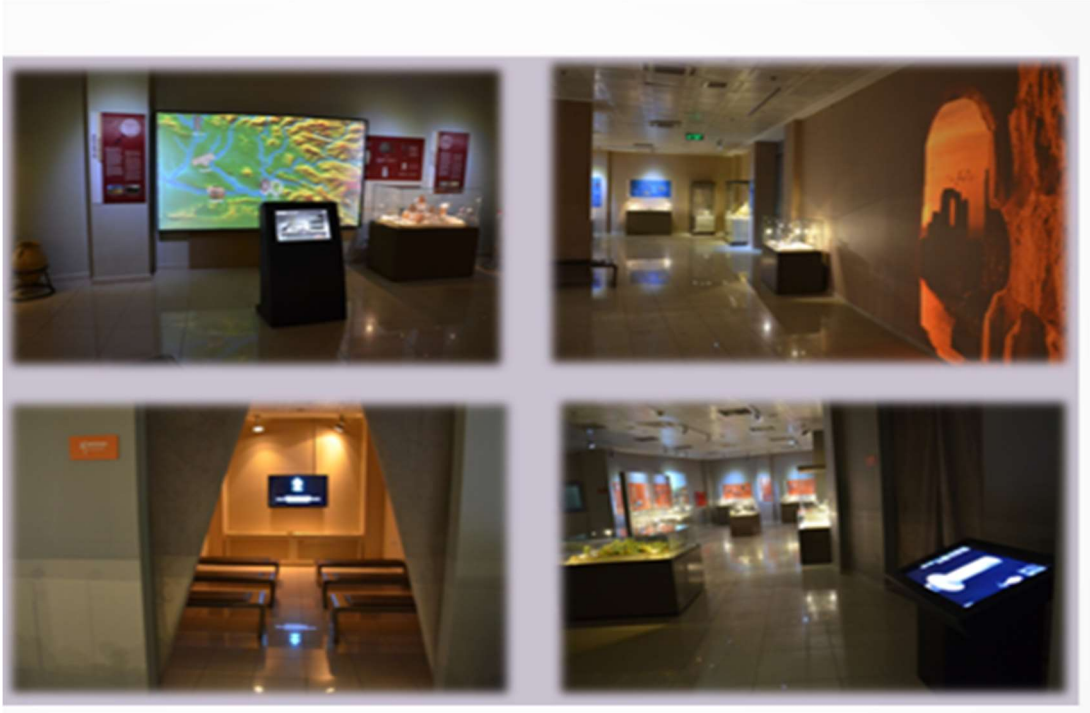

Şekil 2.1. Batman Müzesinin girişi (Müze arşivi).

Butik bir müze konumunda olan Batman Müzesi; Ilısu Salonu 1 (Paleolitik-Neolitik), Ilısu Salonu 2 ve Hasankeyf Salonu olmak üzere üç teşhir salonundan oluşmaktadır. Teşhir salonlarında, Paleolitik- Neolitik dönem’den başlayarak Ortaçağa kadar devam eden geniş bir yelpazeye sahip olup yaklaşık 500 adet eser sergilenmektedir. Teşhir edilen eserler kronolojik sergileme yöntemi baz alınarak sergilenmiştir. Müzede sergilenen eserlerin büyük bir bölümü Ilısu Barajı ve HES Projesi nedeniyle Batman ve Siirt il ve ilçe sınırlarında bulunan, büyük bir bölümü günümüzde sular altında kalan höyüklerden, Batman Müze Müdürlüğü’nün Başkanlığında yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan eserlerden oluşmaktadır. Ayrıca Müzede, Batman Barajı Projesi kapsamında Batman ili Kozluk ilçesi Kaletepe Köyü sınırları içinde yer alan Hallan Çemi Höyük’te yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan eserler ve Demir Köy Höyük’e ait eserler de sergilenmektedir (Batman Müzesi Arşivi, 02.11.2023).

Müzenin teşhir salonunda; bölgede gerçekleştirilen kazıların tanıtımını yapan belgesel filminin izlenebildiği sunum odası, Hasankeyf teşhir salonumuzda Hasankeyf İlçesinin ve Çattepe Höyük alanının tanıtımını yapan projeksiyon sunumu, Ilısu Salonunda Kuriki Höyük alanını gösteren projeksiyon gösterimi ve bölgede bulunan bazı höyüklerin yerini gösteren ve bu höyüklere ait müzede sergilenen bazı eserlere ait kronolojik olarak gösterilen harita yer almaktadır. Ayrıca Ilısu Salonu 1 teşhir salonunda kurulan Kioksta Müzede sergilenen bazı eserlerin üç boyutlu görselleri mevcuttur. Ziyaretçiler bu görsellerde bulunan objelerin üzerinde değişikli yaparak güzel bir vakit geçirebilmektedir (Batman Müzesi Arşivi,02.11.2023).

Şekil 2.4. Müzedeki sunum ve kiokslar, (Batman Müzesi arşivi).

Engelsiz Müze Projesi kapsamında engelli vatandaşlarımızın müzeyi daha rahat ziyaret edebilmeleri ve eserlere daha kolay ulaşabilmeleri için müzenin bahçe girişinden başlayarak teşhir salonlarının içine kadar Engelli Yürüme Yolu (Sarı yol) ve engelli rampası yapılmıştır. Ayrıca görme engelli ziyaretçiler için de Ilısu Salonu 1 Teşhir Salonunda özel bir teşhir alanı oluşturularak bu alanda müzede sergilenen altı adet ünik esere ait replika yerleştirilmiş olup Braille Alfabesi ile tanıtımı yapılmıştır (Batman Müzesi Arşivi, 02.11.2023).

Şekil 2.5. Engelsiz Müze sarı yol (Batman Müzesi arşivi).

Batman Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Müze Park Projesi Türkiye’de bir ilk olma özelliğine sahiptir. Bu proje ile müze bahçesinde oluşturulan tarihi yaşam alanlarında ziyaretçilerin tarihi yaşayarak ve uygulayarak öğrenebilmeleri amaçlanmaktadır. Müze Park alanında, Ilısu Barajı HES Projesi kapsamında kazılan Gusir ve Gre Amer Höyüklerinden ev modelleri. Başur, Gre Amer ve Kuriki Höyüklerinde görülen ölü gömme gelenekleri, Başur Höyük Oyun Taşları, Hasankeyf Artuklu Kapısı, Hasankeyf’te Orta Çağ yaşam alanı ile yakın döneme ait köy ev örnekleri ve hayatı canlandırılmıştır. Müze Park alanında ayrıca ilkokuldan liseye kadar tüm öğrencilere tarih bilincini aktarmak ve arkeolojik kazıların nasıl yapıldığının anlatmak için uygulamalı kazı alanları bulunmaktadır. Bu alanlarda konularında uzman arkeologlar eşliğinde öğrencilere uygulamalı arkeolojik kazı eğitimi verilmektedir. Ayrıca ziyaretçilere yönelik oluşturulan arkeolojik kazıların anlatıldığı çeşitli simülasyon alanları ile Müze Park daha da eğlencele hale getirilmiştir. Türkiye’de ilk kez yapılan bu uygulamada yerli ve yabancı tüm ziyaretçilere hizmet vermeyi amaçlamaktadır (Batman Müzesi Arşivi, 02.11.2023).

Şekil 2.6. Müze Park Amblemi (Batman Müzesi Arşivi)

Şekil 2.7. Müze Park (Batman Müzesi arşivi).

3. SİKKELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE YAPIM TEKNİKLERİ

3.1. Sikkenin Tanımı

Nümismatik sözcüğü Latince “numis” sözcüğünden üretilmiş ve Grekçe “nomus”tan gelmiştir. İslâm ülkelerinde “sikke”, çoğuluna ise “meskûkât” ismi verilmektedir. En genel tanımıyla sikke kelimesin sözcük manası para üzerine darp edilen damga anlamına gelmektedir. Üzerinde yazı ve tarih ibareleri bulunan madeni para olarak adlandırılmaktadır (Coşkun, M, 2018, s. 5).

Sikke; basıldığı imparatorluklar ya da devletler tarafından ayarı, madeni, ağırlığı, değeri belirlenerek darp edilmiş ve üzerlerinde hükümdar, kral, Sultan portreleri, armaları ve çeşitli betimlemeler, yazılar bulunan tedavüle çıkarılmış yuvarlak formlu metal parçalardır. Başka bir deyişle sikkeler, darp edip tedavüle çıkaran resmi kişilerce istedikleri zaman tedavülden kaldırılan metal para örnekleridir. Sikke köken olarak incelendiğinde Arapçadan gelmekte olup damga, nişan, arma veya nakış basmak için hazırlanan metal (gümüş, bronz, altın vb.) malzemeden yapılan kalıp anlamına gelir (Baydur, 1997, s. 1664; Damalı, 2014, s. 187; Demir, A, 2019, s. 12; Öztürker, 2022; Tekin, 2009, s. 179; Tekin, 1997, s. 19).

Arapçada sikke, “demir kalıp”, Osmanlıca dilinde ise para üzerine darp edilmiş damga yahud madeni para anlamı taşımaktadır. Sikkeler iki yüzeyli olup bunlara ön ve arka yüz denmektedir. Ön yüzünde genellikle hükümdarın ya da sikkeyi basan kişinin adı, unvanı; arka yüzünde ise basım yeri, basım yılı gibi içeriklere sahiptir. Sikkenin hem ön hem de arka yüzünde basıldığı yere özgü bir takım süslemeler ve betimlemeler de yer almaktadır (Yılmaz, 2019, s. 44).

3.2. Sikkenin İcadı ve Gelişimi

İnsanlar yaşamları boyunca hayatlarını devam ettirmek için birtakım ihtiyaçlara gereksinim duymuştur. Paleolitik Dönemdeki insanların küçük gruplar halinde yaşamaları, avcılık ve toplayıcılıkla hayatlarını sürdürmelerinden dolayı para gibi bir araca ihtiyaç duymamıştır. Bu dönemdeki insanlar geçimlerini avcılık ve toplayıcılıkla sağladıklarından bir arada yaşama ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle diğer insanlarla güç birliği yapmaları gerektiğini öğrenmişlerdir. Böylelikle iş bölümü yaparak ihtiyaçlarını

karşılamışlardır. Zamanla hayatın getirdiği yeni gelişmelerle birlikte insanların ihtiyaçlarında da çeşitlilik ve yenilikler kendini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda insanlar bölgesel ve iklimsel farklılıklar nedeniyle kendi yaşam alanlarında ihtiyaçlarını tamamen karşılamakta zorlanıp sahip oldukları şeyler kendilerine yetmemeye başlamıştır. Bu yüzden eksiklerini ve ihtiyaçlarını takas yoluyla gidermeye çalışmışlardır (Fidan vd. , 2019, s. 144).

Sikke icad edilmeden evvel insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için ellerinde yer almayan bir ürünü başka bir ürün ile değiştirerek (takas ederek) karşılamışlar. İnsanlar arasında değişim aracı olarak kurutulmuş kumaş parçası, balık, tütün, deniz kabuğu, şeker, pirinç, kürk, tuz, at, çivi ve tahıl değişim aracı olarak kullanılmıştır (Keş, 2015, s. 33). Ayrıca değişim aracı olarak alışverişlerde küçükbaş ve büyükbaş hayvanların da özellikle Ege coğrafyasında kullanıldığı bilinmektedir (Tekin.2011, s. 33).

Ayrıca sikkenin icadından önce ticaretle bir malın başka bir mal ile değişimi söz konusu idi. “Trampa/Barter” denilen bu metodla ihtiyacımız olan herhangi bir malı alabilmek için karşıdakinin de mal ihtiyacının olması gerekirdi. Yaşam alanları Mahdut (Kısıtlı) olan ve bir arada yaşayan eski toplulukların, belirli bazı ihtiyaçlara gereksinim duyarlardı. Bu nedenle takas yöntemi o dönem için daha kolay olduğundan uzun süre uygulanmıştır. İnsan topluluklarının yaşadığı bölgeye, iklim ve doğa koşullarına göre ihtiyaçlarında farklılık oluşmuştur. Bu nedenle ihtiyaca göre değiş tokuş yapılmıştır. Takas üsülü ile yapılan bu yöntem; zamanla nüfusun artması, insanların ihtiyaçlarının çeşitlenmesi gibi sebeplerden dolayı zor hale gelmiştir. Bu nedenle insanlar bu takas yönteminin yerini alacak farklı arayışa girmiştir. Bu bağlamda ihtiyaçlar neticesinde değiş tokuş yerine kullanılması daha kolay olan yeni bir alışveriş yöntemi bulunarak ilk sikke icat edilmiştir. İnsanlar daha sonra çeşitli madenlerle oluşturulan sikkeler aracılığı ile alışveriş yapabilmıştır. İlk başta takas aracı olarak değerlendirilen fakat sonraki dönemlerde ağırlıkları belirlenince paraya dönüşen bu madenlerin yüzlerine kestirenlerle ilgili damga vb. betimlemeler işlenerek ilk sikkeler oluşturulmuştur (Helvacıköylü, 2023, s.1; Tekin, 2008, s. 13-15; Yılmaz, 2019, s. 21).

Sikkenin tam olarak ne zaman icat edildiği bilinmemekle beraber, Eskiçağ tarihçilerinden Herodots ve Polluk’un yazdığı eserlerin sunduğu bilgiler ışığında, Lidyalılar tarafından icat edildiği söylenmektedir. Batı Anadolu’da yapılan arkeolojik kazılar bu bilgileri doğrular niteliktedir (Yılmaz, 2019: 21; Tekin, 2008, s. 53-54).

Bu bakımından sikkenin Batı Anadolu’da MÖ. VII. yüzyılda yıllarda Lidyalılar tarafından icad edildiği konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Lidya Kralı Alyattes

devrinde (MÖ. 620-560) Sardeis'te bastırılan “Elektron” sikkeler ordu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla altın ve gümüşün karıştırılmasından oluşturulmuştur. Sikkeler, bir yüzü çukur, diğer yüzü ise aslan başı motifinden oluşmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 21; Tekin, 2011, s. 35).

Sikke basımı ilk olarak her ne kadar Lidya krallığı zamanında bastırılmışsa da asıl gelişimi İonia şehir devletleri döneminde olmuştur. Sikke kullanımı, kısa sürede Ege ve Akdeniz'e kadar yayılmıştır. MÖ. 5. yüzyılda, sikkeler elektronla birlikte ayrıca altın, gümüş, bronz olarak da darp edilmeye başlanmıştır (Aksan, 2014, s. 48; Artuk, 1971; Çepnioğlu, 2015, s. 54; Tekin, 1997, s. 19-20).

İyonya'da sikke bastıran kentler arasında Phokai, Efes, Klazomenai, Erythae, Samos, Milet, Khios şehirleri bulunmaktadır. Bunların ilk sikkeleri MÖ. 6. yüzyılda elektrondan; gümüş malzemeliler de MÖ. 5. yüzyılda kullanılmıştır. Sikkelerin ön yüzünde kral büstleri ve grifon ile geyik ve aslan gibi hayvan figürleri yer almaktadır. Arka yüzünde de ağırlığı belirleyen çukur (incus) bulunur (Tekin, 2008, s. 76-80; Yılmaz, 2019, s. 21).

MÖ. 546 yıllarında Lidya Krallığını ortadan kaldıran Pers İmparatorluğu tarafından Lidya Krallığı sikkeleri kullanılmaya devam edilmiştir. Persler daha sonraki zamanlarda kendilerine ait olan ve Pers kralının üzerinde yer aldığı sikkeleri basmışlardır. Bu sikkeler altın (Darekios) ve gümüş (Siglos) madeninden basılan sikkelerdir. Arkaik ve klasik dönemde kentler, sikkelerdeki motifleri değiştirmemiştir (Baydur, 1997, s. 1664-1665; Tekin, 1997, s. 27;). Kent armaları haline gelen bazı sikke motifleri arasında Efes'te arı, Milet'te aslan, Atina'da baykuş, Side'de nar, Korint'te kanatlı at, Foça'da fok balığı, Aigina'da kaplumbağa, Khios'ta sfenks, Mezopotamya'da ise başak örnekler arasındadır (Baydur, 1997, s. 1664-1665; Çoşkun, 2018, s. 6).

Milattan önce 241'de Philetairos'un kurduğu Bergama Krallığı, Milattan önce 133 tarihine değin hükmünü sürdürmüştür. Bergama Kralı Philetairos ilk dönemlerde I. Seleukos adına sikke bastırmış; sonraki dönemlerde kendi adına, portresiyle sikke bastırmıştır (Tekin, 2011, s. 40-41; Yılmaz, 2019, s. 21-22).

Nikomedia (İzmit) Başkentli olan İzmit Körfezi, İstanbul, Sakarya, Düzce ve Bursa arasında kalan bölgede hüküm sürmüş olan Bithynia Krallığına ait ilk basım sikke, I. Nikomedes döneminde darp edilmiş olup; sikkenin yüzünde kendi portresi, diğer tarafında ise Zeus tasviri yer almaktadır. II. Nikomedes dönemi (MÖ. 149-127) sikkelerinde takvim uygulamasına yer verilmiştir. (Tekin, 2011, s. 40-42; Yılmaz, 2019, s. 21-22).

Makadonya Kralı Büyük İskender'in de Anadolu'da sikke bastırıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Anadolu'daki darphanelerde basılan sikkeler bronz, gümüş ve altından yapılmıştır. İskender'in Anadolu'da kullandığı Tarsos (Tarsus-Mersin) Darphanesi'ni kullandığı düşünülmektedir. Büyük İskender sikkelerinde kral anlamında Grekçe “Basileus” sözcüğü kullanılmıştır. Bu unvan kendinden sonraki pek çok kral sikkelerinde de kullanılmıştır. (Tavukçu, 2002: 90; Tekin, 1998: 10; Yılmaz,2019: 21)

Roma İmparatorluğu döneminde sikke kullanılmadığı dönemlerde, metal ağırlık birimleri kullanılmaktaydı. Bu ağırlıkların niteliği damgalı bronz parçalardan oluşmaktaydı. Üzerinde değişik şekiller yer alan bu ağırlıklar, “damgalı bronz” anlamında “Aes Signatum” olarak bilinmektedir (Baydur, 1997; Çoşkun, 2018, s. 7; Karwiese, 1995, s. 69).

Avrupa, Asya ve Afrika gibi kıtalarda egemenlik kurmuş olan Roma İmparatorluğu'nun kullandığı sikke birimi para birimi “aureus”tur. Sonraki dönemlerde aureus yerine “solidus” almıştır. Roma sikkelerinin basımı iki önemli darphane olan Roma ve Lyon kentlerinde gerçekleştirilmiştir (Çepnioglu, 2015, s. 54; Franke, 2009, s. 11).

Roma Devletinin gümüş sikkesine MÖ. 3. yüzyılın son zamanlarında tedavüle alınan “Denarius”; altın olanlara ise “Aureus” denilmektedir. MÖ. 82-23 yılları arasında bronz sikke darp edilmemiştir. İmparatorluk zamanında basılan sikkeler bronz/bakır sikkeler “sestertius, dupondius ve as” adıyla bilinir. Bakır madeninden üretilen As'ın yanı sıra pirinçten sestertius ve dupondius üretilmiştir. Roma'daki diğer önemli sikke grubu da şehir sikkeleridir. Bu şehir sikkeleri, Roma İmparatorluğunun İtalya dışındaki egemenliği altında yer alan ve sayıları beş yüzün altında olmayan şehirlerin bastıkları sikkelerdir. Basıldıkları dönem İ.Ö. I - İ.S. III. yüzyıla kadardır (Çoşkun, 2018, s. 7; Karwiese, 1995, s. 69; Tekin, 1998, s. 12).

Roma İmparatorluğu Anadolu topraklarının büyük bir bölümünü de ele geçirmiştir. Roma İmparatorluğu egemenliği altına aldığı şehirlere kendi sikkelerini basma imkanını vermiştir. Şehirlerin bastıkları sikkelerin bir yüzünde Roma imparatorunun portresi, adı ve ünvanı arka yüzünde ise basıldığı şehrin adı, çeşitli dini ve mimari tasvirlerle yer verilmiştir. Bronz, gümüş ve altın malzemeli ve Latince yazılı Roma sikkelerinde, önde imparator portresi, unvan ve ismi; diğer yüzde dini, toplumsal ve siyasi betimlemeler mevcuttur (Bilici, 2002, s. 5-6; Çepnioglu, 2015, s. 54; Franke, 2009, s. 11).

Sasani imparatorluğu (226-651) yılları arasında altın ve gümüş sikke darp etmiştir. Sasani sikkeleri kendilerinden sonraki devletler (medeniyetler) tarafından da taklit

edilmiştir. Bu sikkeler; figürler ve figürler arasında yer alan harf veya numaralardan oluşturulmuştur. Sikkelerin bir yüzünde ortada cepheden verilen hükümdar portresi ve bunun etrafında iki sıra şeklinde dairevi inci dizisi ile çevrelenmiştir. Hükümdarın başında kanatlar yer almakta olup bu kanatlar bordürün dışına doğru taşmış vaziyettedir. Ay ve yıldız figürleri ile çevrili bordürlerin yanında diğer yüzeyinde, iki yanında simetrik olarak birbirine bakan birer rahip veya hizmetkar figürü ile merkezdeki ateşgedeye yer verilmiştir. Süslemenin çevresi inci dizisiyle kuşatılmıştır. Sasani İmparatorluğu geniş coğrafyalara yayıldığından iki yüze yakın çeşitli darphane merkezinde sikke bastırmıştır (A.Yılmaz, 2019, s. 22-23; A.Yılmaz, 2017, 1-26).

Roma İmparatorluğu yıkılışıyla birlikte Doğu ve Batı Roma diye ikiye ayrılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun devamı niteliğinde olan Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu 395 yılında Konstantinopolis (İstanbul'da) kurulmuştur Bizans İmparatorluğunda ilk defa İmparator Anastasius döneminde (491-518) sikke darp edilmiştir. Bu sikkeler altın, gümüş ve bronz metalinden darp edilmiş olup arka yüzlerinde ağırlıklarını belirten işaretler kullanılmıştır. 11 yüzyılda ekonomik krizin yol açtığı nedenlerden dolayı elektron (altın ve gümüş alışı) ve billon (gümüş içeriği az olan) adı verilen sikkeler de darp edilmiştir. Anastasius 5. yüzyılda da folliste çeşitli yenilikler yapmıştır, Follislerin arka yüzeylerine birimlerini belirten Latin harfler eklettirmiştir. Bizans döneminde bakır ve altına göre gümüş sikkelerin sayısı daha azdır. Bu durum 14. yüzyılda değişerek hyperpyron adı verilen gümüş malzemeli sikkeler altın olanların yerini almıştır. Roma sikkelerinde bulunan Pagan izleri Bizans sikkelerinde yerini Hristiyan inançlarına bırakmıştır. Bizans sikkelerinde figüratif bezeme unsurları olarak İsa, Meryem, azizler, tahtta oturan imparator, haç türleri gibi tasvirler yer verilmiştir. I. Justinianus dönemi ile beraber sikkelerde saltanat yıllarına da yer verilmiştir. Bizans imparatorluğunda başkent Constantinopolis (İstanbul) dışında Antiokheia (Aydın), Cartaca (Tunus), Kyzikos (Balıkesir), Nikomedeia (İzmit), Seleukeia (Antalya), Thessalonica (Yunanistan)'da sikke bastırmış (Arslan, 2021, s. 10; Bayram, 2021, s. 7; Coşkun, 2018, s. 78; Demir, 2019, s. 14; Ebcioğlu, 1997, s. 1665-6667; Tekin, 1999, s. 3940; Tekin, 1997, s. 39-40; Yılmaz, 2019, s. 23).

Araplar İslam dinine girmeden önce Pers dinarı ve Bizans dirhemi kullanmışlardır. Genel olarak Bizans'ın altın sikkeleri ile İran (Sasanilerin) gümüş sikkelerini kullanmışlardır. Dirhem yerine bazen "vafi" adını da kullanmışlardır (Corci, 2012, s. 181; Yılmaz, 2019, s. 24-25).

Araplar bir miskal gümüşe dirhem, altına dinar ve bakıra da fels adını vermişlerdir. Müslümanlar, İslamiyet'in doğup büyüdüğü ve fetih yıllarının ilk yarısında, ele geçirdikleri bölgelerdeki toplumların ölçü ve para birimlerine karışmayıp bunları değiştirmeden kullanmışlardır. Ayrıca Hz. Muhammed ve dört halife döneminde de sikke basımı yapılmamış olup tedavülde olan İslamiyet öncesi cahiliye devrinde kullanılan sikkelerin kullanımı sürdürülmüştür. Hz. Ömer (634-644) döneminde kullanılmakta olan “Kisrevi” adını verdikleri Sasani sikkeleri değiştirilmemekle birlikte Müslümanların yaşadığı bölgelerde görevli olan emir ve valilerin bu sikkelere Arap harfleri ile dinsel içerikli kelimeler veya cümlelerin eklenmesi ile yaptıkları küçük değişikliklerle yıllarca kullanılmışlardır (Aksan, 2014, s. 50; Artuk, 1971, s. 33; Bayındır, 2000, s. 15; Çepnioğlu, 2015, s. 54; Demir, 2019, s. 15).

İslami dönemin ilk paraları arasında Emeviler devrinde kullanılan “Sevdayı Vafiye, Taberiyye-i Utuk ve Bağliye” gibi İran paraları ve “Herakliye ve Kayseriye” gibi Bizans sikkeler bulunmaktaydı. Nadiren de Mağribi ve Himyeri sikkeleri de kullanılırken sikkelerden altın malzemeliler dinar, gümüşler dirhem, bakırlar fels, dank ya da habbe denilmiş. (Artuk, 1971, s. 33-34; Yılmaz, 2019, s. 24).

Emevi Devleti'nin ilk halifesi olan halife Muaviye bin Ebu Süfyan H. 41-60 (M. 661-680), üzerinde kılıç kuşanmış şahıs tasvirleri bulunan kendi sikkesini (dirhemini) darp ettiğine dair bazı kaynaklarda yer verilmiştir. Muaviye bin Ebu Süfyan'ın bu sikkesi ile ilgili kaynaklarda yer verilmesine rağmen günümüzde bu sikkeye ulaşılamamıştır. Emevi Halifesi Abdülmelik bin Mervan (M. 685-705) ise kendi adına sikke darp ettirerek tedavüldeki Bizans sikkelerini kaldırmıştır. Yeni basılan sikkelerin bir yüzüne İhlâs Suresi'nin ilk ayeti, diğer yüzüne de “Lâ İlâhe İllallah” yazılmıştır. İslami tarzda dinar ve dirhemlerin basılması üzerine Bizans'ın bakır sikkeleri yerine üzerinde Arapça yazılar bulunan bakır felslerin basımı başlamıştır. Emevi felslerinin üzerinde çeşitli hayvan betimlemeler (tavşan, fil,at,) ile hurma ağacı ve yıldız motifleri yer almaktadır (Aksan, 2014, s. 51; Artuk, 1971; Demir, 2019, s.15; Polat,2010, s.7).

Başka bir deyişle Emeviler (661-750) kendi sikke darp faaliyetlerinden önce Sasani ve Bizans örnek almıştır. İslam paralarından önce Bizans ve Sasani taklit edilmiş; bunlardan batıda darp edilenlere “Arap Bizans Sikkeleri” veya “Bizans taklidi”; doğuda darp edilenlere ise “Arap-Sasani Sikkeleri” veya “Sasani taklidi” gibi isimler verilmiştir. Halife Abdülmelik b. Mervan tarafından bastırılan ilk sikke, hicri 74 (693) yılında, ilk dirhem ise hicri 75 (694) yılında darp edilmiştir. Bizans örneklerine benzer bu sikkelerin birinde; önde İmparator Herakles ve oğullarının benzeri, arkada da dört basamaklı bir

platforma oturan asa motifi yer almaktadır. Basamakların çevresinde daire formlu yazı kuşağı içerisinde “Kelime-i Tevhid” konumlanmıştır. Bizans’taki haç çizimleri İslam sikkelerinden kaldırılmıştır (Artuk, 1971, s. 33-34; Tekin, 2005, s.187; Yılmaz, 2019, s. 24).

Hicri 77 (697) yılında Halife Abdülmelik tarafından İslami sikkelerde yenilikler yapılmıştır. Darp edilen sikkeler (4.30 gr) standart ağırlığa sahip, üzerlerinde yazı ve daire şeklinde inci dizisi süslemeler barındırmaktadır. İslamin İlk özgün sikkelerinde, merkezde üç sıra halinde yazı kuşağı ile bu yazının etrafında yer alan dairevi biçiminde yazı kompozisyonundan oluşmaktadır. Yazı kuşağı inci dizisi bir bordür ile kuşatılmıştır. Önde “Kelime-i Tevhid” bulunan sikkelerin, arkasında ise ayetler işlenmiştir. Dinar ve dirhemlerde tarih ve darp yeri bulunmakta; ancak halife ismine yer verilmemektedir. Ancak bu durum Emeviler felsleri için geçerli değildir (Emanet, 2014; Tekin, 2005, s. 186-189; Tekin, 2014, s. 179-180).

Emevi dönemine ait sikkeler, tam dinar birimlerinin yanı sıra, yarım ve çeyrek dinar gibi daha küçük birimleri de içermekteydi. Bu sikkelerin basıldığı yerler arasında, Şam (Dımaşk) ve Vasıt gibi önemli merkezlerin yanı sıra, Herat, Merv, Kirman, Rey, Basra, Mısır ve Endülüs gibi farklı bölgeler de bulunmaktaydı (Bayhan, 2022, s. 43; Yılmaz, 2019, s. 25).

Abbasi İslam Devleti (750-1258) döneminde, Emevilerin sikke basım tekniği (sistemi) küçük değişikliklerle birlikte devam edilmiştir. Bununla birlikte sikkelerin hem şekillerinde hem de yazılarında birtakım değişiklikler olmuştur. Abbasiler dinar, dirhem ve fels sikkesini kullanmıştır. Abbasilerin darp ettirdikleri sikkeler ile Emevi sikkeleri küçük farklılıkla birbirinden ayrılmıştır. Emevi sikkelerinin ön yüzünde merkezde “Kelime-i Tevhid” yerine “Muhammed Resulullah” yazılmıştır. Bunun etrafında sikkenin darp yeri ve tarihi yer almaktadır. Abbasi dönemindeki sikkelerde yapılan önemli bir yenilik de; Mehdi Billah döneminde sikkelerin üzerine halifenin ismi ile beraber sikke darbından sorumlu olan şahsın adının da basılması olmuştur. Abbasiler’de ilk altın para, devletin kurucusu Ebü'l-Abbas es Seffah (M.750-754) döneminde bastırılmıştır. Halife Memun zamanında sikkelerin üzerine sikkelerin darp edildiği darphanenin adı da bastırılmıştır. Abbasiler’de altın ve gümüş ayarlarında zaman zaman değişiklikler olmuştur. Nitekim Abbasiler döneminde, özellikle Halife Harun Reşid ve Mutasım Billah zamanlarında, gümüş dirhem ve altın dinar arasındaki değişim oranları farklılık göstermiştir. Harun Reşid döneminde bir altın dinar 22 gümüş dirhemi karşılarken Mutasım Billah devrinde bu oran 15 dirhem karşılığında bir dinar olmuştur. Halife El-Memun zamanında ise dinarlara darphane isimleri de basılmaya

başlanmıştır. Ayrıca sikkelerin ön yüzünde bulunan bir şerit halindeki daire formu yazı kuşağı iki şeride çıkarılmıştır. İkinci kuşağa 30. surenin 3. ve 4. ayetleri işlenmiştir. Ağırlık olarak Emevi dinarlarıyla aynı olan bu dinarlar da 4.30 gram ağırlığında, çeyrek, yarım, tam ve çift dinar şeklinde tedavüle sunulmuştur (Artuk. 1953, s. 138-139; Artuk, 1967, s. 622; Broome, 1985, s. 1925; Coşkun; 2018, s. 8; Çepnioğlu, 2015, s. 55-56; Dursun, 2014, s. 160; Hizmetli, 2010, s. 89; Tekin, 2005, s. 193-194; Yılmaz, 2019, s. 25).

Abbasiler devrinde, günümüzdeki birçok ülkenin sınırları içerisinde yer alan geniş bir coğrafyada sikke basımı gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, Amid (Diyarbakır), Harran (Şanlıurfa), Nusaybin (Mardin) gibi Güneydoğu Anadolu şehirlerinin yanı sıra, Afganistan'dan Fas'a, Gürcistan'dan Yemen'e kadar uzanan geniş bir alanda darphaneler kurulmuştur. Özellikle Tiflis (Gürcistan), Medinet-ül-Belh (Afganistan), Muhammediye (Fas), Basra, Bağdat, Kufe, Musul, Samarra, Semerkand (Özbekistan), Rey (İran), İsfahan (İran), Buhara (Özbekistan), Halep (Suriye), Şam (Suriye), Mekke (Suudi Arabistan), Merv (Türkmenistan), Sana (Yemen) gibi önemli ticaret ve kültür merkezlerinde dinar, dirhem ve fels gibi çeşitli sikkeler basılmıştır (Akkaya, 2011, s. 479; Artuk, 2014, s. 41-162; Tekin, 2005, s. 193-194; Yılmaz, 2019, s. 26).

Tolunoğulları Döneminde (868-905) dinar başta olmak üzere dirhem ve fels sikkeleri darp edilmiştir. Ahmed b. Tolun, 266 (879-80) yılında Ahmedî veya Tolûnî dinarı adı verilen sikkeler bastırmıştır. Bu sikkeye halifenin ismi ile kendi ismini de darp ettirmiştir. Tolunoğulları'nın kullandıkları ölçü, ağırlık birimleri ve sikke biçimleri Abbasiler tarafından belirlenen kurallara göre kesilmiş olup ticari hayat içinde geniş bir alanda kullanılmaya başlanmıştır. Dinar, ağırlıkları Emevi ve Abbasi dinarlarında olduğu gibi 4.30 gr'dır. Tolunoğulları sikkeleri, Abbâsî sikke darp geleneğine göre darp edilmiş olup, Abbasi sikkelerinden pek farklılığı olmayan örneklerden oluşmaktadır. Tolunoğulları sikkelerinin Abbasi sikkelerinden farklı olan tarafı Anadolu sahasında görülmeleri ve sikkelerde halifenin isminin bastırılmış olmasıdır. Tulunoğulları sikkelerinde darp yeri ve darp tarih bulunmaktadır. Ayrıca Tulunoğulları, sikkelerinde Abbasi sikkelerinde olduğu gibi dairevi çift yazı kuşağı bulunmaktadır. Tulunoğulları sikkelerinin darp edildiği darphanelerinden başlıcaları şunlardır: Dimaşk (Şam-Suriye), Fustat (Mısır), Humus (Suriye), Rafika (Rakka-Suriye), Halep (Suriye) ve Tanis (Mısır),'tir (Kalkan, 2019, s. 100; Kemaloğlu, 2023, s. 33; Tekin, 2005, s. 196-197; Özkuyumcu, 2012, s. 234; Yılmaz, 2019, s. 26).

Fatımiler döneminde ufak para ve dirhem ihtiyacını karşılamak için camdan mamul paralar basmışlardır. Fatımi Devleti'nin dördüncü halifesi olan Muiz-Lidînilâh,

Mısır'ı ele geçirdikten sonra, Abbasi halifesinin adını hutbelerden ve paralardan kaldırarak kendi adının anılmasını emretmiştir. Fatımi paralarında bulunan ortadaki ve yanlardaki yuvarlak yazı bölümleri düz hatlı bordürle kuşatılmıştır. Halife Müstansır Billah devrinde, ortadaki nokta ve bunun çevresinde tamamen yuvarlak şekilde iç içe geçmiş yazı bölümü bulunmaktadır. Fatımi sikkelerinde yer alan yazılar Emevî sikkelerindeki yazılara benzemektedir. Sikkelerin bir yüzünde kelime-i tevhid ile Kur'an'dan bir ayet (et-Tevbe 9/33), bir yüzünde de "Bismillahirrahmanirrahim" ile başlayan, darp yeri ve darp tarihiyle son bulan bir cümle ve "emirü'l-mü'minin" unvanıyla halifenin ismi yer alır. Fâtımîlerin gümüş sikkeleri altına göre daha az darp edilmiştir. En çok darp edilen birim yarım dirhemdir (Damalı, 2001, s. 80- 230; Kemaloğlu, 2023, s. 33; Yılmaz, 2019, s. 26; Tekin, 2009, s. 181).

Türk-İslam dünyasında, ilk sikke darbı İslamiyeti ilk kabul eden Karahanlılar tarafından yapılmıştır. 9. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Türkistan'da egemenlik kurmuş olan Karahanlılar Devletinin darp ettirdiği sikkeler genel olarak gümüş ve bakırdan üretilmiştir. Altın sikkeler ise çok az bastırılmıştır. Karahanlılar'da ilk sikkeyi Buhara'da 1002 (H. 393) yılında Abu'l-Husayn İlig Nasr b. Ali, darp etmiştir. Karahanlıların sikkelerinde, basım yeri ve tarihi de belirtilmiştir. Yusuf Kadir Han bin Harun Buğra zamanında basılan sikkelerde "doğunun hükümdarı" ünvanı yer almaktadır. Karahanlılar; Reştan, Buhara, Özkent, Kucende, Tiraz, Kaşgar, Nişabur ve Ahsikes'te darphane kurmuşlardır. Karahanlı Devleti'nin ikiye bölünmesiyle birlikte Doğu Karahanlı Devleti'nin hükümdarı olan Arslan Han ve oğlu Mahmud Buğra Han'ın sikkelerinde Abbasi Halifesi El Kaim'in adı da yer almıştır. Bu sikkeler H.444 olarak belirtilmiştir. (Artuk, 1967, s. 625-626; Çepnioğlu, 2015, s. 56).

Gazneliler Devleti, Horasan, Hindistan'ın kuzeyi ve Maverâünnehir'de kurulmuş bir başka Türk İslam devletidir. Gazneliler'de ilk sikke basımı Bilge Kağan (961-963) döneminde yapılmıştır. Gazneliler döneminde darp ettirilen ilk dönem sikkelerde Samani hükümdarlarının adı da bulunmuştur. Gazneli Mahmud devrindeki sikkelerinin arka yüzlerinde Abbasi halifesi tarafından kendisine verilen "yeminü'd-devle" ve "eminü'l-mille" unvanları da mevcuttur. Ortalamada 3,70 gram ağırlığa sahip olan Gazneliler dönemindeki altın sikkeler Herat, Nişabur ve Gazne kentlerindeki darphanelerde üretilmiştir (Çepnioğlu, 2015, s. 56; Tekin, 2009, s. 181).

Eyyubiler (1169-1524) zamanında sikke basma yetkisi esasen sadece devletin başındaki hükümdarda iken bazı durumlarda veliahtlar (prensler) de sikke bastırmışlar. Fakat altın sikke darp etme yetkisi sadece devletin başındaki Mısır hükümdarlarına aitti.

Eyübiler dinar, dirhem ve fels sikkeleri darp etmiştir. Eyyûbilerde, altın sikkeler Kahire ve İskenderiye’de darp edilmiştir. Hükümdar Selâhaddin Eyyûbi (569/1174) tarafından İlk altın sikke basımı yapılmıştır. Bunun yanında Selâhaddin Eyyûbi gümüş ve bakırdan oluşan sikkeler de yaptırmıştır. Selâhaddin Eyyûbi zamanında ticari hayatta dinar, günlük ihtiyaçların karşılanmasında ise daha çok gümüş dirhem ve bakır felslerin kullanıldığı bilinmektedir. Uzun yıllar boyunca devam eden Eyyûbi devleti sikke basma konusunda farklı yöntemlere başvurmuşlar. Eyyûbi Hükümdarları, kendilerinin ikamet ettiği ve ailesinin yönettiği kentlerde sikke darp etmişler. Bunun dışında diğer kentlerde o kenti yöneten prensler (veliaht) fels ve dirhemler darp etmiştir. Fakat bazı veliahtlara hükmettikleri kentlerde dahi sikke bastırma yetkisi verilmemiştir. Dinarlar ise yönetim merkezi olan Mısır Sultanları tarafından üretilmiştir. Eyyubi sikkesinde Sultan adları da bastırılmıştır. Bazı durumlarda kendi Sultanlarının yanı sıra Anadolu Selçuklu Sultanı ile Halep’ten El Nasır Yusuf ve El-Aziz Muhammed’in adları da darp edilmiştir. Eyyûbi sikkelerinin başlıca özelliklerinden biri ön yüzlerinde yer alan yazıların el-İmam, arka yüzde bulunan yazıların ise el-Melik ile başlamasıdır. Bunun dışında Sultan, Allah’ın ve dinin yardımcısı, imam, mü’minlerin emiri, fetih babası, dine bağlı gibi yazılar da yazılmıştır. Ayrıca sikkelerin arka yüzünde öteden beri bir geleneğin ve inancın sonucu olarak devam eden kelime-i tevhid yazısı yer almaktadır. Eyyubi sikkelerinde öne çıkan bir başka, özellik de sikkelerin ortasında bulunan yazının çevresini kaplayan ve inci dizilerinden oluşan Mührü Süleyman yer almasıdır. Eyyubiler sikkelerinde Kufi yazı ve çift dairevi yazı kuşağı bulunmaktadır. Selâhaddîn Eyyûbî, Fâtımîlerin son halifesi olan el-Azad’ı tahttan indirerek, Abbâsî halifesi olan el Müstedî ismine hutbe okutmuş ve kendisine halife tarafından “Muhyî devlete Emîrû’l Mü’minîn” (Halifenin devletine hayat veren) unvanı verilmiştir. Bundan sonraki dönemlerde Selâhaddin Eyyûbi’nin, hüküm sürdüğü topraklarda adına bastırılan sikkelerin birçoğunda bu unvanı darp ettirmiştir. Eyyubiler; Hama (Suriye), Halep (Suriye), Kahire (Mısır), Dımaşk (Şam-Suriye), Humus (Suriye), İskenderiye (Mısır), Amid (Diyarbakır) Harran (Şanlıurfa), Hizan (Bitlis), El Ramlah (Ürdün), Ahlat (Bitlis), Taiz (Yemen), Aden (Yemen), Filistin, Gazze, Er-Ruha (Şanlıurfa), Nusaybin, Meyyafarikin (Silvan-Diyarbakır), Hısn-ı Keyf (Batman) ve Mekke (Suudi Arabistan) gibi kentlerde bulunan 28 adet darphanede sikke bastırmıştır (Damalı, 2001, s. 83; Dursun, 2019, s. 88; Kemaloğlu, 2023, s. 34; Tekin, 2009, s. 181-201; Uykur, 2018, s. 417; Uykur, 2018, s. 117; Yılmaz, 2019, s. 27).

Büyük Selçuklu Devleti (1037-1157) günümüz İran topraklarında kurulmuştur. Türklerin Anadolu’ya geçmesine vesile olan ve buraya yerleşerek bir Türk yurdu

olmasına büyük bir katkı sağlayan Büyük Selçuklu Devleti'nin sikkeleri, Abbasi sikke geleneğini devam ettirmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk sikkesi, devletin de kurucusu olan Sultan Tuğrul döneminde Nişabur'da darp edilmiştir. Bu sikke, çok açık bir şekilde İran (Samanî) ve Abbâsî sikkelerinin izlerini taşımaktadır. Büyük Selçukluların dinar, dirhem ve felsten oluşan sikkeler 1 ve 6 gram arasında değişen ağırlıklara sahiptir. Kufi karakterli yazıya sahip sikkeler 1-6 gr ağırlığı arasında değişmektedir. Tuğrul Bey zamanında darp edilen sikkelerde yer alan ve Selçuklu Devletinin mensubu olduğu Kınık Boyu'nu temsil eden ok ve yay sembolleri önem teşkil etmektedir. Selçuklunun son Sultanı olan Sultan Sancar dönemindeki sikkelerinde ise Türkçe unvanı kullanılmıştır. Sikkelerin ön ve arka yüzünde ortada yer alan yazı ve bu yazıyı kuşatan dış bordür yazısı görülmektedir. İslami dönem sikkelerde sıkça karşımıza çıkan Kur'an-ı Kerim'den ayetler, besmele ve dualar Selçuklu Dönemi sikkelerinde de kullanılmıştır. Sikkelerin ön yüzünde; Kelime-i Tevhid, halifenin ünvanı ve ismi, sikke birimi, darp yeri ve basım yılı ile birlikte yay ve ok motifleri mevcuttur. Dış bordürde bazen Kur'an-ı Kerim ayeti de eklenmiştir. Sikkelerin arka yüzünde de Kelime-i Tevhid'in ikinci bölümü, sultanın ünvanı ve ismi, lakapları ile dış bordürde bir ayet yer alır. Aynı zamanda üzerinde bitki, hayvan ve insan figürlerinin olduğu sikkeler de darp edilmiştir. Ayrıca Selçuklu Sultanları, bazı önemli günlerde ve kazandıkları zaferleri yaşatmak adına farklı sikke ve madalyonlar bastırmıştır. Bu paralar özel ve sınırlı sayıdadır (Acıoğlu, 2020, s. 7; Çepnioğlu, 2015, s. 56; Çetin, 2006, s. 183-187; Kemaloğlu, 2023, s. 34-35).

Selçuklu sikkelerinin barındırdığı ayetler, Karahanlı ve Gaznelilerde bulunmaz. Selçuklulara, Samanilerden geçtiği düşünülen bu özellik bir Abbasi geleneğidir. Farklı ağırlıklara sahip dinarlar 4.50-4.80 gram civarındadır. Tuğrul Bey, sikkelerde "En Yüce Hükümdar, Hükümdarların Şahı" anlamına gelen "El-Sultanü'l-Muazzam Şehinşah" unvanını kullanmıştır ve bu unvan, sonraki hükümdarların sikkelerinde de devam etmiştir. Selçuklu sikkelerinin üzerinde ayrıca "Emirlerin Efendisi", "En Seçkin Emir", daha sonra "En Yüce Sultan, Hükümdarların Şahı, En Seçkin", "En Yüce Sultan, Hükümdarların Şahı, İslam'ın Meliki" gibi unvanlar da yer almaktadır. Büyük Selçuklular'ın en önemlileri Hemedan, Bağdat, Rey, İsfahan, Nişabur, El Ahvaz, Merv, Belh ve Herat'ta bulunan yaklaşık 60'a yakın darphanede sikke basmıştır (Artuk, 2006, s. 187; Çepnioğlu, 2015, s. 56; Tekin, 2009, s. 151; Yılmaz, 2019, s. 27-28).

Türkler 11.Yüzyıldan itibaren Anadolu'ya çeşitli akınlar yapmışlar.1071 tarihinde Bisans İmparatorluğu ile yapılan Malazgirt Savaşı sonucunda Türkler Anadolu'ya yerleşerek Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirmişler. Bu tarihten sonra Anadolu

topraklarında Bizans'ın gücünü azaltarak Anadolu'ya çok çabuk bir şekilde yayılıp yerleşmeye başlamışlar. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere ele geçirilen yerlerin Türk yurdu haline geçmesinde Anadolu Selçukluları ve o devirde egemenlik kuran beylikler çok etkin olmuşlardır (Kemaloğlu, 2023, s. 35; B. Teoman, G.Teoman, 2016, s. 63; Tuzkaya, 2010, s. 19).

Anadolu (Türkiye) Selçukluları (1077-1308), Anadolu'ya gelip yerleştiği ilk dönemlerde, kendilerine ait sikke darp etmemişler. Bu nedenle komşu oldukları ve ticari ilişkilerinin gerçekleştirildiği Bizans devleti ile diğer İslam ülkelerinin sikkelerini kullanmışlardır (Kemaloğlu, 2023, s. 35; Teoman, 2018, s. 147; Tuzkaya, 2010, s. 19).

Bazı kaynaklarda Anadolu Selçuklu döneminde ilk sikkenin I. Kılıçarslan zamanından itibaren bağımsız bir devlet olmanın gereği bastırıldığı ve bu sikkenin 1092 tarihli fels (bakır) sikkesi olduğu söylenmektedir (Erkiletlioğlu ve Güler, 1996, s. 22-23; Tuzkaya, 2010, s. 20; Yılmaz, 2019, s. 28). Bazı kaynaklarda da I. Rüknuddin Süleymanşah ve I. Kılıçarslan'a ait herhangi bir sikke bulunmadığı, İlk Anadolu Selçuklu sikkesinin I. Mesut devrinde (1116-1155) basılan bakır (fels) sikke olduğu ifade edilmektedir. Basım yeri ve basım yılı silik olan bu sikkenin ön yüzünde Bizans İmparatoru I.Alexius'un portrelerine benzeyen bir yarım portre ve arka yüzde "Es-Sultan el-muazzam (Yüce Sultan) Mes'ud bin Kılıç Arslan yazıldığı ifade edilmektedir (Çepnioğlu, 2015, s. 58-58; Çetin, 2006, s. 190; Kemaloğlu, 2023, s. 35-36; Kucur, 2013, s. 361).

I.Mesud bakır (fels) sikkelerinde Bizans'a ait olan saray elbiseli figürler bastırmıştır. Bu durum Bizans devleti ile ticari ilişkilerde ne kadar içli ve dışlı olduklarını ve sikke basımında Bizans'tan ne derece etkilendiklerini göstermektedir (İzmirliler, 2011, s. 96; Kemaloğlu, 2023, s. 36). Anadolu Selçuklularının kendi bastırdıkları bazı sikkelerde Bizans İmparatoru büstüne de rastlanmaktadır (Erkiletlioğlu, 1996, s. 41-267; Yılmaz, 2019, s. 28). Anadolu (Türkiye) Selçukluları döneminde dirhem ve dinarların darbına II. Kılıçarslan devrinde başlanmıştır (Erkiletlioğlu, 1996, s. 22-23; Yılmaz, 2019, s. 28). Anadolu Selçuklu sultanları, kendi adlarına sikke bastırma geleneğini sürdürmüşlerdir. Hükümdarların yanı sıra, II. Kılıçarslan'ın oğulları da yönetimleri sırasında sikke bastırma yetkisine sahiptiler. Bu durum, o dönemdeki siyasi yapıyı ve meliklerin konumunu göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra II. Keykavus, IV. Kılıçarslan ve II. Keykubad'ın darp ettirdikleri ortak dinarlar da bulunmaktadır (Erkiletlioğlu, 1996, s. 41-267; Tekin, 2005, s. 247; Yılmaz, 2019, s. 28).

Anadolu Selçuklu sikke üretiminde altın (dinar), gümüş (dirhem) ve bakır (fels) kullanılmış, Hükümdar I. Gıyâseddin Keyhusrev devrinde “Nısfıye” isminde bilinen yarım dirhemler de üretilmiştir (Kemaloğlu, 2023, s. 35; Yıldırım ve Tekin, 2018, s. 49).

Anadolu Selçuklu’da görülen yazılı sikkelerin yanı sıra tasvir barındıran sikkeler de bastırılmıştır. Bunların bir yüzünde yönetici adı, unvanı ve darp tarihi ile yeri diğer yüzde de yöneticiyi tasviren süvari ve av sahnesi figürleri yer almaktadır. Anadolu Selçuklu sikkeleri üzerinde Abbâsî halifelerinin isimleri, bazı ayet, dua, zikir sözleri, Selçuklu Sultanlarının lakapları, darp yerleri, insan ve hayvan figürleri yer almaktadır. Bu insan ve hayvan figürleri, hükümdar portreleri, atlı süvari, çift başlı kartal, tavşan, kuş, aslan, pars, hayali hayvan betimleri ile yıldız ve güneş gibi motifler, rumi, palmet gibi stilize bitki motifleri; yıldız ve kare gibi geometrik motiflerden oluşmaktadır. Yine hükümdarı ve hanımını temsilen aslan-güneş (Şir-i Hurşid) figürleri sikkelerde çokça betimlenmiştir. II. Kılıçarslan döneminde (1156-1192) bastırılan ilk gümüş sikkelerde Abbâsî halifesi el Nâsır-Lidînillâh’ın ismi ve unvanları (el-imam ve Emirü’l-mü’minin) yer almaktadır. Aynı zamanda II. Kılıçarslan döneminde Konya’da darp ettirilen ilk altın sikkede ise Abbâsî halifesi el-Müstazî-Biemrillâh’ın ismi ve unvanlarının yanı sıra yıldız ve güneş kursu desenleri darp edilmiştir (Altıntaş, 2014, s. 390; Çaycı, 2002; İzmirililer, 2011, s. 97-100; Kemaloğlu, 2023, s. 36-37; Parlar, 2001, s. 119-129; B.Teoman, G.Teoman, 2016, s. 64; Yıldırım. Tekin, 2018, s. 49; Yılmaz, 2019, s. 29).

Anadolu Selçuklu figürlü sikkelerinde en tanınmış üzerinde “Şir-i Hurşit (aslan-güneş)” kabartması olanlardır. Sikkelerdeki atlı, aslan-güneş ve tahtta oturan Sultan figürleri çokça kullanılmıştır. Sikkelerde ata binmiş halde Sultanın gösterilmesi Türklerin en çok başvurduğu ve en çok sevdiği sahne olmuştur (İzmirliler, 2011, s.103; Kemaloğlu, 2023, s. 37).

Sikkeler üzerinde yer alan güneş ve ay resimlerinin sembolik olarak koruyucu anlamlar ifade edildiğine inanılıp bu yüzden tılsımla, uğurla ve nazarla ilgili tasvirler olarak kullanıldıkları değerlendirilmektedir (Kemaloğlu, 2023, s. 37; Öney, 1988, s. 159)

Anadolu Selçuklu sikkelerinde yer alan bitkisel ve geometrik öğeler (süslemeler), yazı aralıklarında, tepeliklerde, yüzeyi tamamlama ya da kompozisyonu tamamlayıcı öğeler olarak betimlenmiştir (Arık, 2018, s. 234; Kemaloğlu, 2023, s. 37).

Sikkelerde darp edilen geometrik şekillerin süsleme amacı ile birlikte bereket, egemenlik simgesi olarak da anlam ifade eder. Selçuklu mimari sanatında da sıkça karşımıza çıkan geometrik şekillerin (geçmelerin) sikkelerde yer alması dönemin içinde

bulunduğu tasavvufi düşüncelerden ve sanat anlayışından kaynaklandığı düşünülmektedir (Kemaloğlu, 2023, s. 37; Parlar, 2014, s. 921).

Anadolu Selçuklu sikkelerinde kullanılan yazı türü genel olarak Kufi'dir. Sülüs ile kullanılan sikkeler de mevcuttur. Bunun yanı sıra Müslüman olmayan komşularla beraber Latin harfli sikkeler de bastırılmıştır (Parlar, 2001, s. 131; Yılmaz, 2019, s. 28). “Kelime-i Tevhid” veya “Besmele” yazılı ön yüzlerinin yanı sıra arka yüzünde hükümdarın ünvanı ve adı, bazen babası ile soyundan gelen Sultanın ismi bulunmaktadır. Sikkelerde yer alan darp yeri ve darp tarihi ortada yer alan kompozisyonun çevresine yazılmıştır (Erkiletlioğlu, 1996, s. 24; İzmirlier, 2011, s. 97; Yılmaz, 2019, s. 29).

II. Kılıçarslan aynı zamanda çeyrek dirhemler de bastırmıştır. Bu çeyrek dirhemler iki tip olarak bastırılmıştır. Bazı dirhemlerde II. Kılıçarslan'ın babasının adı yer alırken bazılarında ise babasının adı yer almamaktadır. Bu dirhemlerde ayrıca basım yeri ve basım yılı da bulunmamaktadır. Bu çeyrek dirhemler üzerinde süsleme olarak yıldız, üçlü benek, içi boş benek gibi motifler işlenmiştir (Aykut, 2000, s. 133; Kemaloğlu, 2023, s. 36).

Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında Anadolu'da altın ve gümüş bakımından bir yoğunluk yaşanmıştır. Bu dinar ve dirhemlerin yüksek ayarlı olmalarından dolayı başka ülkelerde büyük ilgi görmüştür (Kemaloğlu, 2023: 36; B.Teoman, G.Teoman. 2016, s. 64).

I. Alaaddin Keykubad zamanında 11 farklı tip altın dinar bastırılmıştır. Ayrıca bu dönemde sikke sayısının çokluğuyla en çok dinar sikkesinin bastırıldığı dönem olarak bilinmektedir (İzmirlier, 2011, s. 96; Kemaloğlu, 2023, s. 36). I.Alâeddin Keykubad zamanında ekonomik bir gelişme yaşanmış olup, kendi adına darp edilen dinarlar dünyada “Sikke-i Alai” ve “Sikke-i Keykubadi” ismiyle ifade edilmiştir (Kemaloğlu, 2023, s. 36; Yıldırım ve Tekin, 2018, s. 49).

Anadolu Selçuklu'da “Aded” veya “Akça-i Rum” olarak adlandırılan dirhemlerde Abbasilerin 16 kırat olan standart ölçüsü ve 3.125 gr ağırlığı baz alınmıştır. Sikkeler Abbasi sikkelerinden daha az olarak 3.086 gr üretilmiştir. Yarım olarak üretilen dirhemlerin genel ağırlığı yaklaşık 1.35 gr civarındadır. Çeyrek olarak üretilen dirhemlerin ağırlığı da yaklaşık 0.40 gr civarındadır. Anadolu Selçuklularda dinarın resmi ağırlığı ise 24 kırat ve 4.81 gr'a denktir. Dinarlarda ağırlık 3.72-5.40 gr aralığında değişmektedir. Selçuklu Sahte Sultanı olan Cimri'nin darp ettirdiği üç adet dinarın ağırlığı da 8.65 gr, 8.85 gr ve 8.90 gr olup bunlara “çifte dinar” adı verilmiştir (Aykut, 1988, s. 482-483; İzmirlier, 2003, s. 40-42; Yılmaz, 2019, s. 28-29).

Bakır (fels) Sikkelerin bastırıldığı başlıca darphaneler Konya, Sivas, Malatya'dır. Altın sikkelerin büyük bir kısmı Konya ve Sivas'ta darp edildiği bilinmektedir. Bunun yanında Kayseri, Erzurum, Erzincan, Musul, Süleymanşehir darphanelerinde de sikke basımı gerçekleştirilmiştir (İzmirliler, 2011, s. 100; Kemaloğlu, 2023, s. 36; Tekin, 2009, s. 182).

Anadolu Selçuklu Devleti geniş bir coğrafyada egemenlik kurduğundan hem Anadolu hem de Anadolu'nun dışında kurulan birçok darphanede sikke darbı yapılmıştır. Bu darphanelerden bazıları; Aksaray, Luluva (Ulukışla-Niğde), Alaiye (Antalya), Amid (Diyarbakır), Ankara, Antalya, Bafra (Samsun), Bartın, Beyşehir (Konya), Bitlis, Burdur, Burglu (Uluborlu-Isparta), Dinar (Afyon), Eğridur (Isparta), Cizre (Şırnak), Erzincan, Erzurum, Kayseri, Konya, Ladik (Denizli), Malatya, Mardin, Samsun, Sinop, Sivas, Halep (Suriye), Musul (Irak), Tokat'tır (Erkiletlioğlu, 1996, s. 29-34; Yılmaz, 2019, s. 29-30).

Anadolu'da kurulan Danişmendliler (1071-1178) Beyliğinin sadece bakır sikke bastırdıkları bilinmektedir. Dânişmendliler Dönemi'nden (1071-1178), günümüze kalan sikkeler; Aynüddeve, Nâsirüddin Muhammed, Nizâmeddin Yağbasan, Melik Şemseddin İsmail, Melik Zünnun, Zülkarneyn, Malatya Emiri Muhammed ve Fahreddin Kasım'a ait sikkelerdir. Danişmend sikkelerinde Yunanca (grek) ve Arapça harfleri ile yazılmış yazılara yer verilmiştir. Bazı sikkelerde hem Arapça hem de Grek alfabesi ile yazılmış yazılara rastlanmaktadır. Bu dönem sikkelerin bir yüzünde tahtta oturur vaziyette hükümdar veya hükümdar portresi ile Hristiyanlık Dinine mensup bir takım dini figürleri diğer yüzde ise sultana övgüler bulunmaktadır. Danişmendliler egemenlik kurdukları bölgelerde yerel halkın kullandığı sikke birimleri ve tiplerine dokunmamışlar. Danişmendliler zamanında basılan sikkeler dil ve ikonografi bakımından özellikle Urfa ve Antakya'da darp edilen Haçlı sikkeleri ile oldukça benzemektedirler. Bu devirde basılan sikkelerin üzerinde darphane ismi ve darp tarihi yer almamaktadır. Ancak sikkelerin ön ve arka yüzlerinde adına bastırılan hükümdarın adı ile ünvanına yer verilmiştir. Üzerinde hükümdarın bulunduğu sikkeler, Bizans sikkeleriyle birebir benzerlik göstermiştir. Danişment dönemine ait sikkelerin ağırlıkları ise yaklaşık olarak 7 ila 13 gram arasında değişkenlik göstermektedir. Bu durum, o dönemde kullanılan farklı ağırlık standartlarını ve sikke üretim tekniklerini yansıtabilir (Anonim, 1994, s. 2; Damalı, 2001, s. 217; Kemaloğlu, 2023, s. 37-38; Mıynat, 2020, s. 150; Özaydın, 1993, s. 473; Öztürk ve bşk. 2003, s. 38-39; Parlar, 2006, s. 392-394; Ünal, 2011, s. 511-514; B. Teoman G. Teoman, 2016, s. 50; Teoman, 2016, s. 52; Yılmaz, 2019, s. 30).

Mengücekler (1071-1252) Beyliği Erzincan ve Divriği kolları olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Hükümdarlardan Seyfeddin Süleyman Şehinşah, Divriği’de hâkimiyetini ilan ederken, Fahreddin Behram Şah ise Erzincan hakimiyetini devam etmiştir. Mengücekler döneminde sikke basımı Erzincan ve Divriği darphanelerinde yapılmıştır. Mengücekler döneminde Fahreddin Behram Şah İlk sikke bastıran hükümdardır. İlk sikkesinde darp edilen yer belirtilmemişken, darp yılı olarak H. 563 yazılmıştır. Ancak diğer sikkelerin hepsinde ise, darp yeri olarak “bi-Erzincan ve bi-Medinet-i Erzincan” ibaresi yazılmıştır. Mengüceklerin sikkelerinde Danişmend sikkelerinde olduğu gibi Bizans etkileri görülmektedir. Bir yüzünde Hristiyanlık dinine ait tasvirler ile hükümdar tasvirleri diğer yüzünde basım yılı ile darp ettiren kişinin ismi bulunmaktadır (Anonim, 1994,s. 15; Damalı, 2001, s. 218-219; Mıynat, 2019, s. 678; Özme, 2004, s. 99; Sümer, 2004, s. 141; Tekin, 2005, s.184; Yılmaz, 2019, s. 30).

Saltuklular dönemindeki bakır malzemeli sikkeler II. İzzeddin Saltuk ve Nâsirüddin Muhammed dönemlerinde basılmıştır. Erzurum’da basıldığı bilenen II. İzzeddin Saltuk sikkelerinde basım yeri ve basım yılı yer almamaktadır. Nâsirüddin Muhammed’e ait sikkelerde H. 585 (M. 1189) tarihi bulunmaktadır. Sikkelerin, bir yüzünde Bizans sikkelerine benzer olarak kılıç tutan imparator tasviri bulunurken, diğer yüzde ise Irak Selçuklu Sultanı Mesud’un ismi ve kestiren yöneticinin adı mevcuttur. Saltuklu sikkelerinde, ayrıca Bizans motiflerinin yanı sıra Anadolu Selçuklu sikkeleri ile benzerlik teşkil eden atlı-süvari betimlemeli sikkeler de darp edilmiştir (Özaydın, 2009, s. 55). Basım yeri bulunmayan sikkelerin ön yüzleri resimlidir (Alptekin, 1985, s. 293; Anonim, 1994, s. 11; Damalı, 2001, s. 220-221; Kemaloğlu, 2023, s. 38; Yılmaz, 2019, s. 31).

Artuklu Devletinin, bazı kaynaklarda (1101-1408), bazı kaynaklarda da (1102-1409)’da Diyarbakır, Hasankeyf, Mardin ve Harput bölgesinde kurulduğu belirtilmektedir. Artuklular Hasankeyf, Harput ve Mardin kolu olmak üzere üçe ayrılmıştır. Anadolu Selçuklu egemenliğinde yer alan Hasankeyf hükümdarı Rükneddin Mevdud sikkeleri, Sultan Alaaddin Keykubat’ın adını içermektedir. Harput Artukluları hükümdarı Ebu Bekir bakır sikke bastırmış; Mardin kolu da (1106-1409), Köseadağ Savaşı’ndan sonra, Halep’in Moğol hükümdarı adına sikke bastırmıştır. Necmeddin Gazi’nin ölümünden sonra hükümdar olan Fahreddin Karaaslan bin Gazi, Moğol Sultanı Hülagu’nun egemenliğini kabul ederek adına sikke bastırmıştır. Artuklular, daha çok bakır sikke üretmiştir. Bunun yanında çok az da olsa gümüş sikke de üretmiştir. Bakır sikkeler, üzerinde işlenen figürler bakımından önem teşkil etmektedir. Artuklu sikkelerinde İslam ülkelerindeki sikkelerde yer alan yazılı sikkelere

nazaran, daha çok resimli, insan figürlü sikkelerle bulunmaktadır. Bu dönem sikkelerinde Grek, Roma-Bizans ve Sasani hükümdarlarının büstlerine (portreleri) yer verilmiştir. Artuklular Anadolu'da efsanelerini dinledikleri Grek, Yunan ve Sasanilerden esinlenerek bu efsanelere kattıkları yeni yorumlarla kendi sikkelerini üretmişler. Amid, Harput, Mardin, Dünyası, Hani ve Halep şehirlerinde kurdukları darphanelerde Bizans tarzında portreli sikke darp etmişler. Bu da Antakya, Suriye, Urfa'da bulunan haçlılarla komşu olmalarının bir sonucu olduğunu düşündürmektedir. Artuklu bakır sikkeleri, Bizans sikkelerinden etkilenmiş ve bunlarda imparator figürleri ile Meryem Ana ve İsa tasvirleri yer almıştır. Bununla birlikte, Yunan, Roma ve Sasani tarzında betimlemeler de kullanılmıştır. Artuklu sikkelerinde gezegen tasvirleri, hayvan figürleri ile bitki ve yıldız motifleri de yer almıştır. Artuklu sikkeleri üzerinde, bağdaş kurarak oturmuş sultan tasvirleri de bulunmaktadır. Ayrıca, çift başlı kartal figürünün yer aldığı sikkeler, Artuklu döneminde ilk defa Hasankeyf ve Amid Artuklularından Nasreddin Mahmud (1200-1222) tarafından Hasankeyf'te basılmıştır. Artuklu sikkelerinde, yazılar kûfî hattıyla yazılmıştır. Artuklu Dönemi sikkelerinde yıldız şeklinde olanlar çok fazla ilgi görmüştür. Basım yeri belirsiz olan bakır sikkelerin yanı sıra bazılarının Mardin, Amid ve Hısn-ı Keyf'te üretildiği bilinmektedir. 20-30 mm çapı ve 4,00-17,10 gr ağırlığı olan bu sikkelerden başka az sayıdaki gümüş olanların ise 16-23 mm ve 1,45-12,84 gr ağırlığında olduğu anlaşılmaktadır. Bu gümüş sikkelerin de yine Amid ve Hısn-ı Keyfa ve Dunaysır'da basıldığı görülmektedir. Artukluların sikkelerinde hükümdarın üç kuşak boyunca atalarının da zikredildiği bilinmektedir (Akçaşar, 2011, s. 79-92; İ. Artuk, C. Artuk, 1971; Biber, 1996; Coşkun, 2018, s. 12; Çaycı, 2002, s. 185-194; Damalı, 2001, s. 176-183; Parlar, 2015, s. 14; Parlar, 2007, s. 2486; Uykur, 2010, s. Uykur, 2011, s. 17; Yılmaz, 2019, s. 31).

Memlükler üç tür madenden sikke darp etmişlerdir. Mısır ve Suriye topraklarında egemenlik kurmuş olan Memlükler'in Bahri kolu Türk asıllıdır. Türk Memlükler'in ilk hükümdarı olan Şecerüddür'ün nadir altın sikke darp etmiştir. Kahire'de basılmış olan bu sikkeler üzerinde H.648 yılı mevcuttur. Şecerüddür'ün darp etirdiği dinarlarda küçük yaşta ölen oğlu Halil'in ismi bulunmaktadır. El-Melikü'z-Zâhir Rükneddin Baybars devrine ait bakır ve altın sikkelerin ortasına darp edilmiş aslan figürü ilgi çekmektedir. Bu aslan figürü Baybars dışında başka hiçbir Memlük Sultanı tarafından benimsenmemiştir. Bu aslan Figürü Baybars'ın Türkçede parsların reisi gibi bir anlam taşıyan ismini temsil etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Venedik Dukası'nı örnek alan En-Nasır Ferec sikkeleri El-Eşref Baybars devrinde artırılarak "Eşrefi" adıyla kullanılmıştır. Ayrıca Anadolu'daki beylikler Memlükler adına sikke darp etme iznine

sahiptir. Kufi yazı kullanılan Memlûk sikkelerinde 3-5 satırlık yazı kuşağı yer almakta; bazen bu yazı kuşağının altına aslan figürü darp edilmektedir. Bazı sikkelerde satır aralarında zencirek motifi bulunmaktadır. 1403 tarihinde Memlûkler'in para sisteminde büyük bir değişim olmuştur. Bu değişimden sonra bakır sikkeler paranın hâkim formu haline gelmiştir. Ancak zamanla bakır sikkelerin ağırlığının azalması ve değerlerinin bozulmasıyla bakır dirhem birimi tek bir felse karşılayamaz olmuştur. Memlûklerin, 2.8 gr olarak bastırdığı dirhemler sonraki dönemlerde 2 grama düşürülerek bakır oranı artırılmış ve bu da sikke ayarlarının bozulmasına yol açmıştır. Memlûklerin kullandığı darphaneler İskenderiye, Kahire, Hama, Dımaşk (Şam), Halep, Lazkiye, Trablus (Libya) ve Malatya'dır (İ.Artuk, C.Artuk, 1971; Damalı, 2001, s.91 Kemaloğlu, 2023,s. 39; Mıynat, 2019, s. 202; Tekin, 2002, s. 414; Turan, 2019, s. 892; Yılmaz, s. 2019, s. 31-32).

İlhanlılar Dönemi'nde (1256-1353), 1280 tarihinden sonra Anadolu'nun birçok yerine İlhanlılar tarafından valiler tayin edilmiştir. Böylece Anadolu'nun büyük bir kısmı İlhanlılar tarafından tayin edilen valiler tarafından yönetilmiştir. Bu nedenle Anadolu'da 40'tan fazla darphanede İlhanlı Sultanları adına sikke darp edilmiştir. Bu dönemde dinar, dirhem, ve felse olmak üzere üç tür sikke üretilmiştir. Bu üç tür sikke içinden en çok dinar kullanılmıştır. Bu dönemde Altın, gümüş gibi değerli madenlerin yanı sıra, sikkelerin ağırlıkları da önem teşkil etmiştir. İlhanlı dönemin ortalama ağırlığı 4.25 gr olan sikkelerden Argun döneminde dirhemler ortalama 2.41 gr; daha sonra da 1.40 gr'a düşürülmüştür. İlhanlılar devrinde en önemli olan para türü dirhemdi. Dirhem sikkeler arasında; yarım dirhem, çift dirhem ve altı dirhemlik bulunmaktaydı. İlhanlılar ayrıca bakır sikkeler de üretmişler. Bakır sikkeler daha çok günlük ticarete kullanılmıştır. Bakır sikkelerde yer alan süslemeler ve yazı türü yöresel olup, sikkeler çoğu defa figürlü darp edilmiştir. Sikkelerde en çok Hz. Ali'nin hayvanı olan aslan ve güneşli aslan betimlemeleri tasvir edilmiştir. İlhanlı sikkelerinde Kufi yazı kullanılmıştır. Ayrıca Baydu zamanında Uygur yazısı da kullanılmıştır. İlhanlılar, 13. ve 14. yüzyıllarda tüccarların ellerinde bulunan yabancılara ait paraları ve değerli metalleri İlhanlı sikkelerine dönüştürmüşlerdir. Yerel sikke basımları Gazan Mahmud'un sikke reformuna kadar devam etmiştir. Gazan Mahmud Devri'nde gerçekleştirilen yenilikte, 12.96 gram ağırlığındaki "gümüş dinar" İlhanlı sikkeleri içerisinde önemli bir yer tutmuştur. İlhanlıların son döneminde ise 1 gümüş dinar 4.32 gram olarak kabul edilmiştir. Gâzân Han dönemi sikkeleri çoğunlukla basit görünümlü olup sikkelerde Arapça yazı ve rakamlarla birlikte Uygur alfabesinden etkilenilen Moğol yazı türü de yer almıştır.

Sikkelere form ve içteki süslemeleri bakımından bakıldığında Orta Asya kaynaklı olduğunu kanıtlamaktadır. Sikkelerde Kur'an'dan âyetler, on iki imam ve dört halifenin adlarına ve "Allah'ım Muhammed'i, Ali'yi, Hasan ile Hüseyin'i Korum" yazılarına da sık sık yer verilmiştir. İlhanlı sikkeleri süsleme bakımından dairevi ve dilimli düz bordürlerle inci dizisi bordürlere sahiptir. 1290'larda Çin'den etkilenecek üretilen kâğıt paralar da İlhanlı para sisteminde kullanılmaktaydı (Aykut, 1992, s. 27-30-154-211; Damalı, 2001, s. 314-315; Hinrichs, 2011, s. 108-121; Kemaloğlu, 2023, s. 39,40; Pamuk, 1992, s. 19; Parlar, 2002, s. 925; Yılmaz: 2019, s. 32,33; Yıldırım ve Akyıldız, 2017, s. 66).

İlhanlı devrinde Anadolu ve çevresinde birçok darphane kurulmuştur. Bunlar arasında Ani, Cezire, Kayseri, Enguriye, Erzincan, Mardin, Harput, Malatya, Konya, Sivas, Ahlat, Alaiye, Amid, gibi Anadolu şehirleri ile Sincar (Irak), Tebriz (İran), Şirat (İran), Erbil (Irak), Hamedan, Kaşan (İran), İsfahan (İran), Lahican (İran), Rey (İran), Şiraz (İran), Urmiye (İran), Basra (Irak), Nişabur (İran), Şuster (İran), Yezd (İran), Erdebil (İran) gibi Anadolu dışı şehirlerdir (Yılmaz: 2019, s. 32-33).

Karamanoğulları (1256-1483), gümüş sikke darp etmiştir. Beylikler arasında sikkeleri en çok bilinen beyliktir. 14. yüzyıl başlarında hem Memlûk hem de İlhanlı sikkelerine benzer anonim sikkeler darp etmişlerdir. Bey ismi bulunmayan anonim (ortak) örnekler dışında Alâeddin Ali Bey, Erhan Bey, II. Mehmed Bey, Ali Bengi, II. İbrâhim Bey, İshak Bey ve Pir Ahmed Bey devrine ait sikkelerden örnekler bulunmaktadır. 1438-54 tarihlerinde üretilen sikkeler Osmanlı sikkeleriyle benzerdir. Üzerinde bey adı bulunan en erken tarihli sikke ise Karamanoğlu Bedreddin İbrâhim Bey'e ait sikkedir. Karamanoğulları İlhanlıların sikkelerine aslan kontrmarkı darp etmişler. Bu dönem sikkelerinde Kûfi ve Sülüs yazı kullanılmıştır. Süsleme unsurları güneş, yıldız ve inci dizisi, aslan, çift başlı kartal gibi figürlere yer verilmiştir. En çok görülen figür aslan figürü olmuştur. Değişik formlarda aslan figürü betimlenmiştir. Erken dönem sikkelerinde hiçbir ad bulunmayan, bir yüzünde basım yeri ve basım tarihi, diğer yüzünde Kelime-i Tevhid yazan sikkeler de üretilmiştir. Konya, Felekabad (Eğirdir-Isparta), Larenden (Karaman), Ermenek (Karaman), ve Beyşehir (Konya) Darp yerleridir (Damal, 2001, s. 233-234; Kemaloğlu, 2023, s. 41-42; Öztürk ve Perk, 2011, s. 9; Sağıt ve B.Teoman, G.Teoman, 2016; Teoman ve bşk, 2016, s. 709-741; Yılmaz, 2019, s. 33).

İnançoğulları (1261-1368) Dönemi'ne ait gümüş sikkeler bulunmaktadır. Murad Arslan Bey devrine ait sikkelerin bazılarında "Li erebi'l ibad (kulların ihtiyacı için)" ibaresi kullanılmıştır. Bu ifade İslâmi sikkeler üzerinde daha önce görülmemeyen değişik bir ibaredir. Murad Arslan Bey kendisi için Sultan, melik ve bey gibi sıfatları kullanmak yerine "Abdühû

O'nun (Allah'ın) kulu" ibaresini kullanmayı tercih etmiştir. Murad Arslan Bey, kullandığı bu ifadelerle sikke darp etmenin yalnız egemenlik işareti olarak değil, bunun yanında diğer insanların ihtiyacını karşılamak için olduğunu da belirtmiştir. Sikkelerinde "Mülk (devlet) Allah'ındır, onun kulu Murad" ve "Kulların ihtiyacı için, onun kulu Murad" yazıları yer almaktadır. Sikkelerin basım yeri Lâdik'tir. (Denizli'dir) İshak Bey'in sikkelerinde kelime-i tevhid yer almakta, H. 762-M. 1359 tarihi okunan bir sikkesinde basım yeri olarak Lâdik (Denizli) yazmaktadır. İshak Bey'in paralarda kullandığı Az'afulibad ve Abdullah sıfatları sebebiyle bağımsız olarak bölgede hüküm sürdüğü görülmektedir (Eron ve Teoman, 2008, s.3; Kemaloğlu, 2023, s. 41; Yılmaz, 2019, s. 33; Yılmaz, 2010, s. 69).

Menteşeoğulları (1280-1424) bakır ve gümüş sikke darp etmişler. Menteseoğullarının ilk sikkeleri, Milas'ta H. 702 tarihinde Selçuklu Sultanı II. Mesud adına, Mesud Bey tarafından darp ettirilmiştir. Mentese Beyliği Selçuklu Sultanları adına en çok sikke darp eden beyliktir. Mentese beylerinden Mesud, İbrahim, Musa, Ahmed Gazi, İlyas ve Leys beylere ait sikkeler mevcuttur. Beyliğinin bilinen en eski darphanesi Bafa'da bulunmaktadır. Bu devirde Selçuklu Sultanı III. Keykubad adına sikkeler üretilmiştir. Bu sikkeler üzerindeki yer alan aslan ve aslan-güneş (Şir-i Hurşid) figürü önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dönemin bir diğer darphanesi de Milas'tır. Milas'la birlikte Finike ve Makri'de de sikke basımı gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Aydınoğulları'nın egemenliğinde bulunan bölgede Sasa Bey'e ait olduğu düşünülen Ayasluk, Sultanhisar, Arpaz ve Karaağaç darplı sikkelerin de varlığı bilinmektedir (Ender, 2000, s. 164; Kemaloğlu, 2023, s. 41-42; Öztürk ve Perk, 2011, s. 15; Tekin, 2002, s. 416; Teoman ve Sağıt, 2012, s. 469).

Alâiye Beyliği (1293-1471) sikkeleri gümüş madeninden üretilmiştir. Alaiye Beyliği Memlûk, İlhanlı Sultanları ve kendi adlarına sikke darp etmişler. Alâiye'de "Emirü'l-sevahl" unvanıyla darp edilen anonim sikkelerin dışında başka sikkeler de bulunmaktadır. Bu beyliğin Sikkeleri Alâiye'de (Alanya) üretilmiş olup darp yeri yazılmıştır. Alanya'da sikke üretimi, Alâiye'nin bağımsız beylerle yönetildiği ve beyliğin sona erdiği tarihe kadar (XV. yy ikinci yarısı) hemen hemen kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Gümüş olarak basılan Alaiye Beyliği sikkelerinde süsleme olarak ortaya altı köşeli yıldız motifi yer almaktadır (Artuk ve Artuk, 1971, s. 446; Öztürk ve Perk, 2015, s. 10-15; Tekin, 2002, s. 416; Yılmaz, 2019, s. 34).

Karesi Beyliği (1297-1360) İlhanlılar'ın egemenliğini benimsedikleri için kuruluş yıllarında kendi adlarına sikke bastırmamışlardır. Karesi Beyliği gümüş ve bakır sikke darp etmiştir. Karesi Bey'in, ilk sikkeleri İlhanlı Hükümdarı Olcayto Hüdabende

Muhammed Han ve oğlu Ebu Said Bahadır Han adına bastırıldığı sikkelerdir. Karesi Sikkelerinde kendi ismi ve tarih bulunmamaktadır. Bu döneme ait Yahşi Han Bey ile oğlu Beylerbeyi'nin gümüş ve bakır sikkeleri yer almaktadır. Yahşi Han Bey'in gümüş sikkelerinde darp yeri darp tarihi ve isim yer almamaktadır. Sikkelerinde “Emir-ül azam”, “Sultan’ül azam” ve “Han” ibareleri yazılıdır. Beylerbeyi'nin. Gümüş sikkelerinde “Sultan’ül azam”, bakır sikkelerinde ise “Çelebi” ibareleri yazılıdır. Darp yeri ve tarih bulunmayan sikkelerde altı sivri kollu çerçeve kullanılmıştır. Bazı sikkelerde “Karasia” ismi çiçek oluşturacak şekilde yapılmıştır. Karesi Beyliği sikkeleri dairevi düz bordür, inci dizisi bordür, kare düz bordür ve dilimli düz bordür gibi süsleme öğeleri ile süslenmiştir (Artuk, 1982, s. 284; Kemal, 2023, s. 42; İzmirililer, 2002; Teoman ve Sağıt, 2011, s. 280-286; Yılmaz, 2019, s. 34).

Eşrefoğlu Beyliği'nde (XIII. yüzyılın ikinci yarısı) beyler bölgede egemenlik kuran hakim güçler adına sikke darp etmişler. Seyfeddin Süleyman Bey, Anadolu Selçuklu hükümdarları II. Gıyâseddin Mesud ve III. Alâeddin Keykubad adına gümüş sikkeler bastırmıştır. Mehmed Bey ise İlhanlı Sultanı Olcayto Hüdabende Muhammed Han ve Ebu Said Bahadır Han adına sikkeler darp etmiştir. Eşrefoğlu beylerinden sadece II. Süleyman Bey sikkeleri üzerine kendi ismini darp etmiştir. Eşrefoğlu Beyliği döneminde daha çok gümüş dirhem ve bakır mangır sikkeler bastırılmıştır. Sikkelerin üzerindeki damga kalıpları, dikdördgen, kare, sekizgen eliptik, dörtlü veya daha fazla kenarlı çiçek motifi şeklindedir. Bazıları da damganın kendi biçimindedir. Sikkelerin üzerinde yazılar motifler ve figürler bulunmaktadır (Kayhan, 2014, s. 307; Kemaloğlu, 2023, s. 43; Kofoğlu, 1995, s. 485; B.Teoman, G.Teoman, 2014, s. 316).

Germiyanogulları (1300-1429) döneminde, anonim sikkelerle birlikte Yakub Bey, Mehmet Bey, Süleyman Şah ve II. Yakup Bey zamanına ait sikkeler de mevcuttur. Germiyanoglu Beyleri kendi adlarına sikke darp ettiği gibi aynı zamanda İlhanlı ve Osmanlı hükümdarları adına da sikke bastırmışlar (Kemaloğlu, 2023, s. 43). Germiyanoglu döneminde genel olarak gümüş ve az sayıda da bakır sikke üretilmiştir. Germiyanoglu döneminde darp edilen ilk sikke I. Yakub Bey zamanında İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmud adına Kütahya'da bastırılmıştır (Öztürk ve Perk, 2011, s. 20). Germiyanoglu II. Yakub, Timur Han, Osmanlı Hükümdarları Çelebi Mehmed ve II. Murad adına ve onlarla ortak olarak darp ettirdiği sikkeleri bulunmaktadır. Bu dönemin sikkeleri üzerinde sadece aslan figürü yer almaktadır. Bu dönem sikkelerinin başka bir diğer özelliği de darp yıllarında Afgan usulü rakamların bulunmasıdır. Bu özelliğin nedeni ise Timur han ile birlikte Afgan ekolünden sikke hakkaklarının Anadolu'ya

gelmesidir (B.Teoman, G.Teoman, 2014,s. 197). Germiyanoglu beylerinden Süleyman Şah'ın darp ettirdiği sikkelerde “Şah Çelebi” unvanı mevcuttur. Ayrıca “Süleyman” ve “Süleyman Şah” yazıları da yer almaktadır (Öztürk ve Perk, 2007, s. 137).

Hamidoğulları (1301-1423) sikkelerinde daha çok İlhanlı geleneğini sürdürmüşler. Genel olarak Selçuklu, İlhanlı ve Memluk Sultanları adına sikke bastırmışlar. İlk dört yıl içinde darp edilen sikkeler arasında Selçuklu adına darp edilenler Selçuklu geleneğinde basılmıştır. Hamidoğulları yoğun olarak dirhem (gümüş) ve az sayıda bakır (fels) sikke bastırmıştır. Hamid beyleri H. 706 yılından itibaren sikke ağırlığında İlhanlı sikkelerindeki ağırlık sistemini terk ederek kendi ağırlık sistemlerini uygulamışlar. Egemenlik kurdukları Burgulu, Burdur, Eğridir (Felekabad), Gölhisarı, Karaağaç (Şarki), Antalya ve İstanus şehirlerinde sikke darp etmişler. Hamidoğlu beylerinden Mahmud Bey, Mehmed Bey, İshak Bey, Hüsameddin İlyas Bey, Celai Bey, Yunus Bey, Alâeddin Mehmed Bey kendi adlarının bulunduğu sikkeler darp etmişler. Ayrıca farklı şehirlerde bastırılan anonim (isimsiz) sikkeler de mevcuttur. Eğirdir’de bastırılan sikkelere Felekküddin Dünder Bey’e ithafen “Felekabad (Eğirdir-Isparta)”; Hamid Bey’in yaşadığı Uluborlu’da basılan sikkelere de darp yeri olarak Berglu (Borlu-Isparta) yazılmıştır (Balı, 2021, s. 27; Kemaloğlu, 2023, s. 43-44; İzmirli, 1999, s.11)

Aydinoğulları Beyliği (1308-1426) döneminde yalnızca gümüş para basılmıştır. Beylik yönetimine geçen Umur Bey, kendi adına gümüş sikke darbettirmiştir. Bunun yanı sıra, Aydınoğlu beyleri kendi adlarına sikke bastırmışlardır. Aydınoğulları sikkelerinde, kare ya da dilimli kartuş, Davud Yıldızı gibi geometrik motifler bulunmaktadır. Ayrıca, sikkelerde kuş betimlemeleri yer almaktadır. Saadet düğümü, Aydınoğulları sikkelerinde de süsleme ögesi olarak sıkça kullanılmıştır. Aydınoğulları, Osmanlılarla birlikte ortak sikke basımı gerçekleştirmiştir. Paralar başta Ayasuluk, Ladik, Birgi, Tire, Yenişehir ve Sultanhisar gibi merkezlerde darp edilmiştir (Yılmaz, 2019, s. 36).

Candaroğlu Beyliği, XIV. yüzyılın başlarında gümüş ve bakır sikkeler bastırması, ancak bu dönemde altın sikkeye rastlanmamıştır. Candaroğulları, kendi adlarına sikke darbettikleri gibi İlhanlılar ve Memlükler adına da para basmışlardır. II. Süleyman, I. İbrahim, Adil, Beyazıd ve İsfendiyar Bey de kendi adlarına sikke bastıran yöneticilerdendir. Candaroğulları’nın bakır paraları, Cenevizlilerle yapılan ticarete de kullanılmıştır. Bu sikkeler üzerinde çift balık figürü bulunmakta olup “‘Darü’s-saâde-i Sinop’” ifadesi yer almaktadır. O dönemin sikkelerinin bir yüzünde Kelime-i Tevhid, dört halifenin isimleri ve “‘es-Sultan el-Azam’” ibaresi bulunurken, diğer yüzünde ise genellikle hükümdarın adı ve darp yeri yazılmıştır. Sikkeler, geometrik desenler, bitkisel

süslemeler, hayvan figürleri, tuğra motifleri, saadet düğümleri, Mühr-i Süleyman sembolleri, yıldız motifleri ve alt alta üç çizgi gibi dekoratif unsurlar içermektedir. Kullanılan hayvan figürleri arasında özellikle aslan ve balık dikkat çekmektedir. Bu dönemde sikke darp edilen yerler arasında Kastamonu, Sinop, Borlu, Lâdik ve Gere bulunurken, sikkeler üzerinde Maden, Mekyus ve Tireboli gibi isimlere de rastlanmaktadır (Arvas, 2020, s. 198; Balı, 2021, s. 28; Kemaloğlu, 2023, s. 44-45; Yılmaz, 2019, s. 36).

Saruhanogulları Beyliği (1313-1410) döneminde, İshak b. İlyas, Hızır b. İshak ve Orhan b. İshak adına gümüş ve bakır sikkeler bastırılmıştır. İshak b. İlyas ve Orhan b. İshak'a ait sikkelerde tuğra motifine yer verilmiştir. Bu dönemde basılan paraların bir yüzünde tuğra, diğer yüzünde ise yazı kuşağı bulunurken, her iki yüzü yazılı olan sikkeler de mevcuttur. Saruhanogulları sikkelerinde darp yeri belirtilmemiştir. İshak Bey'in tuğra biçimli gümüş paraları, en eski tuğralı sikkeler olarak kabul edilmektedir. Beyliğin erken dönem sikkeleri, tipolojik açıdan Karesi ve Osmanlı paralarıyla benzerlik göstermektedir (Kemaloğlu, 2023, s. 45; Yılmaz, 2019, s. 36-37).

Eretnaogulları Beyliği (1335-1381) döneminde gümüş ve bakır sikkeler basılmıştır. Beyliğin kurucusu Alâeddin Eretna, kendi adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır. Gıyaseddin Mehmed Bey de kendi adına sikke darb ettiren beyler arasındadır. Bunun yanı sıra, Eretna Beyliği hem Memlûkler hem de İlhanlılar adına sikke kesmiştir. Beylik, ağırlıklı olarak gümüş para basmış olup, bakır sikkeler nadiren görülmektedir. Hicri 750 (Miladi 1349-1350) yılında, Alâeddin Eretna adına Erzincan'da tek bir altın sikke bastırılmıştır. Eretnalılar, sikkelerinde Uygurca "Sultan Adil" unvanını kullanmışlardır. Paralar üzerindeki yazılar kufi hat ile yazılmış olup, süsleme açısından İlhanlı sanatının izlerini taşımaktadır. Altı kollu yıldız ve köşeleri sivri çıkıntılı altı dilimli rozetler, sikkelerde sıkça kullanılan süsleme motiflerindendir. Eretna Beyliği, hâkim olduğu topraklarda birçok darphane işletmiş ve paralarını bu darphanelerde bastırmıştır (Çayırdağ, 2000, s. 439; Göde, 1995, s. 295; Kemaloğlu, 2023, s. 45-46; Yılmaz, 2019, s. 37).

Karakoyunlu Beyliği (1351-1469) döneminde sikke basımı, Timur'un ölümünden sonra başlamıştır. Bu süreçte altın, gümüş ve bakır paralar darp edilmiştir. Altın sikkeler yalnızca Cihan Şah zamanında basılmıştır. Karakoyunlu gümüş sikkeleri Timurlu paralarına, altın sikkeleri ise Memlûk eşrefilerine benzemektedir. Beylik, büyük miktarda bakır sikke bastırmış olup, bu paraların üzerinde hükümdar isimleri yer almamaktadır. Kara Yusuf'un darbettirdiği sikkelerden Erzincan'da basılanlar Osmanlı sikkelerine,

Mardin’de üretilenler ise Artuklu paralarına benzemektedir. İskender tarafından kestirilen sikkeler de Artuklu sikkeleriyle benzerlik göstermektedir. Cihan Şah döneminde darp edilen altın sikkeler ise Memlük sikkelerinin özelliklerini taşımaktadır. Karakoyunlular, Timurlu etkisiyle gümüş sikkelerine “tenge” adını vermişlerdir. Bu dönemin sikkelerinin bir yüzünde Karakoyunlular’ın sembolü olan koçbaşı veya saadet düğümü yer alırken, diğer yüzünde Timur’un adı bulunmuştur. Cihan Şah döneminde basılan bazı sikkelerde Şii motifler ile dört halifenin isimleri yer alırken, bazı paralar üzerinde yalnızca “Aliyen velî’üllah” ibaresi yazılmıştır. Karakoyunlu beyliği Erciş, Bitlis, Nusaybin gibi altmış kadar darp merkezinde sikke darbı gerçekleştirmiştir (Kemaloğlu, 2023, s.46; Yılmaz, 2019, s. 30, 37).

Timurlu Devleti (1370-1507) ağırlıklı olarak gümüş sikkeler basmış olup, bunun yanı sıra bakır ve pirinç paralar da darp edilmiştir. Timurlu sikkelerinin üzerinde Kelime-i Tevhid, basım yeri ve darp tarihi yer almaktadır. Bu sikkelerde Arapça, Türkçe ve Moğolca ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca Timurlular, sikkelerinde damgalara geniş yer vermiş ve özellikle kendi kabilelerinin damgalarını kullanmayı gelenek haline getirmişlerdir. Timur, Mahmud Han’ın ismiyle sikke bastırmaya devam etmiş, zamanla paralar üzerindeki unvanlarını da artırmıştır. Timurlu sikkelerinde dört halifenin isimleri bulunmakta olup, oğul ve torunları arasında Ömer ve Ebû Bekir isimlerine rastlanırken, Ali adına rastlanılmamaktadır. Timur, fethettiği birçok devletin sikkelerini kullanmış ve bu paralar üzerinde yalnızca isim kısmını değiştirerek kendi adını darbettirmiştir (Yılmaz, 2019, s. 37).

Kadı Burhanettin Beyliği (1381-1398) döneminde gümüş sikkeler basılmıştır. Bu sikkeler, kompozisyon açısından İlhanlı paralarına benzerlik göstermektedir. Kadı Burhanettin dönemine paralarında Kûfi hat yazılmıştır. Alaeddin Ali Çelebi, sikkelerinde adını kullanmamış, bunun yerine “Mevlâna el-Meliku’l-azamu’l-Eşref” ünvanını yazdırmıştır (Yılmaz,2019, s. 37-38).

Akkoyunlular (1396-1508) döneminde altın, gümüş ve bakır sikkeler basılmıştır. Beylikte ilk sikkeyi darp ettiren Hamza Bey olmuştur. Osman, Ali, Cafer b. Yakub, Cihangir, Uzun Hasan, Halil, Yakub, Baysungur, Rüstem, Göde Ahmed, Elvend, Kasım ve Zeynel dönemlerinde de sikke basımı devam etmiştir. Uzun Hasan, Sultan Yakup ve Rüstem Padişah ile Ahmed Bey ve Elvend Bey dönemlerine ait bazı sikkelerde, bölgede etkili olan Alevi inanç sistemini yansıtan motif ve betimlemeler yer almaktadır. Akkoyunlulara ait önemli darphaneler Erzincan, Mardin, Amid (Diyarbakır), Hısn-Kehfa

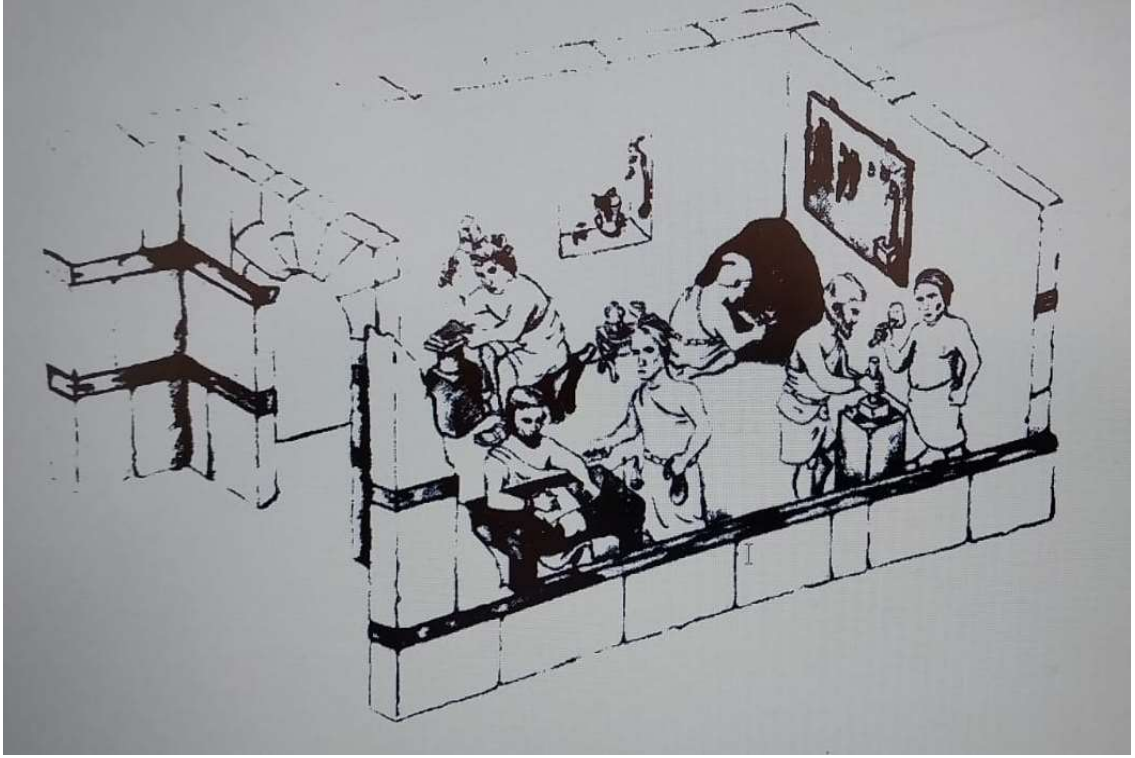
(Hasankeyf-Batman), Cezire (Şırnak), Van, Hırbit (Harput-Elazığ), Bayburt ve Bitlis'te bulunmaktaydı (Yılmaz, 2019, s. 38).

Safevîler (1501-1722) döneminde altın ve gümüş sikkeler basılmıştır. Safevî hükümdarları I. Şah İsmail, I. Şah Tahmasb, Sultan Muhammed Hudâbende, I. Şah Abbas, II. Şah Abbas, I. Süleyman, I. Hüseyin, II. Tahmasb ve III. Abbas zamanında sikke darp edilmiştir. Şah İsmail'in tahta çıkmasıyla birlikte ilk Safevî sikkesi Tebriz'de basılmıştır. "Tümen" adı verilen bu sikke yaklaşık 10.000 gümüş dinar değerindeydi. İlk altın sikke ise "eşrefî" adıyla darp edilmiş olup, bu sikke Mısır Memlûkleri'ndeki eşrefî paralarının bir taklidi niteliğindedir. Safevî sikkelerinin bir yüzünde hükümdarın ismi, diğer yüzünde ise Şîî inancını vurgulayan "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah Alî veliyyullah" ibaresi yer almaktadır. Gümüş sikkelerin ön yüzü sülûs yazı ile, arka yüzü ise dönemine özgü olarak talik hat ile yazılmıştır. Safevî sikkelerinin yazı dili Farsçadır (Gündüz, 2008, s. 456; Kemaloğlu, 2023, s. 47).

Safevî sikkelerinin her iki yüzünde de yazılar bulunmakta olup, bu yazılar küçük bitkisel motiflerle süslenmiştir. Safevîler döneminde başlıca darphaneler Revan, Herat, Erdebil, Nahçıvan, Kazvin ve İsfahan şehirlerinde yer almaktaydı (Yılmaz, 2019, s. 38).

3.3. Sikke Basım Teknikleri

Sikke, icadından itibaren farklı malzeme, kalıp ve tekniklerle basılmıştır. Ayrıca imparatorluklar, beylikler veya devletler zamanla sikke basma tekniklerinde değişim ve gelişim göstermiştir. Öncelikle, sikke üretimi için gereken madde, doğadan çıkarıldıktan sonra bir dizi arındırma ve saflaştırma işlemi ile külçe haline getirilir ve ardından darphaneye gönderilerek basıma hazır hale getirilirdi. Eski çağlardaki darphaneler, "Argyrokepeion" adı verilen küçük ve basit yapılar olarak bilinirdi. Bu dönemde henüz makine kullanılmadığı için tüm işlemler elle yapıldı. Erken dönem darphanelerinde, madeni eritmek için ocak, ölçü ve tartı araçları, sikke basmak için ise çekiç, örs ve kalıpcı çubuğu gibi malzemeler kullanılırdı (Kemaloğlu, 2023, s. 48).

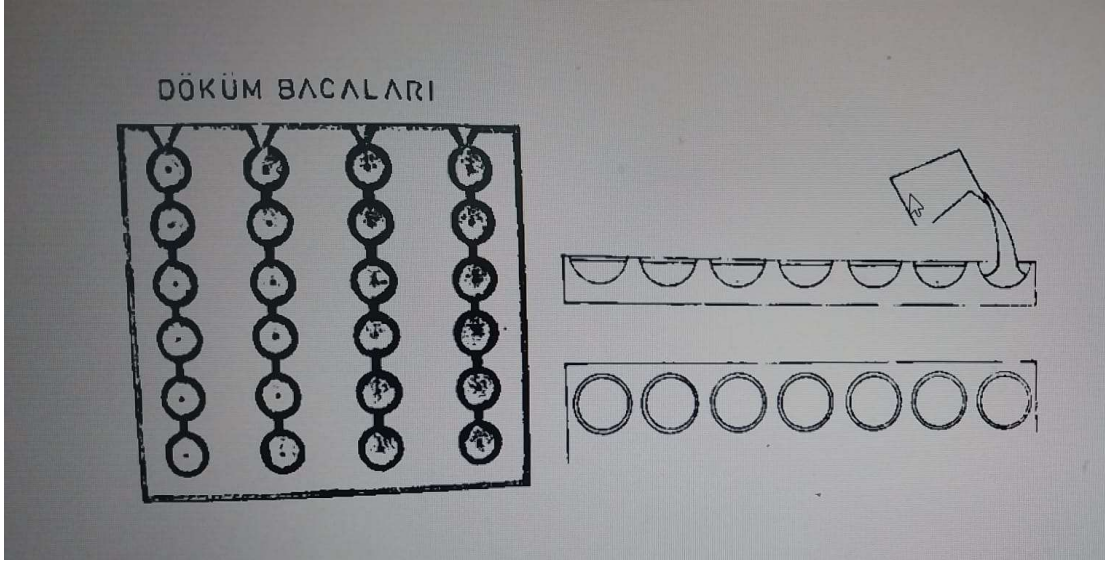
Şekil 3.1. Erken dönem darphane (Kemaloğlu, 2023, 48).

3.4 Döküm Tekniği

Bu yöntem, özellikle erken dönemlerde kullanılan bir tekniktir ve iki eşit yarım kalıbın birleştirilerek erimiş metalin içine dökülmesine dayanır. MÖ. IV. yüzyıldan itibaren kullanılan bu döküm tekniği, Antik Roma Dönemi, 1890 yılına kadar Çin’de darp edilen sikkeler ve Rönesans Dönemi’nde basılan madalyonlar için de uygulanmıştır. Döküm tekniğinde öncelikle sikke basımı için kalıplar hazırlanır. Bu kalıplar taş, pişmiş toprak veya metal gibi malzemelerden yapılır. Kalıp yüzeyine, yapılmak istenen yazılar, süslemeler, figürler veya görseller kazınır. Hazırlanan kalıpların içine, eritilmiş metal kanallar aracılığıyla dökülür ve soğumaya bırakılır. Sikke veya madalyon soğuduktan sonra, çeşitli keski ve benzeri aletlerle kalıptan çıkarılır. Ardından, sikke ve madalyonun yüzeyinde veya kenarlarında oluşan çapaklar ve pürüzler, uygun aletlerle temizlenip, kullanıma hazır hale getirilir (Çavuş, 2019, s. 26; Balı, 2021, s. 39; Yuka, 2012, s. 40).

İlk dönemlerde, doğal maden külçeleri (elektron), standart ağırlığa göre kullanılmıştır. Zamanla, her maden külçesi tek tek tartılmaya başlanmış ve bu doğal madenler eritilip belirli bir ağırlığa getirilmiştir. İnsan müdahalesiyle şüpheli basımların önüne geçmek için sikkelerin üzerine, genellikle bir çiviyle çukurluklar yapılmıştır. Bu

özel kontrol vuruşları yalnızca kral ve soyluların hazinelerinde gerçekleştirilmiştir. Vuruş sırasında sikkelerin kaymasını engellemek için, sikkenin altına uzun, ucu şekilli demir levhalar veya parçalar yerleştirilmiştir. Başlangıçta bu levhalara basit hatlar oyulmuş, daha sonra ise betimlemeler kazınarak gerçek anlamda resimler çizilmeye başlanmıştır (Kemaloğlu, 2023, s. 49).

Şekil 3.2. Döküm Tekniği (Kemaloğlu, 2023, s. 49).

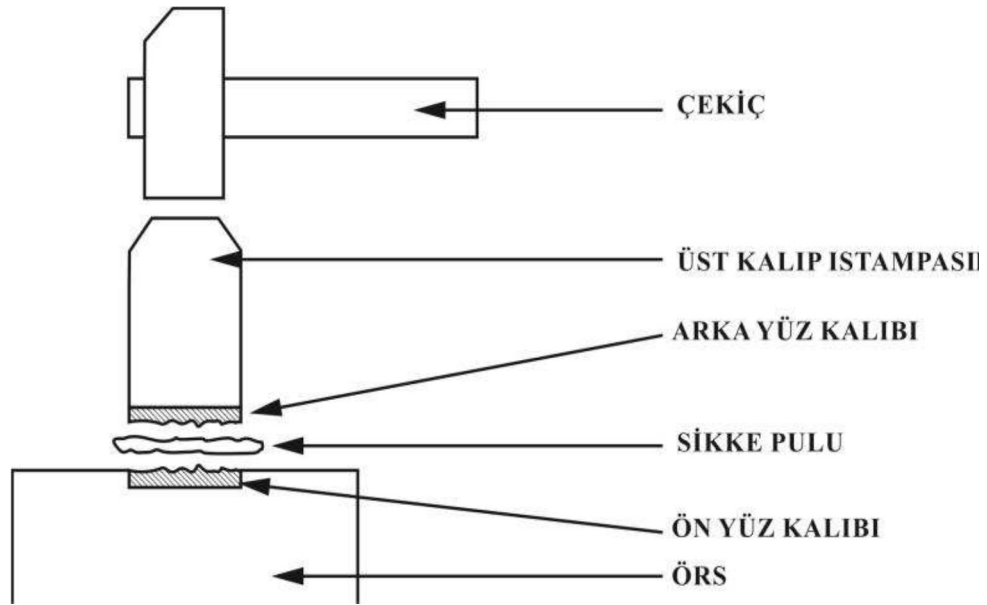
3.5 Çekiç ile Darp Tekniği

Çekiç ile darp yöntemi, Antik ve Ortaçağ dönemlerinde sikke üretiminde en yaygın kullanılan tekniklerden biri olmuştur. Sikke basım süreci her dönemde üç ana aşamadan oluşur: sikke pulunun hazırlanması, kalıbın işlenmesi ve darp işlemi. Çekiçle darp tekniğinde, kalıpta bulunan süslemeler veya yazılar, belirli bir kompozisyondaki külçelerden farklı yöntemlerle kesilerek hazırlanmış sikke pullarının üzerine aktarıldı. Sikkelerin istenen ağırlığa sahip olması amacıyla metal, toprak kalıplarda eritilip şekil verilebileceği gibi, makasla belli aralıklarla yuvarlak dilimler halinde de kesilebilirdi. Basım işlemi için atölyede, örs üzerinde basım yapılan yüzey, sikke pullarını ısıtıp yumuşatmak için ocak, pulların ağırlığını ölçmek için terazi, figürlerin kazınacağı kalıplar ve ıstampa için kullanılan çelik uçlu kalemler yer alırdı (Morrisson, 2002, s.65).

Sikkenin ön ve arka yüzlerinde yer alacak resim, yazı veya süslemeler, metal kalıplara bir usta tarafından ters şekilde kazınır. Sikkenin ön yüzü için kullanılan kalıp örs üzerindeki çukurun içine yerleştirilir, ardından ısıtılan madeni parça kalıba

yerleştirilir. Arka yüz için kullanılan kalıp ise ucunda sap bulunan bir üst kalıptır ve bu kalıp madeni parça üzerine yerleştirildikten sonra çekiçe vurulurdu. Bu darbeler, kalıplarda bulunan ters şekilleri madeni parça üzerine düz bir şekilde aktarır (Kemaloğlu, 2023, s. 50).

Vurma yöntemiyle yapılan basımda, erimiş metal bir süre sonra alt kalıbın içine dökülmeye başlardı. Bu yöntemle, alt kalıp bozulmadan on ile yirmi adet sikke basılabilirken, üst kalıp darbelerden daha fazla etkilenecek yalnızca yarısı kadar sikke üretebiliyordu (Günay, 2017, s. 19). Darp işlemi, üzerinde yazı, resim veya figürlerin yer alması gereken kalıplarda negatif (iç bükey) kazıma yapılarak gerçekleştirilirdi. Saflaştırılmış sikke pulları ısıtılıp yumuşatıldıktan sonra kalıba yerleştirilir ve üzerine sert çekiç darbeleriyle ıstampaya aktarılırdı. Bu sayede şekiller, örs ve ıstampa arasında sıkışan sikke pulunun üzerine dış bükey olarak işlenirdi. Darp tekniği, dikkat ve hassasiyet gerektiren bir yöntemdir. Darbeler sırasında sikke pulunun kayması, şekillerin bozulmasına yol açabilir (Damalı, 2001, s. 42).

Şekil 3.3. Çekiç İle Darp Tekniği (Tekin, 2008, s.22).

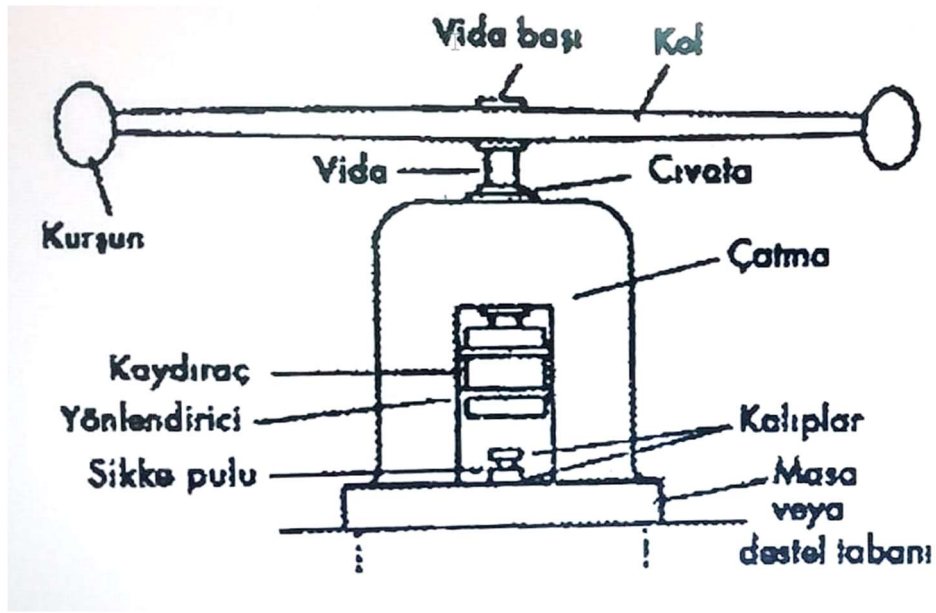
Şekil 3.4. XV. Yüzyıldan Temsili bir Darphane (malumatfurus, 2024).

3.6. Mekanik Darp Tekniği

Mekanik darp yöntemi, 15. yüzyılda yayılmaya başlamış ve zamanla sikke üretiminde önemli bir gelişme göstermiştir. Fransa'da 1643 yılında kullanılmaya başlanırken, İngiltere'de bu yöntem 1662'de yalnızca madalyon basımında uygulanmıştır. Mekanik darp tekniği, sikkelerin çap ve ağırlıklarının daha düzgün olmasını sağlayarak, taklit edilmesini zorlaştırmıştır. Haddeleme ve kesme makineleri, özellikle düzgün kalınlıkta yuvarlak sikke pullarının üretimine olanak sağlamıştır. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar birçok farklı mekanik darp yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler arasında "merdaneli pres", "kaldıraçlı pres", "şahmerdanlar", "muton (koyun) makinesi" ve "Monnaie de Paris" müzesinde sergilenen sikke basma makineleri gibi örnekler bulunmaktadır. Bunlardan biri olan "merdaneli pres", üzerinde bir dizi sikke kalıbı bulunan merdanenin kullanıldığı bir tekniktir. Bu pres, altta yer alan metal plakalara sikkelerin basılmasını sağlar, ardından bu plakalar kesilerek sikkeler ayrılır. Diğer bir yöntem ise "kaldıraçlı pres"tir. Özellikle İspanya ve Almanya'da yaygın olan bu makine, birçok kişinin hareket ettirdiği kollar ve dik vidasıyla kuvvet uygulayarak basım işlemi gerçekleştirir. Ancak, buhar makinelerinin sikke basımında kullanılmaya başlanması, bu alanda önemli bir dönüm noktasını işaret eder. En son olarak, elektrikli makinelerin kullanımıyla, tek bir darbeye sikkelerin hem ön hem de arka yüzü, ayrıca kenar süslemeleri basılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda teknolojiye ileri adımlar, sikke

üretiminde de büyük gelişmelere yol açmış ve özellikle otomatik tartılan sikke pullarının ve kalıpların alaşımının elde edilip eritilmesinde etkili olmuştur (Morisson, 1970, s. 71-73; Morrisson, 2002, s. 72).

Mekanik yöntemlerle dakikada 11 ile 60 arasında sikke basılabilmıştır. Ancak, bu yöntem başlangıçta etkili olsa da zamanla pahalı ve yavaş bir süreç haline gelmiş, ayrıca on beşe yakın işçiye ihtiyaç duyulmuş, bu sebeple yerini buhar gücüyle çalışan makinelerle yapılan sikke basımına bırakmıştır (Yuka, 2012, s. 43).

Şekil 3.5. Mekanik Darp Tekniği (kaldıraçlı pres). (Kemaloğlu, 2023, s. 51).

Şekil 3.6. Mekanik Darp Tekniği (kaldıraçlı pres) (Balı,2021, s.41).

Modernleşme süreciyle birlikte sikke üretiminde elektriğin kullanılması, basım işlemlerinde büyük bir hızlanma sağlamıştır. Elektrikli makineler sayesinde dakikada 150'den 260'a kadar sikke basılabilmektedir. Günümüzde, kalıp yapımı ve para basım işlemleri tamamen elektrikli makinelerle gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, kullanılan metallerin özelliklerini belirlemek ve basılan paraların kalite kontrolünü yapmak için bilgisayar teknolojilerinden de etkin bir şekilde faydalanılmaktadır (Kemaloğlu, 2023, s. 52).

3.7. Sikke ile İlgili Kavramlar

3.7.1. Damga –Kontrmark

Sikke üzerine, ait olduğu devletin kimliğini belirten sözcük, sayı, amblem veya sembol basılması, sikkenin değerini ya da geçerliliğini değiştirecek şekilde piyasada yeniden kullanılmasını sağlar. Osmanlı döneminde, özellikle Venedik dükalarında "sahh" damgası ile, değer bakımından düşük taklit dukalar orijinal olanlardan ayırt edilerek, piyasada geçerliliği sağlanmıştır (Balı, 2021, s. 17; Paksoy, 2011, s. 196; Yılmaz, 2019, s. 39).

3.7.2. Esedi kuruş

Arapça'da "arслан" anlamını taşıyan "esed" sözcüğü, Hollandalıların 'Rex Daller' adıyla gümüş malzemeden bastırdıkları sikke üzerinde arslan figürü yer aldığı için Osmanlılar bu sikkelere 'arсланlı kuruş' veya 'esedi kuruş' adını vermiştir (Balı, 2021, s. 17; Damalı, 2014, s.120; Yılmaz, 2019, s. 39).

3.7.3. Hakkak işareti

Nakışları işleyen hakkakların sikkeler üzerine, yaptıkları sikke kompozisyonlarında kendilerine özgü işledikleri işaretlerdir (Yılmaz, 2019, s. 39).

3.7.4. Halis

“Halis” terimi, tam, saf ve katışıksız anlamına gelir. Sikkelerin değerli madenlerden üretilmesi kadar, bu madenlerin saflık (halis) oranı da büyük önem taşır. Sikkelerde “halis ayar” veya “kamil ayar” ifadeleri, içine başka madenler katılmamış anlamında kullanılır (Balı, 2021, s. 17; Devellioğlu, 2004, s. 40; Yılmaz, 2019, s. 39).

3.7.5. Hatalı-Erörlü sikke

Darphanelerde kalıp hazırlığı sırasında ya da darp işlemi esnasında yapılan hatalar sonucu basılan ve tedavüle sunulan sikkelerdir. Bu hatalar arasında; ters basılan tuğra, aynı kompozisyonun iki yüzeye de işlenmesi, yüzlerde farklı padişahların, tarihlerinin ya da darp yerlerinin kullanılması gibi durumlar yer almaktadır (Yılmaz, 2019, s. 39-40).

3.7.6. Hürde sikke

"Ufak" veya "değersiz" anlamına gelen bu terim, Osmanlı İmparatorluğu'nda küçük sikkelere verilen isimdir. Örneğin, Osmanlı döneminde padişah Mehmed Paşa, İstanbul'daki çarşı ve pazar esnafından "muavenet-i tashih akçesi" adıyla topladığı salmalardan, Sırçasaray'da yeni akçeler bastırmak için bir girişimde bulunmuştur. Ancak halk ve askerler, yeni çıkan cedit akçeleri beklerken, yeniçeri ulufeleri cedit akçe yerine hürde veya züyuf akçe ile ödenmeye başlanmış ve bu düşük değerli sikkelerin kapıkulları tarafından halka ve esnafa zorla kabul ettirilmesi, toplumda huzursuzluk yaratmıştır (Özcan, 2005, s. 256).

3.7.7. İşaret harfler

Bu harfler, II. Mustafa döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bu işaretler, sikkenin üzerine süslü bir kartuş içinde veya yalnızca harf olarak yerleştirilen sembollerdir (Yılmaz, 2019, s. 40). II. Mustafa dönemi İstanbul sikkelerinin ayarları diğer darphanelerde üretilenlerden daha yüksektir. Düşük ayarlı bazı sikkelerin İstanbul darphane olanlarla değiştirilerek haksız kazanç elde edilmesi sikke ayarlarının denetimini zorlaştırmaktaydı. Bunun üzerine II. Mustafa, sikkeler üzerinde darphane görevlisi olan Sahib-i Ayar'ın işaretinin bulunmasını zorunlu kılan bir ferman yayınlamıştır. Bu

işaretler, Sahib-i Ayar’a ait özel işaret veya harflerden oluşuyordu ve böylece, sikkelerin hangi darphanede üretildiği ve ayarlarının kim tarafından denetlendiği kolayca anlaşılabilirdi (Arda, 1985, s. 20-24).

3.7.8. Kalp – Züyuf sikke

Osmanlı’da sahte, taklit , darphanede darp edilmemiş sikke demektir. Bu sikkeler için “züyuf” veya “züyuf akçe” kelimeleri de kullanılmaktadır. (Develioğlu,2004:1431). Sikkelerin sahtesini (taklid) darp eden kişilere ise kalpazan adı verilmektedir (Yılmaz, 2019, s. 40).

3.7.9 Kırpık- Kırkık sikke

İsminden de anlaşılacağı üzere, "bölünmüş" veya "parçalara ayrılmış" anlamına gelmektedir. Ağırlığı normalin altına indirmek amacıyla ya da gümüş ve altın sağlamak için kenarları koparılmış sikkelerdir. (Ender, 2007, s. 38).

3.7.10. Karat-Kırat

Kırat (veya karat) kelimesi, Arapçadaki "keçiboynuzu çekirdeği" anlamına gelen bir terimdir. Bir kırat, 0.2004 gram ağırlığa tekabül eder. Kırat, dört buğday tanesinin ağırlığına eşdeğer olup, bir buğday tanesinin ağırlığı 48 miligramdır. Bu durumda bir kırat, 0.192 gram olarak kabul edilir. 1 miskal ise 24 kıratın ağırlığına eşit olup, bu da 4.81 gram yapar (Sahillioğlu, 1989, s. 226).

3.7.11. Mağşuş sikke (Sikke-i Mağşuşe)

“Mağşuş,” ‘karışık, katışık, katkılı’, hileli saf olmayan demektir. Osmanlı’da Mağşuş, içine katılması gerekenden daha çok metal konulan sikkeler için kullanılmıştır. (Develioğlu, 2004, s. 672).

3.7.12. Mangır

Mangır kelimesi, Moğolca'da "nakit" anlamına gelen "mungun" veya "mongon" kelimesinden türediği söylenmektedir. Kaynaklarda mangır, mangur, mankur ya da mankır şeklinde de yazılmaktadır. Osmanlı döneminde renginden ötürü "kıızıl mangır" olarak adlandırıldığı gibi, halk arasında "pul" olarak da bilinirdi. Mangır, genellikle vergi ödemelerinde kullanılmazdı. Bunun yerine daha çok halk ile esnaf arasındaki küçük alışverişlerde, 1 akçeden daha düşük değerli işlemlerde tercih edilirdi (Ölçer, 1975, s. 11-12).

Osmanlı'da bakırdan üretilen mangırların iki farklı değeri bulunmaktaydı: itibari değer ve gerçek değer. İtibari değer, devlet tarafından belirlenen değeri ifade ederken, gerçek değer, sikkelerin fiziksel değerine dayanıyordu. Devlet, halkın bozuk para ihtiyacını karşılamak amacıyla akçe karşılığında mangır satışı yapıyordu. Halk, devlet tarafından itibari değerle satın aldığı mangır alışverişlerde gerçek değeriyle kullanıyor ve aradaki fark devletin gelirini oluşturmuyordu (Tekin, 2003, s. 568).

Osmanlı Devleti'ndeki ilk mangırların hangi dönemde üretildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, Orhan Gazi döneminde ilk bakır sikkelerin darbedildiği öne sürülmüştür. Ancak günümüze ulaşan ilk mangır, I. Murad dönemine aittir. Bu mangır, üzerinde "Ramazan 790" yazılı olan Ramazan Mangır olarak bilinir ve tarihi kayıtlara göre bilinen ilk mangırdır (Ölçer, 1975, s. 11-12).

3.7.13. Meskukat

Meskukat, damgalanarak sikkeye dönüştürülmüş maden anlamına gelir. Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın sonlarından itibaren müzecilikteki gelişmelerle paralel olarak, sikkeler üzerinde yapılan incelemelere "ilm-i meskûkât" denilmeye başlanmış, bu terim zamanla yerini "nümismatik" terimine bırakmıştır. 1874 tarihinde kabul edilen Asar-ı Atika Nizamnamesiyle eserler, meskûkat ve taşınır ya da taşınmaz kültür varlıkları halinde iki gruba ayrılmıştır. Düzenleme, Müze-i Hümayun'un kuruluşunda sikkelerin ekonomik değerleri göz önüne alınmaksızın yalnızca tarihsel bir değer taşıdığını göstermektedir. Ardından, Müze-i Hümayun'da sikkeler için özel bir nümismatik koleksiyonu oluşturulmuştur (Shaw, 2004, s. 11-112).

3.7.14. Miskal

Miskal, Arapça kökenli bir kelime olup "ağırlık" anlamına gelen “sikal” kelimesinden türetilmiştir. Miskal, altın, gümüş gibi değerli metaller, ilaç benzeri kıymetli ürünlerin tartılmasında tatbik edilen bir ölçü birimidir. Bir miskal, yaklaşık olarak 6 bin hardal tanesi ağırlığındadır. Dirhemle karşılaştırıldığında, bir miskal 1,5 dirhemi karşılar. Ayrıca miskalin iki farklı hesaplama birimi bulunmaktadır: örfi miskal, 24 kırat olarak kabul edilirken, şeri miskal 20 kırat olarak hesaplanmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 42).

3.7.15. Nakışlı Mangır

Beylikler ve Osmanlı döneminde alışverişte yaygın olan bakır paralara "nakışlı mangır" denir. Bu sikkeler, bir ya da her iki yüzünde insan, hayvan figürleri veya bitkisel ve geometrik süslemeler bulunan paralardır. Osmanlı'da nakışlı mangırların en eski örnekleri II. Murad dönemine aittir. Ayrıca Fatih, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Sarı Selim ve III. Murad devirlerinde basılmışlardır. Darp edilen yerler arasında Kostantiniyye, Edirne, Halep, Tire, Mardin, Ruha, Bidlis, Amid, gibi şehirler öne çıkmaktadır (Ölçer, 1975, s. 17-22).

3.7.16. Nümismatik-Nümizmatik

"Nomisma" kelimesi, kanun anlamındaki eski Yunanca'da "nomos" sözcüğünden türemiştir. Latince'deki "nummus" kelimesi ise "sikke" anlamına gelir ve bu da "nomisma" teriminin kökenidir. Nümismatik bilimi, sikkeleri, kağıt paraları, madalyonları ve jetonları inceleyen bir alandır. Bu bilim dalında, Bizans İmparatorluğu sonlarına değin üretilen sikkelere "Antik Nümizmatik" denir. Orta Çağ devletleri ile Osmanlı sikkelerine ise "İslami Nümizmatik" adı verilir (Tekin, 2004, s. 317). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk nümismat, Abdüllatif Suphi Paşa (1818-1886) olup, 1874'te çıkarılan Asarı-ı Atika Nizamnamesi'ne katkı sağlamış ve aynı zamanda Müze-i Hümayun ile Sanayi Nefise Mektebi'nin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır (Akyıldız, 2009, s. 37, 450-452).

3.7.17. Para

Günümüzde hala ödeme aracı olarak kullanılan para, devlet tarafından darp edilip ülke içinde ödeme aracı olarak kabul edilen, değeri belirtilmiş, metal ya da kağıttan yapılmış nesnelere verilen isimdir. "Para" kelimesi, Farsça'da "parça" anlamına gelen "pare" sözcüğünden türetilmiştir. Mısır'da, gümüşten yapılan para birimi olan medinilere "pare" veya "para" denilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'ı fethetmesiyle birlikte, burada kullanılan "pare" veya "para" terimi Osmanlı İmparatorluğu'nda da benimsenmiştir. 1524 yılında, Mısır Kanunnamesi ile Osmanlı gümüş medinileri "pare" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Para birimi olarak ise ilk kez Sultan II. Mustafa döneminde, Edirne Darphanesi'nde basılmıştır (Pamuk, 2018, s. 103).

3.7.18. Sikke

Arapça'da “demir kalıp” anlamına gelen sikke, paraya vurulan damga ya da madeni para anlamını taşır. Devletin ya da padişahın damgasını ya da ismini taşıyan, belirli bir ağırlıkta üretilmiş ve gerektiğinde piyasaya sürülüp toplanabilen bir madeni para türüdür. Ön yüzlerinde çoğunlukla hükümdarın adı, unvanı veya portresi yer alırken, arka yüzlerinde de darp yeri ve tarihi gibi ibareler içermektedir. Ayrıca, sikkelerin üzerine darp edilen bölgenin özelliklerine göre çeşitli süslemeler de eklenebilir. Bu süslemeler, darp eden kişinin isteğine bağlı olarak şekillenir (Tekin, 1998, s. 2; Tekin, 2009, s. 179).

3.7.19. Sikke pulu

Sikke basımının gerçekleştirilmesi için metal parçalarının kesilip yuvarlak haline getirilerek oluşturulmuş madeni parçalardır. (Ender ve bşk, 2007, s. 58).

3.7.20. Sikke tağşiş

Tağşiş sözcüğü karıştırma, değerli olanı değersizleştirme manasında kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda özellikle ekonominin kötü olduğu durumlarda, kullanılan sikkeler toplanarak, daha değersiz madenler kullanılarak ayarlarının düşürülmesidir. (Devellioğlu, 2004, s. 1213).

3.7.21. Sikke tashihi

Tashih, "düzeltme", "iyileştirme" veya "iyi etme" anlamlarına gelir ve özellikle tedavülde olan sikkelerin sahtelerinin üretilmesi veya kenarlarının kesilerek zarara uğraması durumunda, bu sikkelerin toplanıp tekrar basılması işlemine denir. Yeniden darp işlemi sırasında, dönemin ekonomik koşullarına göre sikkelerin 100 dirhemde kesilmesi gereken miktar arttırılabiliyordu. Örneğin, 1600 yılında yapılan bir tashih işleminde, 100 dirhemden kesilmesi gereken 800 sikke yerine 950 sikke basılmıştır. Bu tür tashihler sonucunda ise piyasadaki mal fiyatlarının arttığı gözlemlenmiştir (Sahillioğlu, 1989, s. 224-227).

3.7.22. Sikke tecdidi

Tecdid, yenileme veya tazeleme anlamına gelir. Osmanlı padişahları tahta geçtiğinde, hutbe okuyup yeni sikke bastırırlardı. Bunlar tedavüle girdikten sonra, önceki sikkeler yasaklanarak toplatılırdı. İşlemi gerçekleştirmek üzere görevlendirilen kişiler, halk arasında dolaşarak eski sikkeleri toplamış veya bunları yeni sikkelerle değiştirmişlerdir. Sikke tecdidi sırasında, sikkenin ağırlığında ve madeninde değişiklikler yapılabilirdi (Develioğlu, 2004, s. 1256; Sahillioğlu, 1989, s. 226).

4. OSMANLI DÖNEMİ SİKKLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

4.1 Osmanlı Döneminde Sikkelerin Gelişimi

Osmanlı sikkelerini incelemek için öncelikle Osmanlı iktisadi yapısını ele almak önemlidir. 1243'teki Kösedag Savaşı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollar karşısında mağlup olup dağılarak İlhanlılar'ın hâkimiyetine girmesine neden olmuştur. Bu durum, Anadolu'nun bir kısmının İlhanlılar tarafından yönetilmesine yol açarken, Marmara Bölgesi'nde Bizans, Trabzon'da ise Trabzon Rum İmparatorluğu varlığını sürdürmüştür. Selçuklu birliğinin dağılmasının ardından Anadolu'da kurulan Türk Beyliklerinden biri olan Osmanlı Beyliği, 1299 yılında kurulmuş ve dönemin siyasi ve ekonomik karışıklığı içinde yer almıştır. Osmanlı Devleti, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının üzerinde bulunarak, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Orta Çağ İslam Devletleri, İlhanlı Devleti, İtalyan kent devletleri ve İspanya gibi Akdeniz havzasındaki para geleneklerinden etkilenmiştir. Zamanla, Osmanlı topraklarının genişlemesiyle bu gelenekler devlete entegre olmuştur (Pamuk, 2007: 18). Bununla birlikte, Osmanlı Devleti, temellerini Türk-İslam Medeniyetinden alarak, İslam Hukuku doğrultusunda bir iktisadi sistem geliştirmiştir (Şahin, 2015, s. 401).

Osmanlı ekonomisi, üç temel ilkeye dayanıyordu: İaşe (provizyonizm), yani halkın ihtiyacını karşılamak için bol, kaliteli ve ucuz mal temin etme; Gelenekçilik ilkesi, sosyal ve iktisadi dengeyi koruyarak değişimi engellemeye yönelik bir politika izleme ve Fiskalizm, hazine gelirlerini en yüksek seviyede tutma amacını taşıyan bir ilke. Osmanlı'nın ekonomi politikası, ayrıca adalet, eşitlikçilik, iş birliği, dayanışma gibi temel değerlere dayalıydı. Bu politikalar, Osmanlı Devleti'nin, çıkarlar konusunda toplumu ön planda tutarak sosyal ve iktisadi adalet anlayışını yansıtmaktadır (Genç, 2003, s. 52; Şahin, 2015, s. 401; Tabakoğlu, 1999, s. 125).

Osmanlı toprakları, zengin doğal kaynakları ve çeşitli coğrafi koşulları sayesinde geniş bir üretim yelpazesine sahipti. Tarım, hayvancılık, sanayi ve madencilik gibi sektörler önemli üretim alanlarıydı (Yalçın, 1979, s. 223). Devlet, güçlü bir siyasi ve ekonomik yapı kurarak vergi toplama sistemini geliştirip, bunları önemli gelir kaynakları olarak kullanmıştır. Vergi sistemi, şer'i ve örfi vergiler olarak ikiye ayrılırdı ve devlet bu vergileri toplarken sıkı denetimler uygulayarak vergi miktarlarının azalmasını engellemeye çalışmıştır (Döşemetaş, 2019, s. 29; İncalcık, 1993, s. 26).

Osmanlı ekonomisinin önemli kurumları arasında merkez maliyesi, vakıflar ve tımar sistemi yer almaktadır. Merkez maliyesi, devlet gelirlerini toplar ve nakit para kaynağını elde ederken, vakıflar da devletin yükünü hafifletmek amacıyla önemli sosyal güvenlik işlevi görmüştür. Tımar sistemi, tarıma dayalı ekonomi için kritik bir öneme sahipti, çünkü toprak kullanım hakları reaya yani halkın elindeydi ve vergiler, dirlik sahipleri tarafından toplanıyordu (Akdağ,1995, s. 204; Yavuz, 2007, s. 34; Tabakoğlu, 2002: 688).

Osmanlı'da nümizmatik bilimi, İlm-i Meskûkât olarak adlandırılmıştır. İlk nümizmatik çalışmalar, İsmail Galip Bey tarafından yapılmış ve "Takvim-i Meskûkât-i Osmaniye" adlı eserinde birçok padişahın sikkeleri ayrıntılı şekilde tanımlanmıştır (Galip, 1307; Tekin, 2004, s. 317).

Osmanlı Devleti'nin 623 yıllık egemenliği boyunca 36 padişah, kendi dönemlerinde sikke bastırmıştır (Pamuk, 2007, s. 65).

Ekonomik sıkıntılarla başa çıkmak için sikkelerin üretimi büyük önem taşımıştır. Osmanlı Devleti, vergi toplama ve askerlere, bürokratlara ödeme yapma amacıyla sikkeler bastırmıştır. Ayrıca Osmanlı, para tedavülü ile ticaretin düzgün bir şekilde işlemesi için istikrarlı bir para sisteminin sağlanması gerektiğinin farkındaydı. Bu, Osmanlı'nın uzun mesafeli ticaret yollarındaki rolünü güçlendirmiştir (Bayram, 2021, s. 12; Öztürker, 2022, s. 105-144; Pamuk, 1999, s. 18-19).

Osmanlı, devleti kurulmadan önce Bizans, Selçuklu ve İlhanlı sikkelerini kullanmış olsa da, ihtiyaçlar doğrultusunda az da olsa gümüş ve bakır sikkeler bastırmıştır. (Artuk, 1980, s. 27; Arslan, 2021, s. 12; Özcan, 2005, s. 248; Öztürker, 2022, s. 105-144; Pamuk, 1999, s. 33; Tekin, 1999, s. 171; Bayram, 2021, s. 12; Pamuk, 2003, s. 33).

Osmanlı Devleti'nde ilk sikkenin kim tarafından bastırıldığına dair farklı görüşler olsa da günümüzde yapılan araştırmalar, ilk sikkelerin devletin kurucusu Osman Bey tarafından bastırıldığı konusunda bir görüş birliğine varmıştır. 1299 (H. 699) yılında darp edilen bu ilk gümüş akçe, Osman Bey'in ilk sikkesi olarak kabul edilmektedir (Artuk, 1980, s. 27-33; Bayram, 2021, s. 12; Kemaloğlu, 2023, s. 81; Paksoy, 2011, s. 164; Pere, 1968, s. 10; Öztürker, 2022, s. 105-144; Tekin, 1999, s. 171; Teoman, 2020, s. 403; Tuzkaya, 2010, s. 32).

Osman Gazi'ye ait olduğu bilinen ve günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bu gümüş akçe, 15 mm çapında ve 0,68 gram ağırlığındadır. Sikkenin ön

yüzünde, üst kısımda "Osman bin Ertuğrul" yazısı yer alırken, alt satırda "Abbadehü Allah (Allah hükümrânlığı uzun etsin)" ifadesi bulunmaktadır. Sikkenin arka yüzünde ise "Duribe Osman bin Ertuğrul" yazısı yer almaktadır (Bayram, 2021, s. 12; Damalı, 2010, s. 95; Coşkun, 2018, s. 15; Tuzkaya, 2010, s. 32).

Şekil 4.1. Osman Bey'e ait Akçe (Artuk, 1980, s. 27).

Osmanlı Devleti'nde ilk sikke darp edilen dönemde, sikkelerin süslemeleri, desenleri ve kompozisyonları, İlhanlı sikkelerinin etkisi altında kalmıştır (Pamuk, 1999, s. 34; Pamuk, 2007, s. 41). Osmanlı Sultanı Orhan Bey (1324-1360) döneminde gümüş sikkeler basılmaya başlanmış ve bu sikkeler "akçe-i Osmani" olarak adlandırılmıştır, ki bu da "beyaz sikke" anlamına gelir (Uzunçarşılı, 1965, s. 232). Bu sikkelere kısaca "akçe" ismi verilmiştir ve bu kelime, Türkçe kökenli olup renginden türetilmiştir; "ak", "beyaz, parlak, temiz" anlamına gelir (Sahillioğlu, 1989, s. 224). Orhan Bey'in gümüş sikkeleri, İlhanlılar'ın sikkelerine benzer desenler içeriyor ancak ağırlık ve gümüş oranı bakımından farklar gösteriyor. İlhanlı sikkelerinin boyutları küçültülüp, gümüş oranı düşürülmüştür (Pamuk, 2003, s. 31).

Orhan Bey döneminde basılan akçeler, dört grupta incelenebilir. Birinci grup, Bursa'da darp edilen ve Orhan Bey ile babasının adlarını taşıyan sikkelerdir. Bu grup içerisinde üç çeşit akçe bulunur. İlk tip, İlhanlı sikkesi tarzında tarihsizdir. Ön yüzlerinde, Kelime-i Tevhid ve halife isimleri yer alır. Arka yüzde ise "3" rakamı bulunur. İkinci tip akçelerde, Kelime-i Tevhid ve halife adları bulunurken arka yüzde, tarih ile İlhanlı hükümdarı Ebu Said Han'ın unvanı olan "es-Sultânü'l-a'zam" bulunur. Ayrıca Orhan

Bey ve babasının isimleri ile “Halleda’llâhû mulkehû” duası da mevcuttur. 1324 tarihli bu akçe, Orhan Bey’in tahta çıkışını ve Bursa’nın fethini simgeler. Üçüncü tip akçeler ise, İlhanlı sikkelerine benzer olup, ön yüzünde Kelime-i Tevhid ve halifelerin isimleri bulunur. Arka yüzde de Orhan Bey ve babasının adları, Bursa ve divanî rakamla "3" yer alır (Aykut, 2002, s. 1528).

Orhan Bey’in ikinci grubu iki tiptir. Birinci tip akçeler, Bursa’da basılmış olup, üzerinde tarih bulunmaz. Ön yüzlerinde Kelime-i Tevhid ve dört halife ismi, arka yüzlerinde ise "Orhan" ve "HalledAllâhû Mulkehu" duası ve "Bursa" yazısı bulunur. İkinci tip akçelerde ise, Kelime-i Tevhid ile halife ismi bulunurken arka yüzde "Orhan" ve "Halleda’llâhû mulkehû" bulunur (Aykut, 2002, s. 1529).

Orhan Bey’in üçüncü grup akçeleri, İlhanlı valilerinin bulunduğu Anadolu’da üretilmiştir. Bu grup da iki tipe ayrılır. Birinci tip akçeler, İlhanlı sikkeleri tarzında olup, üzerinde darp yeri ve tarihi yoktur. Ön yüzünde Kelime-i Tevhid, arka yüzünde ise "es-sultânu’l-a’zam", padişahın adı, babasının adı ve "Halleda’llâhû mulkehû" ifadesi yer alır. İkinci tip akçelerde ise, ön yüzde Kelime-i Tevhid ve halife ismi bulunurken, arka yüzde "es-sultânu’l-a’zam", padişahın adı, babasının adı ve "Halleda’llâhû mulkehû" ve Bursa ifadesi yer alır (Aykut, 2002, s. 1529).

Orhan Bey’in dördüncü grubunda ise Halife el-Mustansır adı yer alır. Bunların ön yüzlerinde "El-Mustansır Billah" yazarken, arka yüzlerinde ise "Bismillahirrahmanirrahim" ve ardından padişahın ve babasının ismi, son olarak "Azza’llâhu nasrehû" duası bulunur (Aykut, 2002, s. 1529).

Sultan I. Murad dönemi sikkeleri, üç grupta ele alınır. İlk grup akçelerde basım tarihi ve yer bilgisi bulunmaz. Akçelerin yüzlerinde kûfî yazı ile yazılmış yazılar bulunur. Ön yüzlerde Kelime-i Tevhid ve halife isimleri, arkada padişah ile babasının adı, "HalledAllâhû Mulkehu" duası yer alır (Aykut, 2002, s. 1529).

Osmanlı iktisat tarihinde 1326-1477 yılları arasında, gümüşe dayalı "monometalist" (tek metalli) dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde ana ödeme birimi akçe olup, daha sonra bakır sikkeler olan "mangır" da darp edilmiştir. Mangır, genellikle bozuk para olarak kullanılmıştır (Aykut, 1991, s. 343; Alkan, 2014, s. 172; Erdem, 2006, s. 12; Öztürker, 2022, s. 105-144; Tekin, 1999, s. 171; Uzunçarşılı, 1967, s. 282-283).

Fatih Sultan Mehmed’in ilk sikkeleri 1444 yılında bakır ve gümüşten üretilmiştir. Sikkeler, Bursa, Edirne, Ayasuluk ve Amasya gibi şehirlerde darp edilmiştir. Bu sikkelerde padişahın ve babasının isimleri, "Azze nasruhû" duası, darp tarihi ve basım yeri yer alır. Fatih Sultan Mehmed, gümüş miktarını önemli ölçüde düşürdüğünde,

yeniçeriler isyan etmiş ve yevmiyeleri arttırılmıştır. Bu isyan, Osmanlı tarihine "Buçuktepe İsyanı" olarak geçmiştir (Pere, 1968, s. 89).

Osmanlı padişahları, tahta geçtiklerinde kendi sikkelerini bastırarak eski sikkelerin tedavülden kaldırılmasını sağlamak için çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır. Bu uygulamanın ilk örneği, I. Bayezid döneminde görülmüştür. Bu dönemde, yeni sikkeler basıldığında eski sikkelerin tedavülden kaldırılması sağlanmış ve halk, eski sikkelerini darphaneye getirerek yenileriyle değiştirmek zorunda bırakılmıştır. Bu işlemin yapılması için "sikke tecdidi" adı verilen bir sistem oluşturulmuştur. Eski sikkeleri değiştirmeyi reddedenler için "gümüş sarrafı" ve "gümüş yasakçısı" gibi görevliler bulunarak bu kişiler cezalandırılmıştır (Sahillioğlu, 1958, s. 33). Darphaneler, eski sikkeler için on iki adet eski sikkeyi, on adet yeni sikke ile değiştirmiştir. Bu işlem, hazinenin gelirini arttırarak devlet için ek bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Bu nedenle, Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmed), başlangıçta on yılda bir, ardından beş yılda bir sikke tecdidi yapmıştır. II. Mehmed, bu süreçte akçenin gramajını ve gümüş oranını düşürmüş, buna "sikke tağşişi" adı verilmiştir. II. Mehmed'den önce ise sikkelerde gramaj ve gümüş oranı azaltılmamıştır (Pamuk, 2003, s. 54).

Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmed), 1470 yılında İstanbul ve Novar'da gümüşten "Muhammed Hânî" adını taşıyan on akçelik sikkeleri bastırmıştır. Bu sikkeler, Orhan Bey döneminde üretilen büyük akçelerle benzerlik taşıırken, Fatih'e değin gümüş malzemeli büyük boyutlu sikkeler üretilmemiştir. "Muhammed Hânî" sikkelerinin yanı sıra karışıklığa mahal vermemesi için "Gümüş Sultâniye" sikkeleri de üretilmiştir. Bunların ön yüzeyinde, "Mehmed bin Murad Hân" ibaresi ve "HalledAllâhu Sultânehu" duası yer alırken, arka yüzde "Sultânu'l Berreyn ve Hâkânü'l-Bahreyn es-Sultân İbni's-Sultân" yazısı bulunmaktadır (Aykut, 2002, s. 1533).

Osmanlı'da ilk altın sikkeler, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1477-78 yıllarında İstanbul'da basılmıştır. Böylece Osmanlı sikkelerinde çok metalli döneme geçilmiştir. Bu altın sikkeler, "Sultâni" adıyla tanımlanmış ve Selçuklu altınlarıyla benzer özellikler taşımaktadır. II. Mehmed'in "sultânileri"nin ön yüzünde, "Sultân Mehmed bin Murad Hân azze nasruhû" ifadesi, "Kostantiniye" ve "duribe fî 882" (darp yılı) yer alırken, arka yüzünde ise "Dâribu'n-Nadr Sâhibu'l-İzz ve'n-Nasr fi'l-Berv el-Bahr" ifadeleri yer almaktadır (Aykut, 1987, s. 258; Paksoy, 2011, s. 169).

II. Bayezid (M. 1481-1512) sikkelerinde sadece bir tarih yer alır ve akçelerin ön yüzünde "Sultân Bayezid bin Mehmed Hân" ibaresi bulunurken, arka yüzünde "Azze nasruhû" dua cümlesi ve darp yeri yer almaktadır. Ayrıca, II. Bayezid döneminde ilk kez

taşıra darphanelerinde altın sikkeler üretilmiştir. Bu dönemde, 1481’de Serez’de basılan altın sikkelerde, padişahın unvanları ve dua cümleleri kullanılmaktadır (Artuk , İ. Artuk, C. 1974, s. 45-46; Aykut, 2002, s. 1533).

I. Selim (Yavuz Sultan Selim), Safevi Devleti’ni yenerek Osmanlı topraklarına önemli bölgeler katmıştır. Bu topraklar, özellikle İpek Yolu üzerindeki yolları Osmanlı İmparatorluğu’na katmış ve önemli gelir kaynağı oluşturmuştur. I. Selim’in tahta çıkmasıyla birlikte, bu bölgelerdeki darphanelerde altın ve gümüş sikkeler basılmıştır. Bu dönemde bastırılan büyük boy gümüş sikkeler, “şahi” adıyla tanınmıştır (Damalı, 2010, s. 351).

Kanuni Sultan Süleyman (I. Süleyman), 1520 yılında tahta çıkar çıkmaz ilk sikkelerini bastırmıştır. 1551 yılında Bağdat’ta bastırılan akçeler ise “Sultânu’l-Berreyn ve’l-Bahreyn” unvanını taşımaktadır. Bu dönemde, “şâhi” adı verilen gümüş sikkelerin üretimi devam etmiştir (Pere, 1968: 114). Ayrıca, Kanuni döneminde, Lari adını taşıyan gümüş sikkeler de Basra Körfezi civarında darp edilmiştir. Lari, kalın gümüş tellerin bükülüp düzleştirilerek darp edilmesiyle oluşturulan bir sikke türüdür (Sahillioğlu, 1958, s. 89).

II. Selim (M. 1566–1574), Kanuni’nin ardından tahta çıkarak, ilk sikkelerini bastırması ve “şahi” adı verilen gümüş sikkelerin üretimini sürdürmüştür. III. Murad (M. 1574–1595) ve III. Mehmed (M. 1595–1603) dönemlerinde de sikkeler benzer şekilde darp edilmeye devam edilmiştir. Bu dönemde, Osmanlı sikkeleri, pek çok farklı şehirde üretilmiştir ve her padişah kendi unvanlarını ve dua cümlelerini bu sikkelere işlemiştir (Aykut, 2002, s. 1534).

I. Ahmed (1603-1617) tahta çıktığında, Osmanlı Devleti’nin hazinesi büyük bir krizin içindeydi. Bu sebeple, Mısır hazinesi İstanbul’a taşındı. I. Ahmed, ilk sikkelerini birçok farklı şehirdeki darphanelerde bastırdı. Bu şehirler arasında Amid, Konya, İstanbul, Edirne, Erzurum, Tokat, Van, Belgrad, Bursa, Canca, Dımaşk, Filibe, Halep, Mısır ve Novabrda gibi yerler bulunuyordu. Aynı dönemde, Tunus’ta dikdörtgen formunda sikkeler de üretildi. Ayrıca, Anadolu’da altın sikkeler basıldı. İstanbul, Sakız, Erzurum, Trabzon, Tokat, Bağdat, Canca, Halep, Cezayir, Mısır, Tunus ve Amid gibi bölgelerde altın sikke darp edilmiştir. (Aykut, 2002: 1536).

I. Mustafa (1617-1618) tahta geçtiğinde, devletin ekonomisi zayıftı ve ilk olarak "beşlik" adı verilen beş akçelik sikkeler bastırıldı. Bu sikkelerin üzerinde padişahın tuğrası yer alıyordu. Saltanatının ilk yıllarında Halep ve Mısır’da altın sikkeler bastırması ancak başka altın sikke üretilmemiştir. Padişahın ikinci saltanatı sırasında ise, Amid, Bursa, Edirne,

İstanbul, Tokat, Yenişehir, Belgrad, Mısır ve Ohri gibi şehirlerde sikke darp ettirilmiştir. Bu dönemin sikkelerinde, padişahın ismi ve tuğrası yer almakta, ayrıca "Azze nasruhû" yazısı ve darp tarihi de bulunmaktaydı (Artuk,İ, Artuk, C. 1974, s. 577; Pere, 1968: 146-147)

II. Osman (Genç Osman) (1618-1622) döneminde, devletin ekonomik durumu oldukça zayıftı, çünkü yakın zamanda askerler cülüs almıştı. II. Osman, ilk sikkelerini Amid, Edirne, Erzurum, Konya, İstanbul, Tokat, Üsküp, Yenişehir, Belgrad, Bursa, Canca, Dımaşk, Mısır, Novabrda, Siruz, Sofya ve Tire gibi şehirlerde bastırdı. 1618'de altın sikkeler, İstanbul, Dımaşk, Halep ve Mısır'da bastırılmıştır. Ön yüzlerinde sultan ismi, "Azze Nasruhû" cümlesi yer alırken, arkada "Daribü'n-Nadr Sahibu'l-İzz ve'n-Nasr fi'l-Berr ve'l-Bahr" ve "Sultânu'l-Berreyn ve'l-Bahreyn es-Sultan ibni's-Sultan" ibareleri bulunuyordu (Aykut, 2002: 1536).

IV. Murad (1623-1640) dönemi, Osmanlı ekonomisinin en kötü dönemlerinden birine denk geliyordu. Devlet hazinesi boşalmış, ekonomik sıkıntılar artmıştı. Bu sebeple sarayda bulunan gümüş ve altın eşyalar eritilerek sikke bastırılmıştır. IV. Murad, ilk sikkelerini Bursa, Edirne, Erzurum, Amid, Tokat, Yenişehir, Belgrad, Canca, Dımaşk, Halep, Kıbrıs, İstanbul, gibi darphanelerde bastırmıştır. Bu dönemde basılan sikkelerin üzerinde "Azze nasruhû" ifadesi yer almakta, ayrıca "onluk akçe" ve "beşlik akçe" gibi farklı değerler de üretilmiştir. Mısır'da "para" adlı sikke de ilk defa bu dönemde bastırılmıştır (Pere, 1968: 159).

I. İbrahim (1640-1648) döneminde de ekonomi oldukça zayıftı. İlk sikkelerini Amid, Mısır, İstanbul ve Dımaşk gibi şehirlerde bastırdı. 1640'ta "onluk akçeler" üretilmiş ve bunlar İstanbul'da "İbrâhîm Şâhi" adıyla darp edilmiştir. Aynı zamanda, "para" adı verilen sikke türü de Mısır'da ilk defa basılmıştır (Coşkun, 2018: 27-28).

IV. Mehmed (1648-1687) dönemi, Osmanlı ekonomisinin daha da kötüleştiği bir dönemi işaret etmektedir. Hazine boşalmış ve halk arasında büyük sıkıntılar yaşanıyordu. Bunun üzerine, Cinci Hüseyin Hoca'dan zorla alınan sikkelerle cülüs bahşişi dağıtılmıştır. Bu sikkeler halk arasında "Cinci Akçesi" olarak biliniyordu. IV. Mehmed, İstanbul, Bağdat, Mısır ve Tunus'ta altın sikke bastırmış, 1651 ve 1679 yıllarında Cezayir'de de altın sikke üretilmiştir. Aynı dönemde Trablusgarp ve Mısır'da gümüş malzemeli ve "para" olarak adlandırılan sikkeler kestirilmiştir (Pamuk, 2003: 158; Sahillioğlu, 1958: 67).

Sultan II. Süleyman başa geçtiğinde, IV. Mehmed'le başlatılan darp makinesi kullanımına devam edilmiştir ve 1688'de İstanbul'da bakır sikke bastırılmıştır. Aynı

dönemde, II. Süleyman İstanbul ve Mısır'da altın sikkeler üretmiş ve bunların ön yüzlerinde "Es-Sultan Süleyman bin İbrahim Han" ve "'Azze Nasruhû" ibareleri, basım tarihi ve darp yeri yer almıştır. Arka yüzlerinde ise "Sultânu'l-Berreyn ve Hâkanu'l-Bahreyn es-Sultan bin es-Sultan" cümlesi bulunmaktaydı. Ayrıca 1687'de Trablusgarp ve Tunus'ta da sultânî basılmıştır ve bu sikkelerin arka yüzlerinde farklı bir ifade olan "Dârîbu'n-Nadr Sâhibu'l-İzz ve'n-Nasr fi'l-Berr ve'l-Bahr" yer almıştır. 1690 yılında İstanbul darphanesinde büyük boy gümüş sikkeler üretilmiştir. Osmanlı'nın ilk kuruşu olan bu gümüş sikkeler, Hollanda talerlerinden esinlenerek basılmıştır ve "Esedî" (aslanlı) kuruş olarak adlandırılmıştır. Bu kuruşlar, diğer kuruşlarla karıştırılmamak için "Cedid" adıyla nitelendirilmiştir (Pamuk, 2003: 170).

II. Ahmed dönemiyle birlikte, Mısır ve başkentte "Şerifi" adıyla altın sikkeler bastırılmaya devam edilmiştir. Bu sikkelerde, "es-Sultan Ahmed bin İbrahim Han" ibaresi ve "Dâme Mulkuhu" duası ile basım yeri ve tarihi bulunmaktaydı. Bu dönemde "Esedî" ve "Taleri" adı verilen yabancı ülkelerin paraları kullanılmış, eski Osmanlı kuruşlarına "Zolota" denilmiştir. Ayrıca, gümüş sikkeler "Esedî Kuruş" ağırlığında darp edilmiştir (Pere, 1968:185).

II. Mustafa (M.1695–1703) döneminde kuruş basımı devam etmiş ve 1695'te İstanbul dışında Edirne, Erzurum ve İzmir illerinde de kuruşlar darp edilmiştir. Bu kuruşların ön yüzünde "es-Sultân Mustafa bin Mehmed Hân" ve "dâme mülkühû" duası bulunmaktayken, arka yüzlerinde "Sultânu'l-Berreyn ve Hâkânu'l-Bahreyn es-Sultan bin es-Sultan" ibaresi bulunmaktaydı. Ayrıca, 1697'de "Cedid Eşrefî" adı verilen yeni altın sikkeler üretilmeye başlanmıştır. Bu sikkeler, ilk kez padişahın tuğrasını taşımaya başlamıştır (Aykut, 2002: 1538; Paksoy, 2011, s.176).

III. Ahmed devrinde akça üretimi yapılmış, bazılarının üzerine tuğra işlenirken bazıları tuğrasızdır. Ayrıca, Zolota ve Kuruş basımı da devam etmiştir. III. Ahmed, 1713 yılında Mısır ve başkentte "Çifte ve Tek Eşrefî" adıyla altın sikke bastırılmış ve 1716 yılında "Zer-i İstanbul" ismiyle altın sikkeler üretilmiştir. Sikkelerin ön yüzlerinde tuğra, diğer yüzlerinde ise "Sultânu'l-Berreyn ve Hâkânu'l-Bahreyn es-Sultan ibni's-Sultan" ifadesi ve "'Azze Nasruhu" duası bulunuyordu. Ayrıca, bu dönemde ilk kez "İslâmbol" adı yazılı altın sikkeler üretilmiştir (Aykut, 2002: 1538; Tekin, 1999:174)

Padişah I. Mahmud (1730-1754), tahta çıktığında kendi tuğrasını taşıyan yeni sikkeler bastırmaya başlamıştır. Bu dönemde "Kuruş", "Onluk" ve "Beşlik" gibi başkent, Tiflis ve Kars gibi illerde sikkeler üretilmiştir. Bu dönemin gümüş sikkelerinde "Kostantiniye" ismi yer alırken, Beşlik türündeki sikkelerinde hem "İslâmbol" hem de

"Kostantiniye" adları bulunuyordu. Ayrıca, Cezayir ve Tunus'ta da bu sikkeler darp edilmiştir (Aykut, 2002, s. 1539).

1735 yılında, Sultan I. Mahmud "Cedid İstanbul" adıyla altın malzemeden sikke bastırmıştır. Bunlar "Tek" ve "Yarım" olmanın yanı sıra, "Bir buçuk, iki, üç ve beş altın" olarak da üretilmiştir. Ayrıca, "Zer-i Mahbub" ve "Cedid Zer-i Mahbub" olarak adlandırılan altın sikkelerle Mısır'da da benzer sikkeler basılmıştır. Mısır'da basılan sikkelerde ise "Mısır Tuğralısı" ve "Mısır Zincirli" gibi türler de yer almıştır (Aykut, 2002, s. 1539).

Padişah III. Osman devrinde "Zer-i Mahbub" adıyla altın sikkeler bastırılmış ve "Tek" ve "Yarım" çeşitleri üretilmiştir. 1754 yılında, "Fındık altını" olarak bilinen altın sikkeler de darp edilmiştir. Bu sikkeler, padişahın tuğrası ile basılmış olup, İstanbul'da "İslâmbol" adı kullanılmıştır. Ayrıca, Cezayir ve Trablusgarp'ta da "Sultâni" türünde sikkeler bastırılmıştır (Aykut, 2002, s. 1539).

Padişah III. Mustafa (1757-1774), 1760 yılında yayımladığı bir fermanla, sikkelerde kullanılan "Kostantiniye" isminin yerine "İslâmbol" kullanılmasını emretmiştir. Ayrıca, III. Mustafa döneminde, sikkelerde yer alan tarihlerin yanı sıra, padişahın iktidara geliş yılı da belirtilmeye başlanmıştır. Bu uygulama, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar devam etmiştir (Pere, 1968: 213; Tekin, 1999, s. 174). III. Mustafa, ayrıca ilk kez "Altmışlık Para" adı verilen "Çifte Zolota"yı bastırmıştır. Bu altın sikkelerin ön yüzünde "es sultân Mustafa bin Ahmed Hân" ifadesi ve darp yeriyle tarihi yer alırken, arka yüzlerinde "Sultânü'l berreyni ve Hâkânü'l-bahreyni es-Sultân ibn es-Sultân" ifadesi bulunmaktaydı (Aykut, 2002, s. 1539).

Padişah I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde, İstanbul'da "Kuruş" ve bu kuruş türlerinin alt kategorileri olan "Yirmilik, Onluk ve Beşlik" gibi sikkeler bastırılmıştır. Bu dönemde ayrıca, "İkilik" yani "Çifte Kuruş"lar da darp edilmiştir. I. Abdülhamid'in 1774 yılına ait "Çifte Zolota" ve "Zolota" türlerinde altın sikkeleri de bulunmaktadır. Ayrıca, I. Abdülhamid'in bastırdığı altın sikkeler arasında "Fındık" ve "Zer-i Mahbub" türlerinde de örnekler yer almaktadır (Aykut, 2002: 1540; Öztürk, 2002, s. 1502).

Padişah III. Selim devrinde, başkent ve Trablusgarp'ta "Yüzlük" adıyla gümüş sikkeler bastırılmıştır. Sikkelerde önde tuğra ve basım yılı bulunurken, arka yüzlerinde "Sultânü'l-Berreyn ve Hâkânü'l-Bahreyn es-Sultan bin es-Sultan" ibaresi bulunmaktadır. Trablusgarp ve Cezayir'de ise "Sultâni" sikkeleri basılmaya devam edilmiştir (Aykut, 2002, s. 1540).

Padişah IV. Mustafa (1807-1808), İstanbul ve Mısır'da gümüş sikkeler bastırmış, ancak İstanbul'da basılan gümüş sikkelerde "İslâmbol" yerine hala "Kostantiniye" adı kullanılmıştır. IV. Mustafa'nın farklı olarak "Çeyrek Fındık" ve "Tek" isimli ve "Zer-i Mahbub" türünde altın sikkeleri de bulunmaktaydı (Pere, 1968, s. 235; Tekin, 1999:174).

Sultan II. Mahmud (1808-1839), tahta çıktığında İstanbul'da akçe üretimine başlamıştır. Bu akçelerin üzerinde padişahın tuğrası yer almaktadır. Ayrıca, "Para" adıyla da sikke bastırmış ve bu paraların üzerinde de II. Mahmud'un tuğrası ile sağda gül motifi bulunmuştur. II. Mahmud, "Yirmilik (Yirmi Paralık)", "Onluk (On Paralık)" ve "Beşlik (Beş Paralık)" olarak adlandırılan sikkeleri de İstanbul'da darp ettirmiştir. Bunların dışında, II. Mahmud'un İstanbul'da ürettiği "İkilik (İki Buçuk kuruşluk/Seksen Paralık)" sikkeleri de mevcuttur (Aykut, 2002, s. 1541).

1810'da Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki savaşın finansmanını sağlamak amacıyla II. Mahmud tarafından "Cihâdiye" adı altında "Beş kuruşluk" ve bu sikkelerin bölümleri olan "Yarım Cihâdiye (Yüzlük)" ve "Ellilik" sikkeleri bastırılmıştır. Ayrıca, 1820'de "Cedid İkilik" ve yeni "Kuruş"lar da üretilmiştir. Bu sikkelerde, padişahın tuğrası ve çifte lale motifi yer almaktadır (Ölçer, 1970, s. 16). 1829 yılında ise "Cedid Beşlik" adıyla gümüş sikkenin bölümleri olan "Yüzlük (İki buçuk kuruşluk)", "Kuruş", "On Para" ve "Yirmi Para" sikkeleri basılmıştır. Bunlarda tuğra ile "Adlî" mahlası bulunmaktadır (Ölçer, 1970, s. 16).

II. Mahmud, Bağdat'ta da 1819 yılından itibaren üç yıl boyunca "Kuruş", "Yirmi Para" ve "On Para" sikkeleri bastırmıştır. 1821'de Bağdat'ta üretilen bu sikkelerde, II. Mahmud'un tuğrası ve "Adlî" mahlası ile gül motifi yer almıştır (Aykut, 2002, s. 1541).

II. Mahmud döneminde "İstanbul Zer-i Mahbub" adıyla altın malzemeli ilk sikkeler basılmıştır. Bunlar "Çeyrek", "Yarım" ve "Tam" şeklinde farklı türlerde basılmıştır. Ayrıca 1816'da "Atik Rumi" ve halk arasında "Yazılı Mahmudiye" olarak bilinen "Cedid Rumi" sikkeleri de basılmıştır. Aynı yıl "Surre altını" ya da "Kâbe altını" olarak bilinen altın sikkeler de üretilmiştir. Bu altın sikkelerde, II. Mahmud'un tuğrası ve "Adlî" mahlası yer almakta olup darp yeri olarak "Daru'l-Hilafeti'l-Aliye" ve "Daru'l-Hilafeti's-Seniyye" ifadeleri bulunmaktadır. II. Mahmud, Cezayir'de de 1829'da "Sultâni" altın sikkeleri bastırmıştır; ancak bu sikkelerin üretimi, Fransızların Cezayir'i işgaline kadar devam etmiştir. Mısır'da da II. Mahmud'un 1808'de "Mısır Zer-i Mahbub" adıyla altın sikkeler bastığı bilinmektedir. II. Mahmud'un Trablusgarp'taki sikkeleri arasında ise "Sultâni" türünde basılmış altın sikkeler bulunmaktadır. Bunların bazılarında tuğra yer alırken, bazılarında bulunmamaktadır. II. Mahmud döneminde Tunus'ta altın

sikke üretilmemiştir (Aykut, 2002, s. 1541). Ancak İstanbul'da bakır sikkeler üretilmemiştir (Paksoy, 2011, s. 182).

Sultan Abdülmecid devrinde başkentte gümüş malzemeden “Üçlük”, “Altmışlık”, bir, on, yirmi ve altmış paralık sikkeler bastırılmıştır. Bu sikkelerde Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunmaktadır. Mısır'da da bir, beş, on ve yirmi kuruş ile yirmi paralık sikkeler basılmıştır ve bunlarda da padişahın tuğrası ile sağda kıvrık dal motifi bulunur (Aykut, 2002, s. 1542).

Abdülmecid, 1839 yılında ilk altın sikkelerini de İstanbul'da bastırmıştır. Bu sikkeler “Yirmilik (Mecidiye)” ve bunların yarım ve çeyrek türleri olan “Onluk” ve “Beşlik” sikkeleri olarak üretilmiştir. Bu altın sikkelerde de tuğra ve sağda kıvrık dal motifi yer almaktadır (Ölçer, 1978, s. 12). Mısır'da 1839 yılında Abdülmecid adına “100 Kuruş”, “50 Kuruş”, “20 Kuruş” ve “5 Kuruş”luk altın sikkeler darp edilmiştir. Bu altın sikkelerin tümünde padişahın tuğrası ve sağdaki gül motifi yer almaktadır. 1839'dan itibaren Abdülmecid adına Tunus'ta bazı altın sikkeler bastırılmıştır. Bu sikkeler üzerinde Abdülmecid'in ismi yer almakta olup, 1855'ten sonra ise Tunus Bey'i Muhammed'in adı da sikkelerde yer almıştır. Tunus'ta 1861 yılına kadar Abdülmecid adına altın sikke üretimi devam etmiştir (Pamuk, 2003, s. 227).

Sultan Abdülaziz (1861 – 1876) döneminde, İstanbul'da gümüş malzemeli bir, iki, beş, on ve yirmi kuruş ile yirmi paralık sikkeler bastırılmıştır (Ölçer, 1979, s. 22). Bu gümüş sikkelerin yüzlerinde defne ağacı motifi ile tuğra yer almaktadır. Ayrıca Tunus'ta ön yüzde, “Es-Sultan Abdulaziz Han”, arka yüzde “Muhammed es-Sâdık” ibaresi ile basım yeri ve yılı bilgilerini içeren altın sikkeler darp edilmiştir (Aykut, 2002, s. 1543).

Padişah V. Murad (1876) kısa bir süre boyunca, yalnızca üç ay süreyle hükümetin başında kalmıştır. Bu süreçte başkentte yine gümüş malzemeli bir, beş ve yirmi kuruş sikkeler bastırılmıştır. Bunlarda da V. Murad'ın tuğrası bulunmaktaydı (Aykut, 2002, s. 1543). Ayrıca, V. Murad Tunus ve Mısır'da sikke kestirmiştir (Tekin, 1999: 174).

Sultan II. Abdülhamid (1876 – 1909) döneminde başkentte gümüş malzemeli bir, iki, beş ve yirmi kuruş ile yirmi para gibi sikkeler darp ettirmiştir. Sultan II. Abdülhamid altın malzemeli yirmi, elli, yüz, iki yüz elli, beş yüz kuruşluk sikkeler de bastırmıştır. Bu sikkelerde, padişahın tuğrasının yanında gül dalı motifi yer alırken, 1882 yılından itibaren “el-Gazi” unvanı da eklenmiştir. Mısır'da basılan sikkelerde ise, gül dalı motifleri devam ettirilmiştir (Aykut, 2002, s. 1543).

Sultan II. Abdülhamid Tunus'ta 1876 ve 1877 yıllarında altın sikkeler darp ettirmiştir. Bu sikkeler üzerinde, Sultan II. Abdülhamid'in adı ve “Sultân” unvanı ile

Tunus Bey'i Muhammed Sadık'ın adı bulunmaktadır. 1877 yılından sonra, padişahın “el-Gazi” ünvanını almasının ardından Tunus'ta bastırılan altın sikkelerde de “es-Sultânü'l-Gâzî” ifadesi yer almıştır (Kolerkılıç, 1958, s. 145).

Padişah V. Mehmed (1909 – 1918) döneminde, başkentte gümüş malzemeli bir, iki, beş ve on kuruşluk sikkeler basılmıştır. Bu gümüş sikkelerde, padişahın tuğrasının sağ tarafında “er Reşâd” ibaresi yer almaktadır. 1915'teki Çanakkale zaferinin ardından, padişahın aldığı “el-Gâzî” unvanı sikkelere eklenmiş ve bu tarihten sonra “er Reşâd” ibaresi kaldırılarak, “el-Gâzî” unvanı kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, altın sikkeler de basılmış, ilk başta tuğranın sağında “Reşâd” ifadesi yer alırken, 1915'ten sonra bu da “el-Gâzî” olarak değiştirilmiştir (Aykut, 2002, s. 1544).

Padişah VI. Mehmed (1918 – 1923) döneminde ise, İstanbul'da “Yirmi Kuruşluk”, “On Kuruşluk”, “Beş Kuruşluk” ve “İki Kuruşluk” gümüş sikkeler darp edilmiştir. Bu sikkelerde padişahın tuğrası yer almakta olup, 1918'de İstanbul'da basılan altın sikkeler arasında da yirmi, elli, yüz ve beş yüz kuruşluk sikkeler bulunmaktadır (Aykut, 2002, s. 1544).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, ilk kez Sultan Abdülmecid (1839 – 1861) zamanında kâğıt para basılmıştır. Abdülmecid, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle dış borç alamayınca kâğıt para bastırma yoluna gitmiştir. Bu kâğıt paralar “Kavâim-i Nakdiye-i Mu'tebere” adıyla piyasaya sürülmüş ve sekiz yıl süreyle tedavüle sunulmuştur. Ancak, el yazısıyla üretildiği için sahteleri kolayca üretilmiş, bu yüzden 1842'de baskı yapılmasına karar verilmiştir. Bu paraların taklitlerinin önüne geçilemeyince 1851'de faizsiz olarak basılan yeni kâimeler ile kâğıt para kullanımı artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluşunda, Osmanlı Devleti'nin eski para sistemiyle işlemler yapılmıştır. 1921'de İstanbul'daki Darphane-i Amire, Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak Darphane-i Milli adıyla faaliyet göstermeye başlamıştır (Akyıldız, 2001, s. 213); Öztürk, 2002, s. 1519).

4.2. Malzeme

4.2.1. Altın

Altın, Latince “Aurum” kelimesinden türetilmiş olup, kimyasal sembolü Au'dur ve Elementler Tablosu'nda IB grubunda gümüş ve bakır ile birlikte yer alır. 1063°C'de eriyen altın, oldukça yumuşak bir maden olup kolayca dövülüp şekillendirilebilir. Doğada

genellikle saf ve parlak sarı renkte bulunur, ancak içeriğindeki diğer metaller nedeniyle kırmızı, yeşil ve beyaz renklere de bürünebilir. Saf altın, yumuşaklığından dolayı bakır veya kalay gibi metallerle karıştırılarak sertleştirilir. Altının saflığı, dünya genelinde “karat” veya “kırat”, ülkemizde ise “ayar” terimiyle ifade edilir (Geçkinli, 2005, s. 18; Geçkinli, 2011, s. 17-18). Altının doğada nadir bulunması, onu değerli kılar; ayrıca su ve hava ile temasa girmesi durumunda paslanmaması, altının talebini artıran bir diğer faktördür (Sahillioğlu, 1989, s. 532).

Altın, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerde kullanılmış bir maden olup, bozulmazlığı, kolay işlenebilmesi ve parlak sarı rengi nedeniyle pek çok farklı alanda kullanılmıştır. Krallar ve hükümdarlar için taçlar, tahtlar, asalar, savaş araçları, süs eşyaları ve sikkelerde altın kullanılmıştır. Bir devletin altın para üretmesi, o devletin ekonomik ve siyasi gücünü simgeler (Kemaloğlu, 2023, s. 53; Yılmaz, 2019, s. 45).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde gümüş (akçe) paralar kullanılsa da, imparatorluğun büyümesi ve farklı devletlerle yapılan ticaretle birlikte, Doğu Akdeniz'de ve diğer piyasalarda kabul gören altın paralara geçilmiştir. Venedik florini ve Floransa florini gibi altın sikkeler, Osmanlı'da kullanıma girmiştir. Osmanlılar, altın sikkeleri basmadan önce, Venedik dukasıyla ödeme yapıyordu. İstanbul'un fethinin ardından ise Osmanlı darphaneleri, Venedik dukası da üretmeye başlamıştır (Pamuk, 2012, s. 65).

Osmanlı Devleti, Anadolu'da siyasi birliği sağladıktan sonra, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de güvenliği temin etti ve ticari faaliyetlerin artmasıyla birlikte, Fatih Sultan Mehmet ilk Osmanlı altın parası olan "sultaniyi" darp ettirmiştir (Tabakoğlu, 2005, s. 88).

Osmanlılar, 1479 yılı itibarıyla resmi olarak altın ve gümüş paraların kullanıldığı bir döneme girmiştir. Bu tarih, aynı zamanda Osmanlı'nın “bimetalist” (iki metalli) döneme geçtiği bir dönüm noktasıdır (Sahillioğlu, 2005, s.120; Tekin, 2009:183 Tekin, 2009:183). Sultaniler, ilk başta Venedik dukalarıyla aynı ağırlıkta basılmıştır, ancak zamanla padişahların yönetim dönemlerine göre ağırlıklarda değişiklikler olmuştur. Osmanlı sultanileri genellikle 23 ayar altından yapılmış olup, 3,572 gram ağırlığındadır ve 19. yüzyılın sonuna kadar hemen hemen aynı şekilde basılmaya devam etmiştir (Damalı, 2014, s. 201; Yılmaz, 2019: 46).

Altın sikkeler, genellikle tüccarlar, sarraflar, devlet görevlileri ve yüksek rütbeli askerler tarafından kullanılmıştır. Gümüş ve bakır sikkeler ise günlük alışverişte yaygın şekilde kullanılmıştır (Tabakoğlu, 2005, s. 90).

Osmanlı dönemi altın madenleri arasında önemli yerler şunlardır: Bozkır (Niğde), Ergani (Diyarbakır), Gümüşhane, Espiye (Giresun), Post (Adana), Keban (Elazığ),

Boğaziçi (İstanbul), Filibe-Tasvice (Edirne), Ceban, Ilgaz Dağı, Gökdere, Çayağzı (Kastamonu), Gümüşhacıköy (Amasya), Kireşova, Könice, İzvornik, Srebrenica, Tuzla-i Balâ (Bosna), Drama-Gümölcine, İlyasca, Kalyopi, Sultaneri, Kalyopi ve Maronya (Selanik) (Bayartan, 2008, s. 140- 149; Açıkgöz,2010:387).

4.2.2. Gümüş

Gümüş, Latince “Argentum” kelimesinden türetilmiş olup, kimyasal sembolü “Ag”’dir. 961°C’de eriyen gümüş, altın gibi kolay şekil alabilen bir madendir. Saf gümüş oldukça yumuşak olduğundan, genellikle küçük miktarlarda başka metallerle karıştırılarak işlenir. Günümüzde gümüşün ayarı genellikle 925.0 gram olup, Osmanlı döneminde ise gümüş sikkelerin ayarı 880.0 ile 910.0 gram arasında değişim göstermektedir (Geçkinli, 2011, s. 25).

Gümüş, tarihsel süreçte en değerli ikinci metal olarak kabul edilmiştir. Doğada saf durumda nadiren temin edilen gümüş, diğer metallerden saflaştırılarak kullanılabilir vaziyete getirilmiştir. Altın gibi, gümüş de yumuşak ve kolay işlenebilir bir metal olduğu için eski çağlardan itibaren para, ziynet eşyaları, savaş malzemeleri, süs eşyaları ve benzeri nesnelerin yapımında kullanılmıştır. Gümüş, hava ile temas ettiğinde yüzeyi koruyucu bir madde olan patina (korozyon) ile kaplanır. Osmanlı İmparatorluğu’nda da gümüş, para basımından sanayiye, kuyumculuktan simkeşlik ve dokumacılığa kadar pek çok alanda kullanılmıştır (Dia, 1996, s. 271; Pamuk, 2012, s. 33-34).

Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde, İlhanlılar’ın egemenlik dönemlerinde Osmanlılar kendi adına para basmamışlardır (Pamuk, 2018, s. 34). Ancak Osmanlı’nın ilk para birimi olan akçe, Osman Bey tarafından gümüşten darp edilmiştir (Paksoy, 2011, s. 164). Osmanlılar, Osman Bey’den sonraki dönemde de gümüş sikke üretimine devam etmiş, büyük miktarlarda gümüş para basmışlardır. Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmed) döneminde Osmanlı hazinesinin yaklaşık %70’ini gümüş akçeler oluşturmuştur (Dia, 1996, s. 271).

Akçe, gümüş paraların çokluğu, değeri ve yaygınlığı sayesinde, 15. yüzyıldan sonra Osmanlı parasının genel karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Diğer paraların ya da yabancı paraların değeri de akçe cinsinden belirlenmiştir (Damalı, 2014, s. 15). Osmanlı’da padişahlar, gümüş malzemeli sikke basımını sürdürmüştür. 15 ve 16. yüzyıllarda gümüş sikkeler dokuz yüz ayar üzerinde basılırken, bu dönemin ardından gümüşe %10 oranında bakır ilavesi yapılmıştır (Sahillioğlu, 1989, s. 226).

Osmanlı İmparatorluğu, gümüş açısından oldukça zengin maden yataklarına sahipti. Altın madenlerinin yanında, Osmanlı topraklarında önemli gümüş yatakları da bulunmaktadır. Anadolu'da Keban (Elazığ), Gümüşhacıköy (Amasya), Çizme (Konya), Gümüşkan (Kırşehir), Bereketli (Niğde), Akkaya (Kastamonu), Post (Adana), Erbaa (Tokat), Yozgat (Bozok), Kemah (Erzincan), Geyikdağı (Bergama), Siru, Gerger (Malatya), Gümüşhane, Espiye, İnegöl, Nif (Kemalpaşa), Milas (Muğla), Bursa-İnegöl gibi bölgelerde gümüş çıkarılmaktadır. Ayrıca Anadolu dışında Selanik, Sofya, Siroz (Yunanistan), Srebrenica (Bosna), Kratova, Pirlep (Makedonya) ve Novoberde (Kosova) gibi yerlerde de gümüş madenleri bulunmaktadır (Açıkgöz, 2010, s. 387; Tızlak, 1999, s. 318; Vulaş, 1996, s. 5).

4.2.3. Bakır

Bakır, Latince kökenli “Cuprum” kelimesinden türetilmiş olup, kimyasal sembolü “Cu”dur. 1063°C’de eriyen bakır hem sıcak hem de soğukta kolay şekil alabilen bir metaldir. Anadolu’da bakır kullanımı yaklaşık 10 bin yıl öncesine kadar gitmekte olup, günümüzde hâlâ yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Doğada saf halde bulunabilen bakır, aynı zamanda malakit, azurit ve kakopirit gibi minerallerin bir parçası olarak da varlık gösterir. Saf bakır, kırmızı renkte olup, hava ve su ile teması sonucunda siyah patina (korozyon) ile kaplanır (Geçkinli, 2011, s. 27).

Bakır, hem altın ve gümüşten daha fazla bulunan hem de bu metallere göre daha düşük değere sahip bir maddedir. Bu sebeple tarihsel süreçte, silahlar, süs eşyaları, sikkeler, günlük kullanım eşyaları yapımında kullanılmıştır. Osmanlı döneminde de bakır, günlük kullanım eşyaları olarak yaygın bir şekilde kullanılmakla birlikte, para basımında da kullanılmıştır (Ölçer, 1975, s. 17-22).

Günümüze ulaşan ilk Osmanlı bakır sikkesi, I. Murad devrine aittir. Osmanlı dönemi bakır sikkelerinin yoğun olarak bastırıldığı dönem ise Kanuni Sultan Süleyman dönemidir. Osmanlı’nın bakır madenini ürettiği başlıca bölgeler Anadolu’da Trabzon, Elâzığ, Sivas-Erbaa, Kastamonu-Küre, Diyarbakır-Ergani iken Anadolu dışında Bosna-Konice, Romanya-Tırmışvar, Sırbistan ve Rumeli Kavağı gibi yerlerde de bakır yataklarına rastlanmaktadır (Geçkinli, 2011, s. 28; Tızlak, 1999, s. 319, 320).

4.2.4. Nikel

Simgesi “Ni” olan nikel, gümüş beyazı ve çelik grisi arasında değişken bir renge sahiptir. Nikelin keşfi, 1751 yılında İsveçli kimyager Cronstedt tarafından yapılmıştır. Ancak nikelin endüstriyel kullanımı, 1824 yılında Avusturya'dan Gersdorff'un ilk metalürjik tesisini kurmasıyla başlamıştır. Nikelin, diğer metaller arasında önemli bir yer edinmesi ise 1865 yılına dayanır. Bugün nikel, demirden sonra en yaygın kullanılan ve önemli madenlerden biri olarak kabul edilmektedir (Kemaloğlu, 2023, s. 56; Yılmaz, 2019, s. 49).

Nikel, endüstriyel sanayinin yanı sıra sikke üretiminde de kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda nikel, II. Abdülhamid ve Abdülaziz dönemlerinde sikke basımında kullanılmaya başlanmış olsa da, asıl yoğun kullanım dönemi V. Mehmed Reşad zamanına rastlamaktadır (Tekin, 2009, s. 184).

V. Mehmed Reşad döneminde, %98 ayarında 5, 10, 20 ve 40 paralık nikel sikkeler üretilmiştir. İlk 5 ve 10 paralık nikel sikkeler, H. 1326'da, ilk 40 paralık sikkeler ise H. 1328'de basılmıştır (Ölçer, 1987, s. 44).

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın ortalarından itibaren nikel üretmeye başlamıştır. Ancak nikel açısından oldukça fakir olan Osmanlı, üretimini yalnızca Kastamonu ve çevresindeki bölgelerde gerçekleştirebilmiştir. Nikel ocakları Kastamonu il sınırlarında bulunan Ceban Köyü, Ilgaz Dağı ve Nerdivanbaşı gibi bölgelerde yer almaktadır (Tızlak, 1999, s. 320).

4.3. Madeni Para Birimleri

4.3.1. Adli altın

“Adli” kelimesi, “adaletle ilgili” veya “adalete mensup” anlamına gelmektedir ve hem II. Bayezid hem de II. Mahmud'un şiirlerinde mahlas olarak kullanılmıştır (Devellioğlu, 2004, s. 12). II. Mahmud'un 1808 yılında tahta çıkmasının ardından, onun saltanatının 14. yılında basılan altın sikkelerde, tuğranın sağ tarafında "Adli" mahlasına yer verilmiştir. H. 1239 (1823/1824) yılına kadar "Adli altın" olarak bilinen bu sikkeler, 19 kirat ağırlığında olup 784 ayar olarak üretilmiştir. Ancak, Adli altının yüksek değeri ve üzerindeki yazıların az olması sebebiyle, Akdeniz adalarında taklitlerinin basılması

üzerine H. 1239 (1823/1824) yılında “Cedid Adli” altınları üretilmeye başlanmıştır (Artuk, 1988, s. 389; Damalı, 2014, s. 13-14; Pere, 1968, s. 18).

4.3.2. Akçe

“Akçe” kelimesi, “beyaz, parlak, temiz” anlamına gelen “ak” sözcüğünden türetilmiştir ve Osmanlılar tarafından ilk etapta “gümüş sikke” olarak, 15. yüzyıldan itibaren ise paranın genel karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Sahillioğlu, 1989, s. 224). Osman Bey, Osmanlı Devleti'nin kurucusu olarak, ilk gümüş sikkeyi basmıştır (Yılmaz, 2019, s. 83). Oğlu Orhan Bey de Bursa’da akçe basımını sürdürmüş, ilk akçeler yaklaşık 1,15 gram ağırlığında ve 900 ayar gümüşten üretilmiştir. İlk basımda, ilkel yöntemlerle darp edilen akçelerin ağırlıkları, padişahların vergi toplarken zaman zaman başvurdukları sikke tağşişi (ağırlık düşürme) nedeniyle değişkenlik göstermiştir. Bu da farklı kalıplarda akçelerin basıldığını göstermektedir (Uslu, 2007, s. 10).

Osmanlı akçeleri, “Akçe-i Osmanî” veya “Osmanî” olarak adlandırılmıştır. Zamanla akçeler, çil akçe, zuyuf, kırpık, kızıl akçe ve meyhane akçesi gibi farklı isimlerle anılmaya başlanmıştır (Tülay, 2001, s. 15). Zamanla, akçeler değer kaybedip kullanılmaz hale gelmiş ve yerini kuruş almıştır (Pere, 1968, s. 12). 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başlarında, binde 900 ayarında gümüş akçeler üretilmiştir. 1697’de yapılan reformlarla birlikte, akçelere yüzde 10 oranında bakır eklenmiştir (Sahillioğlu, 1989, s. 226). İlk başta yaklaşık 1,15 gram ağırlığında olan akçelerin, 150 yıl boyunca ağırlıklarında ve ayarlarında büyük bir değişiklik olmamış, ancak zamanla ağırlıklarında önemli bir azalma meydana gelmiştir (Dmalı, 2010, s. 64). Sultan II. Mahmud dönemine kadar çok küçülen akçe, II. Mahmud’un 14. cülusunda darp edilmesi sonlandırılmıştır (Dmalı, 2014, s. 15).

4.3.3. Aynalı

Sultan III. Mustafa devrinde kestirilen altın paraya verilen addır. Üzerinde bulunan süslemelerinden dolayı büyük boy fındık altınlarına benzemektedir (Kocaer, 1967, s. 31).

4.3.4. Cedid eşrefi

Eşrefi, Memlûkler tarafından Mısır'da bastırılmış ve ardından diğer İslam devletlerinde de yaygınlaşan altın sikkelere verilen isimdir. Eşrefi adını, muhtemelen Memlûk hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Barsbay'dan ya da "el-eşref" unvanının sikkelerde kullanılmasından almıştır. İlk Eşrefi sikkesinin 1408 yılında basıldığı bilinmektedir (Dia, 1995, s. 477).

Osmanlı döneminde ise Mısır Eşrefileri, özellikle II. Murad ve Fâtih Sultan Mehmed (II. Mehmed) dönemlerinde kullanılmıştır. 1517'de Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılmasının ardından, yazıları diğer Osmanlı sikkeleriyle aynı olsa da tasarım açısından farklılık gösteren altın sikkeler, yine Eşrefi adıyla anılmıştır. Eşrefilerin darp edilmesi, 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir (Damalı, 2014, s. 76).

Memlûk tarzında basılan Osmanlı Eşrefilerinin çapı, klasik Osmanlı sultanilerinden daha küçük olmuştur. Küçük çaplı bu sikkelerde, üzerindeki yazıların bir kısmı sikkeye basılamamıştır. Ancak, bazen tüm yazıların çıktığı nadir örnekler de bulunmuştur (Uğurluer, 2008, s. 57).

Mısır'da üretilen düşük ayarlı Eşrefiler ile İstanbul'da basılan, tam ağırlığa sahip Eşrefiler arasında dirhem ve ayar farkları olmasına rağmen, değerleri eşit kabul edilmiştir. İstanbul'da basılan yüksek değerli Eşrefiler, tüccarlar tarafından başka bölgelere taşınmış, bu durum piyasada halis altının azalmasına, Mısır'daki düşük ayarlı ve eksik ağırlıklı altınların ise çoğalmasına yol açmıştır. Bu sorunu engellemek amacıyla, 1695 yılında II. Mustafa adına tuğralı Cedid Eşrefi sikkeleri basılmaya başlanmıştır. Bu sikkeler, 300 akçeye eşdeğerdi. Başlangıçta yalnızca gümüş sikkelerde yer alan padişah tuğralarının, 1696 yılında altın sikkelere de eklenmesi, Osmanlı para sisteminde önemli bir yenilik olarak kabul edilmiştir (Artuk, 1993, s. 210).

4.3.5. Cedid İslambol

Bu sikkelere "Sikke-i Cedîd-i Zer-i İslâmbol" ya da "Cedid İslambol" adı verilmiştir ve 1716 yılında İstanbul'da basılan altın paralara bu isimler verilmiştir. Cedid İslambol sikkesi, Cedîd Eşrefilerin ekonomik sorunlara çözüm getiremeyişi nedeniyle Venedik altını standardında, saf altın olarak üretilmiş ve her 100 adedi 110 dirheme denk gelmiştir. Cedid İslambol sikkelerinin kenarları zincirli ve rûmî nakışlarla işlenmiş olup,

bir yüzde tuğra, diğerinde ise darp yeri olarak “İslambol” ifadesi yer almaktadır (Artuk, 1993, s. 211).

4.3.6. Cedid zencirikli

Tebriz Seraskeri Abdullah Paşa'nın talebi üzerine, 1725 yılında Tebriz'de bir darphane kurulmuştur. Bu darphanede, III. Ahmed'in adına, 24 ayar saf altından üretilen ve yüz tanesi 110 dirheme ya da dört yüz akçaya denk gelen altın sikkeler "Cedid Zencerikli" olarak adlandırılmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda bu sikkelerin ayarlarında yapılan sahtecilik ve İstanbul'dan engellenemeyen bu hileler nedeniyle, Tebriz'deki darphanede sikke basımına son verilmiştir (Artuk, 1993, s. 211; Kemaloğlu, 2023, s. 64).

4.3.7. Cihadiye

Cihadiye Sikkeleri, II. Mahmud'un saltanatının üçüncü yılında, Rusya'ya karşı ilan edilen "cihad-ı ekber" savaşının finansmanını sağlamak amacıyla üretilen gümüş paralardır (Damalı, 2010, s. 75).

Başlangıçta tedavülde bulunan 3 dirhem (9,6 gram) ağırlığındaki 460 ayar gümüş sikkelerin savaş masraflarını karşılamakta yetersiz kalması üzerine, yeni gümüş sikkeler basılmaya başlanmıştır. Bu yeni sikkeler, "cihadiye sikkeleri" olarak anılmıştır. Sikkelerin ayarı 730'a çıkarılmış ve 5 kuruşluklar 8 dirhemden üretilmeye başlanmıştır. 1 kuruşun ağırlığı 5,1 gramdan 3,7 grama düşürülmüş ve içindeki saf gümüş miktarı 5,88 gramdan 3,70 grama indirilmiştir (Damalı, 2014, s. 56).

4.3.8 Darülhilafe

Sultan II. Mahmud'un saltanatının 15-16. senelerinde üretilen altın sikkelere verilen addır. Sikkelerin, basım yeri olarak “Darül-Hilafeti Aliye” ve “Darülhilafeti Seniye” yazılı olan iki türü mevcuttur. Halk arasında bu altınlara “Sürre Altını” da denilmiştir (Kocaer, 1967, s. 31).

4.3.9. Fındık altın

Osmanlı Devleti'nde, III. Ahmed döneminde kalpazanlar, tedavüldeki altın sikkelerin kenarlarını kırarak haksız kazanç elde etmekteydiler. Bu durumu engellemek için “Cedid İslambol” sikkelere habbe ve noktalar eklenmiştir. Habbe ve noktalar, şeklen fındığa benzediğinden söz konusu sikkelere "findık altın" denilmiştir. Aynı zamanda "findıklı" veya "findıkiye" gibi adlarla da anılmıştır. Bu sikkelerin değeri 1 dirhem olup, 3,5 gram ağırlığında ve 23 ayar olarak üretilmiştir. I. Mahmud ve III. Osman devirlerinde, bu sikkeler sayısına göre bir buçuk, çift ve beş findık gibi isimlerle de anılmıştır. Zamanla findık altının değeri artmış ve 1812 yılında 1 findık altını 9 kuruşa, 1822 yılında ise 11 kuruşa satılmaya başlanmıştır. Bir yüzünde sadece padişahın tuğrasının bulunduğu bu sikkelerin basımına, II. Mahmud dönemine kadar devam edilmiştir (Artuk, 1996, s. 28; Damalı, 2014, s. 79).

4.3.10. Gazi altını

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud döneminde basılan bir altın sikkedir. Arka yüzünde yer alan “Gazi Mahmud Han” ibaresi nedeniyle "gazi altını" olarak adlandırılmıştır. Bu sikke, aynı zamanda "Hayriye" ve "sandıklı" gibi isimlerle de bilinmektedir. 1828 yılında basılmaya başlanmış olan gazi altını, yalnızca iki yıl süreyle darp edilmiştir. Sikkenin ön yüzünde tuğra bulunurken, "sultân-ı selâtîn-i zaman" ifadesi yer almaktadır. Arka yüzünde ise "duribe fî Kostantiniyye 1223" yazısı bulunmaktadır. Hayriye altınları, 40 kuruş, 20 kuruş ve 10 kuruş olmak üzere üç farklı türde basılmıştır (Artuk, 1996, s. 445; Damalı, 2001, s. 287; Kolerkılıç, 1958, s. 124).

4.3.11. Karakuruş

II. Mahmud'un saltanatının 22. senesinde üretimine başlanan ve içinde %20 oranında gümüş bulunduğu için çabuk kararan gümüş sikkeler için kullanılan ifadedir. Bu kuruşlar 1 dirhem yani 3,207 gram ağırlığında darp edilmişlerdir (Damalı, 2010, s. 76; Ölçer, 1970, s. 17).

4.3.12. Kuruş

Sultan II. Süleyman döneminde Avrupa sikkelerinin örnek alınarak üretilen gümüş paralara "kuruş" denir. Bu sikkeler, 6 dirhem ağırlığında ve 40 mm çapındadır. Orta Avrupa'da "groschen" İtalya'da da "gross" adıyla bilinen paralara Osmanlı'da "guruş", daha sonra "kuruş" ismi verilmiştir. 13. yüzyılda Avrupa'da basılan iki ve dört gr ağırlığındaki sikkeler, Osmanlı topraklarına girmiş ve "kuruş" adıyla kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyılda Amerika'nın keşfiyle Osmanlı Devleti, Asya ve Doğu Akdeniz devletleriyle ticarete başlamış, ticaret sayesinde bu sikkeler Osmanlı topraklarında kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken Hollanda Taleridir. Hollanda Talerinin üzerindeki aslan figüründen dolayı Osmanlılar, bu sikkeleri "aslanlı kuruş" olarak adlandırmıştır. "Riyal Guruş" olarak anılan 8 reallik İspanyol parası Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. Bunlar yaklaşık 24 gr ağırlığında ve 16. Ve 17. yüzyılda yoğun bir şekilde ticaret aracılığıyla kullanılmıştır. Ayrıca, Avusturya ve Almanlar tarafından kullanılan sikkelere ise Osmanlı'da "Kara Kuruş" veya "Kamil Kuruş" denmiştir (Damalı, 2014, s. 125; Pamuk, 2002, s. 458; Sahillioğlu, 1965, s. 49; Tülay, 2001, s. 92).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki savaşlar ve ekonomik zorluklar nedeniyle akçelerin tedavülden kalkmasına rağmen, hesap birimi şeklinde kullanılmıştır. Avrupa menşeli gümüş kuruşlar, Osmanlı topraklarında yaygın şekilde kullanılmıştır. 17. yüzyılın sonlarında savaşların ve ekonomik sıkıntıların azalmasıyla Osmanlı Devleti, gümüş sikkeler basmaya başlamıştır. 3. Ahmed, gümüş kuruşları basarken Esedi sikkeleri baz almıştır. Bu istinaden bir kuruş 120 akça ve kırk paraya tekabül etmektedir. İlk kuruşlar 25.9 gr ağırlığındayken, 16 gram saf gümüşten yapılmıştır. Zamanla kuruşlardaki gümüş oranı düşürülmüş, 1800 yılında 5.9 grama, 1914'e kadar da bir grama inmiştir. Osmanlı'da savaşların uzun sürmesi ve taşışlar nedeniyle kuruştaki gümüş içeriği azalmış, fakat Cumhuriyet döneminde 100 kuruş 1 lira olarak kabul edilen parite devam etmiştir. Ancak, I. ve II. Dünya Savaşları sonucu artan enflasyon nedeniyle 1970'lerde kuruş, günlük işlemlerde kullanılmaz hale gelmiştir (Pamuk, 2002, s. 458).

4.3.13. Mahmudiye altını

II. Mahmud'un 26. cülusu sırasında Kostantiniyye'de bastırıldığı altın paralara "Cedid Mahmudiye" adı verilmektedir. Bu altınlar, tam, yarım ve çeyrek olmak üzere üç

farklı türde üretilmiştir. Cedid Mahmudiye altınlarının ön yüzlerinde padişahın tuğrası yer alırken, arka yüzlerinde ise darp yeri ve sultanın cülus tarihi bulunur. II. Mahmud dönemi sona erene kadar bu sikkelerin üretimi sürmüştür. 22 ayar saf altından yapılmış bu sikkeler, ince yapıları nedeniyle daha sonra süs altını olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Mısır'da Sultan II. Mahmud'un cülusunun 28. yılından itibaren "Onluk Mahmudiye" ve "Beşlik Mahmudiye" adlarıyla yeni altın sikkeler basılmıştır. Bu sikkelerin tasarımında, yazı ve tuğraların etrafını çevreleyen dörder çiçek ve onları saran yapraklardan oluşan bir bordür kullanılmıştır (Damalı, 2014, s. 129-130; Tülay, 2001, s. 135).

4.3.14. Mangır

Mangır, Moğolca'da "nakit" anlamına gelen "mungun" ya da "mongon" kelimesinden türediği söylenir ve farklı kaynaklarda mangur, mankur ve mankır şeklinde de yazılmaktadır. Osmanlılar'da, renginden dolayı bu para birimine "kızıl mangır" adı verilmiş, halk arasında ise "pul" olarak da anılmıştır. Mangır, Osmanlı'da vergi ödemelerinde kullanılmazdı; daha çok halk ile esnaf arasındaki düşük değerli alışverişlerde, yani 1 akçeden daha az olan işlemlerde kullanılmıştır (Ölçer, 1975, s. 11-12).

Osmanlı'da bakırdan yapılan mangırların iki farklı değeri bulunuyordu: itibari değer ve gerçek değer. İtibari değer, devletin belirlediği değeri ifade ederken, gerçek değer ise sikkelerin içerdiği bakırın değerine dayanıyordu. Devlet, halkın bozuk para ihtiyacını karşılamak amacıyla akçe karşılığında mangır satışı yapıyordu. Ancak halk, devletten mangırın itibari değer üzerinden alarak alışverişlerde gerçek değeriyle kullanıyordu. Bu durum, aradaki değer farkının devlete gelir sağlamasına yol açıyordu (Tekin, 2003, s. 568).

Osmanlı'da mangırların ilk ne zaman basıldığını kesin olarak bilmek zordur. Orhan Gazi döneminde ilk bakır sikkelerin basıldığı iddia edilse de, günümüze ulaşan ilk Osmanlı bakır sikkeleri I. Murad dönemine aittir. Bu döneme ait, üzerinde "Ramazan 790" yazan ve "Ramazan Mangır" olarak bilinen sikke, tarihi açıdan bilinen ilk mangırdır (Ölçer, 1975, s. 11-12).

4.3.15. Mecidiye

Sultan Abdülmecid'in 1844 yılındaki 6. cülüs yılı dolayısıyla bastırılan gümüş ve altın malzemeli sikkelere "Mecidiye" denmiştir. Sultan Abdülmecid'in saltanatının başlarında ayarları farklı ve hatalı olan çok sayıda sikke tedavülde bulunmuş, bu durum da karışıklığa yol açmıştır. Bu sorunu çözmek amacıyla H.1260 (1844) yılında sikke tağşişi yapılmış ve mevcut sikkeler toplatılarak yeni sikkelerin basılması kararlaştırılmıştır. Ancak yeni sikkelerin basılması için eski basım yöntemleri yetersiz kalmış, bu yüzden Londra'dan gerekli ekipman getirilerek altın ve gümüş Mecidiye sikkelerinin üretimine başlanmıştır (Dia, 2003, s. 239).

İlk olarak 100 kuruşluk altın sikkeler darp edilmiştir, gümüş sikkeler ise 830 ayar olarak üretilmiştir (Damalı, 2014, s. 3043). Altın Mecidiye sikkelerinin 500 kuruşlukları, 11 dirhem (36,08 gram) 4 kırat; 250 kuruşlukları, 5 dirhem (18,04 gram) 10 kırat; 100 kuruşlukları, 2 dirhem (7,21 gram) 4 kırat; 50 kuruşlukları, 1 dirhem (3,60 gram) 2 kırat; 25 kuruşlukları ise 9 kırat (1,80 gram) ağırlığındadır. Ayrıca 20 kuruşluk tam, 10 kuruşluk yarım, 5 kuruşluk çeyrek Mecidiye sikkeleri ve 2 kuruş, 1 kuruş ile 20 paralık gümüş sikkeler de basılmıştır (Ölçer, 1978, s. 22).

Başlangıçta, 100 kuruşluk altın sikkelere "Mecidiye altını", gümüş Mecidiye sikkelerine ise "beyaz Mecidiye" ya da "sim Mecidiye" denilmiştir. Ancak Sultan Abdülaziz'in saltanatı döneminde, 100 kuruşluk altın Mecidiye sikkeleri "Osmanlı lirası" olarak adlandırılmış, en yaygın kullanılan 24,5 gram ağırlığındaki 20 kuruşluk gümüş Mecidiye sikkelerine ise sadece "Mecidiye" denilmeye başlanmıştır (Damalı, 2014, s. 132).

4.3.16. Rumi altın

II. Mahmud döneminde üretilen altın sikkelere "Rumi sikkeler" adı verilmiştir. Bu dönemde, Zer-i Mahbub sikkelerinden farklı olarak "Rumi altınları" da darp edilmeye başlanmıştır (Damalı, 2014, s. 2673). Bu sikkeler, "Cedid Rumi" ve "Atik Rumi" olarak bilinen iki farklı türde üretilmiştir. Cedid Rumi altınları, Sultan II. Mahmud'un 9. cülusundan 15. cülusuna kadar altı kez darp edilmiştir. Atik Rumi altınları ise 9. cülustan 13. cülusa kadar dört kez üretilmiştir ve "Yazılı Mahmudiye" olarak da anılmaktadır (Kemaloğlu, 2023, s. 65).

Cedid Rumi altınları ve Atik Rumi altınları, tek ve çift olmak üzere iki farklı türde basılmıştır (Kocaer, 1967, s. 31). Atik Rumi sikkeleri 956 ayar, Cedid Rumi sikkeleri ise 800 ayar olarak üretilmiştir. Cedid Rumi altınlarının etrafı yazılıdır, Atik Rumi altınlarının çevresi ise genellikle çelenklerle süslenmiştir (Damalı, 2014, s. 184).

4.3.17. Sultani

Sultaniler, Fatih Sultan Mehmed (II. Mehmed) döneminde darp edilmeye başlanmıştır. İlk üretilen altın sikkelere "sultani" ya da "sikke-i hasene" adı verilmiştir (Kaya, 2011, s. 61). Daha sonraki yıllarda bu sikkeler, "yaldızlı" olarak da anılmaya başlanmıştır (Kocaer, 1967, s. 28). Fatih Sultan Mehmed'in ilk altın sikkelerinde, "altın sikkeyi darp ettiren, karada ve denizde yücelik, kudret ve zafer sahibi" anlamına gelen "Daribu'n-Nadr Sahibu'l-İzz ve'n-Nasr fi'l-Berr ve'l-Bahr" ibaresi yer almaktadır. Ayrıca, padişahın unvanı, kendi adı, babası II. Murad'ın adı ve babasının "Han" unvanı, sikkenin darp edildiği yer ve senesi ile "Azze Nasruhû" ifadeleri de bu sikkelerde yer almaktadır (Sahillioğlu, 2005, s. 120; Aykut, 2002, s. 833).

İlk Osmanlı altını, 1 dirhem = 1 kırat = 2 habbe değerinde olup, Venedik Dukası ya da Flori adı verilen altınlarla eşdeğer kabul edilmiştir (İ. Artuk, C. Artuk, 1967, s. 19). Fatih Kanunnamelerinde, 100 miskal altından 129 Sultani kesilmesi emri verilmiştir. 100 Tebriz miskali 460 gram olup, 1 miskal yaklaşık 3,56 grama denk gelmektedir (Kabaklarlı, 2011, s. 209). Venedik dükasıyla aynı ölçülerde basılan sultaniler 20 mm çapında üretilmiştir (Şentürk ve Brian Johnson, 1995, s. 26).

Osmanlı altınları, özellikle Avrupa ticaretinde kullanılan Venedik ve Ceneviz sikkelerine rakip olarak, nadir bulunan ve tercih edilen bir para birimi olmuştur (Kaya, 2011, s. 61). Osmanlı altınlarının değeri, 19. yüzyıla kadar sabit tutulmamış ve piyasa şartlarına göre değişiklik göstermiştir. İlk zamanlarda 1 Sultani, 45-46 akçe değerindeydi. Osmanlı altınlarının basılmaya başlanmasıyla birlikte, piyasada bulunan Venedik ve diğer Avrupa altınları yasaklanmıştır (Damalı, 2001, s. 257).

Sultani üretimi, 16. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar sınırlı kalmışken, Yavuz Sultan Selim'in doğuya yaptığı seferlerle (1512-1520) Doğu Anadolu, Suriye ve Mısır'ın fethedilmesiyle bu bölgelerde de sultani üretimi başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566), sultani üretimi hızla artmış, Balkanlar, İstanbul ve Kahire'de darphaneler kurulmuş, Mısır'dan İstanbul'a yapılan ödemeler altınla yapılmış ve bu

durum sultaninin üretim artışında önemli rol oynamıştır. Ancak 17. yüzyılda akçenin piyasa değerindeki istikrarsızlık ve sultaninin altın içeriğinin azalması, sultani değerinin "düka"nın altında kalmasına neden olmuştur (Pamuk, 2018, s. 67).

4.3.18. Şahi

Yavuz Sultan Selim (I. Selim) tarafından bastırılan sikkelerde "şah" ifadesi yer aldığı için, bu sikkelere "şahi" adı verilmiştir (Kocaer, 1967, s. 28). Yavuz Sultan Selim, Safevi Sultanı Şah İsmail ile kazandığı zaferin ardından, sikkelerinde "sultan" unvanına ek olarak "şah" unvanını da kullanmaya başlamıştır. Böylece "şahi" adını verdiği sikkelerin üzerinde hem Sultan hem de Şah unvanına yer veren ilk Osmanlı padişahı olmuştur (Şentürk ve Brian Johnson, 1995, s. 68). Yavuz Sultan Selim döneminde darp edilen altın sikkeler, 1 dirhem ve 1 kırıat, yani yaklaşık 3,40 gram ağırlığında olup, bir adet altın sikkesi 60 akçeye denk geliyordu. Bu değer, Yavuz Sultan Selim'in saltanatının sonuna kadar geçerli olmuştur (Ölçer, 1989, s. 64).

4.3.19. Şeriff

IV. Murat devrinde yalnızca İstanbul, Mısır ve Cezayir'de altın sikke darp edilmiştir. Bu altın sikkeler "şeriff" adı altında anılmıştır (Kocaer, 1967, s. 29).

4.3.20. Zer-i Mahbub

Kelime anlamıyla "Sevilen altın" olarak çevrilebilecek bir terim olup, ilk kez Sultan II. Mustafa döneminde basılan sikkelere verilen isimdir (Atar, 2017, s. 9). Bu sikkelerde padişahın tuğrasının bulunmasından dolayı, zamanla "yeni tuğralı", "cedid eşrefi" ve "tuğralı" gibi adlarla da anılmaya başlanmıştır. İstanbul'da üretilen bu sikkeler, Mısır'da da basılınca karışıklıklara yol açmış ve bu karışıklığı gidermek amacıyla "zer-i mahbub" adıyla anılmaya başlanmıştır (Artuk, 2013, s. 281). Zer-i Mahbub altınları, 106 dirhem saf altına 4 dirhem alaşım eklenerek 110 dirhemden 100 adet cedid eşrefi sikkesi olarak üretilmiştir. Mısır'daki dirhem standardı 3,07 gram olduğundan, Mısır ve İstanbul'daki altın standartlarının eşit olabilmesi için Mısır'da 115 dirhemden 100 altın

sikke basılmıştır. Zer-i Mahbub altınları, 20-22 mm çapında olanlar ve 26-29 mm çapında olanlar olmak üzere iki farklı boyutta üretilmiştir (Damalı, 2012, s. 1930).

III. Ahmed döneminde (1716), 24 saf ayarında, yarım miskal (12 kirat = 2,60 gram) ağırlığında ve 18 mm çapında olan “İstanbul zer-i mahbubu” adlı yeni altın sikkeler üretilmiştir. Bu sikkelerin farkı, darp yerinin “Kostantiniyye” yerine “İslâmbol” olarak yazılmasıydı. I. Mahmud döneminde ise altınların ayarları binde 952’ye düşürülmüş ve cedid zer-i mahbub sikkeleri 110 paraya (330 akçe) eşit tutulmuştur. 1770 sonrasında, altın sikkelerin tedavülden kalkmaya başlamasıyla alışverişlerde beyaz akçeler kullanılmaya başlanmış ve bu durum fiyat artışlarına yol açarak zer-i mahbub altınlarının rayicinin 120 paraya kadar çıkmasına sebep olmuştur. I. Abdülhamid döneminde zer-i mahbub altınlarının ayarı 21’e düşürülmüş, rayici ise 140 paraya kadar yükseltilmiştir. III. Selim döneminde ise altınların ayarı 17’ye inmiştir. IV. Mustafa döneminde, zer-i mahbub altınlarının ayarı daha da düşürülmüş ve sikkelerde Kostantiniyye ismi yeniden kullanılmaya başlanmıştır. II. Mahmud devrinde ise altın fiyatlarındaki artış sebebiyle, zer-i mahbub altı buçuk kuruş, yarımı ise üç kuruş değerinde tutulmuştur. Abdülmecid dönemiyle birlikte, 15,5 mm çapında ve 0,85 gram ağırlığında yarım zer-i mahbub sikkeler bastırılmış, fakat 1844’teki sikke tashihiyle birlikte bu altınlar tedavülden kaldırılmıştır (Artuk, 2013, s. 282).

4.3.21. Zolta

Lehistan (Polonya) kökenli olan gümüş sikkeler, "zolta" adıyla anılmaktadır. 17. yüzyıldan sonra Osmanlı’da kıymeti 90 akça olarak belirlenen gümüş zoltalar basılmaya başlanmıştır. Bu sikkelerden ağır olan gümüş akçeler ise "kuruş" olarak adlandırılmıştır. II. Mustafa devrinde, yeni zoltalar ve tuğralı kuruşlar üretilerek eskileri toplantılmıştır. Osmanlı’da 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren zolta kullanımı daha yaygın hale gelmiştir. Ancak ilk basılan zoltaların darphane tarafından belirlenen gümüş değerinin her 1 dirhemi 20 akçe olarak kabul edilirken, piyasa değeri 22 akçeye kadar çıkmıştır. Bu fark nedeniyle halk, ellerindeki gümüşleri darphaneye teslim etmeyerek, darphanede zolta üretimi yapılmamış ve bu durum ekonomik sıkıntılara yol açmıştır. 60 dirhem saf gümüş ile 40 dirhem bakır karıştırılarak, 100 dirhemde 16 gramlık zoltalar üretilmiştir. Bu şekilde, 1 zolta 6,25 dirhem, 90 akçe ve 30 para olarak ayarlanmıştır. Bu sikkeler, I. Abdülhamid döneminde tedavülden kaldırılmıştır (Artuk, 2013, s. 500-501).

4.4. Darphaneler

Sikkelerin basıldığı yerler, Osmanlı'da darphane olarak adlandırılmaktaydı. "Darphane" kelimesi, Arapça kökenli "dâr" (ev) ve "hâne" (ev) kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir; darp kelimesi ise sikke basma işlemi için kullanılan bir terimdir. Darphane ayrıca "Dârüddarp" ve "Dârüssikke" olarak da bilinir, ancak Osmanlı'da en yaygın kullanılan isim "darphâne"dir (Sahillioğlu, 1993, s. 501).

Osmanlı İmparatorluğu, diğer İslam ülkeleri gibi, egemenlik kurduğu topraklardaki yerel darphaneleri de kullanmış ve zamanla fetihlerle büyüdükçe, stratejik ve ticari açıdan önemli olan yerleşim yerlerine ve maden yataklarına yakın bölgelere yeni darphaneler inşa edilmiştir. Bu darphaneler yalnızca Osmanlı sikkeleri basmakla yükümlüydü. Zamanla, Osmanlı topraklarında pek çok yeni darphane kurulmuş, özellikle Anadolu'da yirmiye yakın darphane faaliyette bulunmuştur. Bazı darphaneler zaman içinde kapanmış olsa da, çoğu daha sonra yeniden açılmıştır (Sahillioğlu, 2011, s. 216).

Osmanlı'da darphaneler, üç yıllık süreyle mukataa yöntemiyle iltizama verilirdi. Altın, gümüş ve bakır sikkelerin üretimi müstakil mukāataa olarak kabul edilirdi ve bu sikkelerin üretimi, aynı mültezim tarafından ancak farklı fiyatlarla yapılırdı (Sahillioğlu, 1993, s. 503).

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinin ardından Osmanlı Devleti merkezi bir yapıya bürünmüştür ve bu çerçevede darphaneler de İstanbul Topkapı Sarayı avlusunda merkezileştirilerek Darphane-i Amire adı altında toplanmıştır (Damalı, 2010, s. 41).

Anadolu toprakları tamamen fethedildikten sonra, Osmanlı, mültezimler aracılığıyla pek çok darphane kurmuştur. Ancak sonraki yıllarda merkezi hükümetin izniyle darphane sayısı azaltılmıştır Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yetmişden fazla darphane faaliyet göstermekteydi. Ancak zamanla, bazı darphanelerin yüksek maliyetleri ve maden teminindeki zorluklar nedeniyle pek çoğu kapanmıştır. 17. yüzyılda yalnızca birkaç merkezi darphane faaliyette kalmıştır. 18.yüzyılda ise darphane, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir kurumsal yapı haline gelmiştir. Sikke basmanın yanı sıra, bazı mukāataaların idaresi ve diğer vergilerin toplanması gibi görevler de darphaneye verilmiştir. 1826'da darphanede yönettiği mukāataalar, Mukāataa Hazinesine devredilmiş ve 1835'te darphane ile Mukāataa Hazinesi birleşerek Darphane Defterdarlığı oluşturulmuştur. Tanzimat Dönemi'nde darphane Maliye Nâzırlığı'na bağlanmış ve Cumhuriyet dönemiyle birlikte "Darphane-i Millî" adı

verilmiştir. Damga Matbaası ile birleşen Darphane-i Millî, Maliye Bakanlığı'na dahil edilmiştir (Akçaşar, 2011, s. 301; Sahillioğlu, 1993, s. 503).

4.4.1. Darphane merkezleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda altın sikke üretimi yapan önde gelen darphaneler Anadolu'da başta başkent olmak üzere Bursa, Amid, Amasya, İzmir, Edirne, Erzurum ve Gümüşhane gibi şehirlerde yer almaktadır. Bunun dışında Halep, Tiflis, Cezayir, Tunus, Dımışk, Mısır, Bağdat, Musul ve Tebriz gibi farklı bölgelerde de darphaneler bulunmaktaydı (Yılmaz, 2019, s. 61).

Osmanlı topraklarında birçok gümüş madeni çıkarılmış ve bu maden yataklarına yakın bölgelerde maden ocakları kurulmuş, bu ocakların yakınlarında ise gümüş sikke üretimi yapılmıştır. Gümüşhane, Balya (Balıkesir), Bozkır, Keban ve Ergani gibi Anadolu şehirleri bu tür darphanelerin örnekleridir. Anadolu dışında ise Moldova, Atina, Halkidiye, Kreşevo, Kratovo, Sreberniçe, Novoberda, Breznik ve Semendire gibi bölgelerde de darphaneler faaliyet göstermiştir (Dia, 1996, s. 271).

Bakır sikke basımı ise daha çok başkent yanı sıra, Bursa, Edirne, Tire, Ayasuluk ve Amasya gibi Anadolu şehirlerinde yapılmış, bunun yanı sıra Kastamonu, Harput (Elâzığ), Mardin, Van gibi şehirlerde de bakır sikke üretimi gerçekleştirilmiştir. Anadolu dışında ise Serez, Trablus, Tunus, Halep, Mısır gibi yerlerde bakır sikkeler basılmıştır (Yılmaz, 2019, s. 61).

Osmanlı İmparatorluğu, özellikle İstanbul, Anadolu, Balkanlar ve Kuzey Afrika bölgelerinde pek çok darphane kurmuş ve bu darphanelerde sikke basımı gerçekleştirilmiştir. Osmanlı sikkelerinde toplamda 127 farklı darp yerinin ismi geçmektedir. İstanbul'un adı, Kostantiniyye, İslambol, Darü's-Saltanatü'l-Aliye, Darü'l-Hilafetü'l-Aliye ve Darü'l-Hilafetü's-Seniye olmak üzere beş farklı şekilde sikkelerde yer almıştır. Ayrıca, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için hareket eden Ordu-yu Hümayun darphanesi ve Osmanlı himayesinde olmayıp Osmanlı adına sikke basan Kaşgar Darphanesi gibi farklı örnekler de mevcuttur (Damalı, 2014, s. 60).

Çizelge 4.1. Osmanlı Devleti sikkeleri üzerinde yer alan darphane adları (Damalı, 2010, s. 28-33).

Sıra no	Darp Yeri	Sıra no	Darp Yeri	Sıra no	Darp Yeri
1	Aden (Yemen)	51	Kafsa (Tunus)	101	Sivas
2	Adilcevaz(Bitlis)	52	Kahire (Mısır)	102	Sofya (Bulgaristan)
3	Aasya	53	Kara Amid (Diyarbakır)	103	Sultaniye (Irak)
4	Amid (Diyarbakır)	54	Karahisar (Afyon)	104	Süleymaniye (Irak)
5	Ankara	55	Kars	105	Şam (Suriye)
6	Arar	56	Kastamonu	106	Şamahi (Azerbaycan)
7	Ardanuc	57	Kaşgar (Çin)	107	Şirvan (Azerbaycan)
8	Ayasuluk (İzmir)	58	Kayrevan (Tunus)	108	Tacura (Libya)
9	Bağdat (Irak)	59	Kayseri	109	Ta'izz (Yemen)
10	Balad (Aydın)	60	Kevkeban (Yemen)	110	Tebriz (İran)
11	Balya (Balıkesir)	61	Kıbrıs	111	Tiflis (Gürcistan)
12	Banaluka(Bosna)	62	Kığı (Bingöl)	112	Tilimsan (Cezayir)
13	Basra (Irak)	63	Koçaniye (Sırbistan)	113	Tire (İzmir)
14	Belgrad (Sırbistan)	64	Konya	114	Tokat
15	Bergama (İzmir)	65	Kosntaniye (Cezayir)	115	Trablus (Libya)
16	Bitlis	66	Kosova	116	Trablusgarp (Libya)
17	Bolu	67	Kratova (Makedonya)	117	Trabzon

18	Bosna	68	Ladik (Denizli)	118	Tunus
19	Bursa	69	Larende (Karaman)	119	Üsküb (Makedonya)
20	Canca (Gümüşhane)	70	Malhaz (Yemen)	120	Van
21	Cerbe (Tunus)	71	Manastır (Makedonya)	121	Yenişehir (Yunanistan)
22	Cezayir	72	Manisa	122	Zebid (Yemen)
23	Cezayir-i Garp	73	Maraş	123	Kostantiniye (İstanbul)
24	Cezire (Şırnak)	74	Mardin	124	İslambol (İstanbul)
25	Çemişgezek(Tunceli	75	Mısır	125	Darü's- Saltanatü'l- Aliye (İstanbul)
26	Demirkapı(Dağıstan	76	Midye (Cezayir)	126	Darü'l- Hilafetü'l-Aliye (İstanbul)
27	DHİMarmar(Yemen	77	Modava (Moldova)	127	Darü'l- Hilafetü's-Seniye (İstanbl)
28	Dımişk (Suriye	78	Muha (Yemen)		
29	Edirne	79	Musul (Irak)		
30	Eğirdir (Isparta)	80	Müküs (Van)		
31	Engüriye (Ankara)	81	Nahcivan (Azarbaycan)		
32	Ergiş (Van)	82	Niğbolu (Bulgaristan)		
33	Erzincan	83	Novaberde (Kosova)		
34	Erzurum	84	Novar (Kosova)		

35	Filibe (Bulgaristan	85	Nusaybin (Mardin)		
36	Gelibolu (Çanakkale)	86	Ohri (Makedonya)		
37	Gence (Azerbaycan)	87	Ordu-yi Humayun		
38	Germiyan (Kütahya)	88	Prevadi (Bulgaristan)		
39	Gümüşhane	89	Revan (Ermenistan)		
40	Güzelhisar (Aydın)	90	Ruha (Şanlıurfa)		
41	Haleb (Suriye)	91	Sa'da (Yemen)		
42	Harput (Elazığ)	92	Sakız (Yunanistan)		
43	Hasankeyf (Batman)	93	San'a (Yemen)		
44	Hısn (Batman)	94	Saray (Bosna)		
45	Hısnkeyf (Batman)	95	Selanik (Yunanistan)		
46	Hille (Irak)	96	Serez (Yunanistan)		
47	Hizan (Bitlis)	97	Sidrekapsi (Yunanistan)		
48	İmadiye (Irak)	98	Siirt		
49	İnegöl	99	Srebreniçe (Bosna)		
50	İzmir	100	Siroz (Yunanistan)		

4.4.2. Darphane daireleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) gerçekleştirilen yenileşme hareketlerinin ardından darphanelerde önemli idari ve teknik değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde darphanelerde müdüriyet, muhasebe, kitabet ve encümen gibi idari bölümler kurulmuş; ayrıca sikkelerin üretimi için çeşitli teknik daireler oluşturulmuştur. Bu daireler arasında çeşni, çerhane (çarkhane), sikkehane, ağırtma, sikkegen, teksirhane, müze, kazan, tamirhane ve kefçe (kepçe) dökümhane gibi önemli bölümler yer alıyordu (Damalı, 2010, s. 46).

"Kefçe" kelimesi, Farsça'da "kepçe" anlamına gelir ve darphanelerde madenlerin eritildiği dairelere verilen isimdir. Kefçe dairelerinde, potalar içinde eritilecek madenler yer alır. Bu atölye, darphaneye getirilen madenlerin işlenmesine başlanan ilk aşamadır. Kefçe dairesinde terazi, kasa, altın ve gümüş mahzenleri ile defter kalemi bulunur ve burada madenlerin ilk işlem görme süreci başlar (Yılmaz, 2019, s. 59; Sahillioğlu, 2011, s. 219).

Çeşni bölümü ise getirilen madenlerin doğruluğunu kontrol eden ve ayarını tespit eden birimdir. Çeşni memurunun onayını almayan madenler üzerinde işlem yapılması mümkün değildir. Onaylanan madenler, dökümhaneye gönderilir. Dökümhaneye getirilen altın ve gümüş, sırasıyla 1500-1800 derece sıcaklıkta eritilip külçe haline getirilir. Ardından, bu külçeler çerhhaneye yönlendirilir. Çerhhanede, külçeler "hadde" adı verilen tel çekme makinesinden geçirilerek ince levhalara dönüştürülür. Bu levhalar, istenilen boyutlarda ve şekillerde kesildikten sonra tartılır ve uygun olmayanlar yeniden eritmek üzere dökümhaneye gönderilir. Ağırlığı tam olan pullar, kenarcı tarafından makineden geçirilip kenarları işlenir. Çerhhanede son işlemi tamamlanan pullar, ağırtma dairesine gönderilir. Ağırtma dairesinde pullar, kızgın fırınlarda tavlanarak zac (demir sülfat) ile ağırtılır, talaşla suyu alınır ve tava ile rutubetleri giderilir. Temizlenmiş pullar, sonunda sikkehane dairesine götürülür. Burada, darp makinelerinden geçirilerek sikkeler basılır ve sikkegenler ile teksirhane dairelerinde nakışlanır. Son olarak, sikkeler fotoğraflanarak işlem tamamlanır (Damalı, 2010, s. 46).

4.4.3. Darphane çalışanları

Osmanlı darphanelerinde başta Darphane Emini, Sahib-i Ayar, Kefçe Nazırı, Sikkegenler, kâtipler olmak üzere birçok çalışan yer almaktaydı.

4.4.3.1 Darphane emini

Büyük darphanelerde, yerel darphanelere kıyasla görevli sayısı oldukça fazlaydı. Padişah tarafından atanan darphane emiri, zamanla "amir" ya da "nazır" gibi unvanlarla anılmaya başlanmıştı. Bu görev, darphanedeki en yetkili pozisyonu ifade ederdi. Darphane emiri, para işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamakla yükümlüydü. Ayrıca darphanenin gelirlerini denetleyerek, sikkelerin kalitesinin bozulmaması için mültezimlerin ve sahip-i ayarların denetimini yaparak, tespit edilen suçları ilgili mercilere bildirmek de emirin sorumluluklarındandı. Darphane emini bakır, gümüş ve altın, gümüş gibi madenlerin temininden, kömür ve odun gibi mühimmatların sağlanmasına, basım için gerekli malzemelerin tamirinden, personelin denetlenip ücretlerinin ödenmesine kadar geniş bir görev alanına sahipti. Ayrıca, maden piyasasında faaliyet gösteren aktörlerle olan ilişkilerin düzenli bir şekilde yürütülmesinden de sorumluydu. Darphane emininin yetkileri oldukça genişti ve bunun yanında yolsuzluğa karışma ihtimalini önlemek amacıyla, uzun süre aynı görev yerinde kalması engellenirdi. Bu yüzden, darphane emininin görev yeri her yıl değiştirilirdi (Bölükbaşı, 2013, s. 29-35; Eroğlu, 2020, s. 17; Mete, 1992, s. 25).

4.4.3.2. Sahib-i ayar

Darphane emini sonrası en yüksek yetkiye sahip kişidir. Bunların güvenilir insanlardan seçilmesi büyük önem taşır, çünkü bu kişiler, sikkelerin ayarlarının devletin standartlarına uygun olmasını sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca basım işlerinin düzgün yapılmasını ve kaydedilmesini denetler; hesap defterlerini kontrol ederek herhangi bir yanlışlık olup olmadığını gözden geçirirdi. Sahibi ayarın bu denetim ve denetleme görevleri, darphanedeki işlemlerin doğru ve düzenli bir şekilde yürütülmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Bölükbaşı, 2013, s. 42; Damalı, 2014, s. 185).

4.4.3.3. Kefçe nazırı

Kefçe atölyesi, darphaneye getirilen madenlerin saklandığı mahsenlerden oluşuyordu. Kefçe nazırları, sahip oldukları görevler açısından Sahib-i Ayar'a benzer sorumluluklara sahipti ve darp işlemlerinden de sorumluydular. Bu kişiler, basılan sikkelerin yumuşaklık, sertlik, parlaklık, vezin ve ayarını kontrol ederek detaylı raporlar hazırlarlardı. Hazırlanan bu raporlar, sikkelerin ayarlarıyla ilgili resmi bir belge niteliği taşıyor ve bu raporlara dayanarak işlemler gerçekleştirilirdi (Bölükbaşı, 2013, s. 45-46; Damalı, 2014, s. 117).

4.4.3.4. Sikkegenler

Darphanede sikkegenlerin görevleri arasında sikke ve madalyonların kalıplarını yapmak, sikkelerin kazma ve basma işlemlerini gerçekleştirmek, ayrıca darp edilecek kalıplarda yer alacak yazı, tuğra veya süslemeleri hazırlamak yer almaktadır. 16. yüzyılda sikkegen, İstanbul'da tek bir kişi olarak görev yapar, sikke kalıplarını burada hazırlayıp diğer darphanelere gönderirdi. Sikkegenler, bazen ressam, hakkak ya da tamgacı olarak da anılmaktaydı. Saray sanatkarları sınıfına dahil olan bu kişiler, Ehl-i Hiref defterlerinde de kaydedilmiştir. Ayrıca vilayet darphanelerinde de görev alan bu kişilerin oluşturduğu kalıplar taşraya gönderilirdi (Bölükbaşı, 2013, s. 48-49; Tülay, 2001, s. 188).

4.4.3.5. Kâtip

Darphanede önemli görevler üstlenen çeşitli çalışanlar bulunmaktaydı. Bunlar arasında, darphanenin gelir ve gider hesaplarını tutmakla sorumlu olan kâtipler (Mete, 1992, s. 27) yer almaktadır. Ayrıca, sikke kalıplarını cilalayan ve onaran Saatçiler (Coşkun, 2018, s. 53), madeni eritip külçe haline getiren Kalçıyan, külçeleri tabaka şeklinde şekillendiren ve basan Kehledan, basım işini denetleyen Üstad, eritilen altın ve gümüşü tel haline getiren Telci, telin eşit kalınlıkta olmasını sağlamak için haddeden geçiren Haddecî, ve kalınlığı istenilen düzeye getirilmiş teli çekiçe döverek yassılaştıran ve akçenin kalınlığını ayarlayan Yassılayıcılar gibi darphane çalışanları da yer almaktadır (Mete, 1992, s. 60).

5. KATALOG

5.1. Batman Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkelerinden Örnekler

Katalog Numarası : 01

Envanter Numarası : 2017/1062

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Murad

Hüküm Tarihi : H.824/48-848/55 M.1421/44-1445-51

Darp Yılı : H.825 M.1422

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1cm, ağırlık: 0.9gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 257,254,250,248,243.

Ön Yüz Tanımı: Tam merkezde sülüs yazı biçimi ile darp edilmiş tuğra şeklinde yazı kuşağı yer almaktadır. Yazı kuşağının çevresi daire biçimli düz bordür ile çerçevelenmiştir. Bordürün çevresini dairevi formda ikinci bir inci dizisi sarmaktadır. Yazı kuşağında “Murad bin mehmed Han” (Mehmed oğlu Murad Han) ibaresi yazılmaktadır. En üstte 825 darp tarihi yazılmaktadır. Sikke yapımı esnasında ve sonrasında yıpranmadan kaynaklı sikkenin sol ve sağ bölümlerinde inci dizisi bütünlük göstermemektedir.

Arka Yüz Tanımı: Sikkenin ortasında yatay ve simetrik yerleştirilmiş üç adet yer bulunmaktadır. Yatay şeritlerin üzerinde ve altında sülüs yazı stilinde birer satıra yer verilmiştir. Yazı kuşağının etrafı dairevi formlu düz bordürle çevrenmiştir. Yazı kuşağında “Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun). “Duribe” (.....Darpedildi) yazılmaktadır. Sikkenin kompozisyonunda darptan kaynaklı olarak kayma mevcuttur. Bu nedenle sikkenin bazı kısımlarında dairevi bordür mevcut değildir. Sikkede aşınmalar mevcuttur. Bu nedenle darp yeri okunmamaktadır.

Şekil 5.1. II. Murad Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz

“Murad b. Mehmed Han”
(Mehmed oğlu Murad Han)
825

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü”
(Mülkü devamlı olsun).
“Duribe” (.....Darpedildi)

Ön yüz yazı: “Murad b./Mehmed Han/825”./ Arapçası: (مردا بن محمد خان ٨٢٥)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu”/Arapçası: (خلد ملکه.....ضرب)

KATALOG NO : 02

Envanter Numarası : 2017/950

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Murad

Hüküm Tarihi : H.824/48-848/55 (1421/44-1445-51)

Darp Tarihi : H.834 (1431)

Darp Merkezi : Novar

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1.5cm, ağırlık, 1.2gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 256.

Ön Yüz Tanımı: Sikke merkezden aşağı ve yukarıya gelişim gösteren yayla dört kısma bölünmüştür. Bu yaylar ortadan bir düğümle bağlanmıştır. Yayın üst ve alt kısımlarında sülüs karakterli yazı yer almaktadır. Yazı kuşağının çevresi dairevi bordürle çevrilidir. Düz bordürün etrafı ise ince dizili bir bordürle kaplıdır. Yazıda “Murad bin mehmed Han” (Mehmed oğlu Murad Han) yazılmaktadır. Sikkedde oluşturulan kompozisyonda yapım tekniğinden kaynaklı olarak sola doğru taşma meydana gelmiştir. Sol bölümünde yer alan inci dizisi tam olarak görülememektedir.

Arka Yüz Tanımı: Sülüs stilinde iki satır yazıya yer verilmiştir. Satırlar, ortada birbirine bitişik sağa ve sola doğru uzanan iki adet düz kuşakla ayrılmıştır. Yazıda “Hallede Mülkehü” (Mülkün devamlı olsun) ve basım yeri olan “Novar” yazılmaktadır. Kompozisyonun çevresi yuvarlak biçimli bordürle kuşatılmıştır. Bordürün çevresini inci dizisi çevrelemektedir. Basımdan kaynaklı sikkenin üst bölümünde inci dizisi bordürü kesilmiştir.

Şekil 5.2. II Murad Sikkesi

Ön Yüz

“Murad b. Mehmed Han”

(Mehmed oğlu Murad Han)

834

Ön yüz yazı: “Murad b./Mehmed Han/834”./ Arapçası: (مردا بن محمد خان ٨٣٤)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu Novar”/Arapçası: (خلد ملکه نورا)

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü”

(Mülkü devamlı olsun)

“Novar”

KATALOG NO : 03

Envanter Numarası : 2017/1159

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Mehmed

Hüküm Tarihi : H. 848-855/86 (1444/45-1451/81)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1cm, ağırlık, 0.8gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 275.298,301

Ön Yüz Tanımı: Sülüs yazıyla üç satırlık yazı kuşağı mevcuttur. Yazı kuşağında “Mehmed bin Murad Han” (Murad Han oğlu Mehmed)” ve “Azze nasrühü” (Allah aziz yardımcı ile galip kılsın) ibaresi yazılıdır. Yazı satırlarının çevresi dairevi biçimli düz bordürle kuşatılmış ve bordür, basımdan kaynaklı olarak alt kısımda yer almaktadır. Sikke oldukça aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Sikkenin arkasında üç satır halinde sülüs karakterli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağının çevresi dairevi düz bordürle çevrilidir. Yazı kuşağında “Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun) yazılıdır. Darptan kaynaklı dairevi düz bordür yer yer mevcut değildir. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.3. II Mehmed Sikkesi

Ön Yüz

“(Mehmed bin) Murad Han”

(Murad Han oğlu Mehmed)

“Azze nasrühu”

(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)

Ön yüz yazı: “Mehmed b. Murad Han”, “Azze Nasrühu” /Arapçası: بن مراد خان / عز نصره
محمد)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu”/Arapçası: (خلد ملکه)

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun)

KATALOG NO : 04

Envanter Numarası : 2017/883

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Mehmed

Hüküm Tarihi : H. 848-855/86 (1444/45-1451/81)

Darp Tarihi : H.855 (M.1451)

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 1gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 301,302

Ön Yüz Tanımı: Ortada madalyonun içinde sülüs karakter yazılı“Mehmed bin”ifadesini dört bölümlü bir madalyon kuşatır. Madalyonun etrafında dairevi şekilde “Mehmed bin Murad Han ” (Murad Han oğlu Mehmed), “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi ile sağ üst köşede 855 darp tarihi bulunmaktadır. Yazı kuşağı dairevi düz bordürle sonlandırılmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Bir satır halinde sülüs yazı kuşağı yer almaktadır. Yazı kuşağının çevresi yarım dairevi düz bordürle çevrilidir. Yarım dairevi bordürün üst kısmında yarım dairevi inci dizisi bordür mevcuttur. Yazı kuşağında “Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun) yazılıdır. Sikke Aşınmıştır.

Şekil 5.4. II Mehmed sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz

“Mehmed bin Murad Han”

(Murad Han oğlu Mehmed)

Merkezde “Mehmed bin”

“Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

855

Ön yüz yazı: “Mehmed b. Murad Han”, “Azze Nasrühu” /Arapçası: (خان / عز نصره ٨٥٥)
(محمد بن مردا) Ortada “Mehmed bin” (محمد بن)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu”/Arapçası: (خلد ملکه)

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü”

(Mülkü devamlı olsun)

KATALOG NO : 05

Envanter Numarası : 2017/1178

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Mehmed

Hüküm Tarihi : H. 848-855/86 (1444/45-1451/81)

Darp Tarihi : H.865 (M.1461)

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.8gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 301,303

Ön Yüz Tanımı: Merkezde yıldız motifi yer almaktadır. Yıldız motifinin etrafında dairevi şeklinde sülüs karakter yazılı “Mehmed bin Murad Han ” (Murad Han oğlu Mehmed),”Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımını ile galip kılsın) ibaresi ile 865 darp tarihi bulunmaktadır. Yazı kuşağı dairevi düz bordürle sonlandırılmıştır. Sikkenin etrafı yer yer kırık ve eksiktir.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde bir yıldız motifi, Yıldız motifinin etrafında ise sülüs hatlı “Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun) yazılıdır. Yazı kuşağının çevresi yarım dairevi düz bordürle çevrilidir. Yarım dairevi bordürün alt kısmında yarım dairevi inci dizisi bordürü mevcuttur. Sikke Aşınmıştır.

Şekil 5.5. II Mehmed Sikkesi

Ön Yüz

“Mehmed bin Murad Han”

(Murad Han oğlu Mehmed)

“Azze Nasrühu”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

865

Ön yüz yazı: “Mehmed b. Murad Han”, “Azze Nasrühu” /Arapçası: (خان / عز نصره ٨٦٥)

(محمد بن مراد)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu”/Arapçası: (خلد ملکه ضرب....)

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü”

(Mülkü devamlı olsun)

Duribe” (Darp)

KATALOG NO : 06

Envanter Numarası : 2017/111

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Mehmed

Hüküm Tarihi : H. 848-855/86 (1444/45-1451/81)

Darp Tarihi : H.875 (1470)

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.9 gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 295,301,303,305

Ön Yüz Tanımı: Sülüs karakter yazılı “Mehmed bin Murad Han” (Murad Han oğlu Mehmed), “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılın) ibaresi ile darp tarihi 875 bulunmaktadır. Yazı kuşağı dairevi düz bordürle sonlandırılmıştır. Sikkenin bir kenarında eksiklik bulunmaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Sülüs yazı tipinde “Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun) yazılıdır. Sikke dairevi düz bordürle sonlandırılmıştır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.6. II Mehmed Sikkesi

Ön Yüz

“Mehmed bin Murad Han”

(Murad Han oğlu Mehmed)

“Azze Nasrühu”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

875

Ön yüz yazı: “Mehmed b. Murad Han”, “Azze Nasrühu” /Arapçası: (خان / عز نصره ٨٧٥)
(محمد بن مراد)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu”/Arapçası: (.... خلد ملکه ضرب)

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun)

“duribe”..... (Darp.....)

KATALOG NO : 07

Envanter Numarası : 2017/889

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Mehmed

Hüküm Tarihi : H. 848-855/886 (1444/45-1451/1481)

Darp Tarihi : H.875 (M.1470)

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.8 gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 295,301,303,305

Ön Yüz Tanımı: Sülüs karakter yazılı “Mehmed bin Murad Han” (Murad Han oğlu Mehmed), “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi ile darp tarihi 875 bulunmaktadır. Yazı kuşağı dairevi düz bordürle sonlandırılmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Sülüs yazı stilinde “Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun) yazılıdır. Sikke dairevi düz bordürle sonlandırılmıştır. Sikke Aşınmıştır.

Şekil 5.7. II Mehmed Sikkesi

Ön Yüz

“Mehmed bin Murad Han”

(Murad Han oğlu Mehmed)

“Azze Nasrühü”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

875

Ön yüz yazı: “Mehmed b. Murad Han”, “Azze Nasrühü” /Arapçası: (خان / عز نصره ٨٧٥)

(محمد بن مراد)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu”/Arapçası: (خلد ملکه)

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun)

KATALOG NO : 08

Envanter Numarası : 2017/870

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Bayezid

Hüküm Tarihi : H. 886-918 (1481-1512)

Darp Tarihi : H.886 (M.1481)

Darp Merkezi : Edirne

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.2cm, ağırlık, 0.7 gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 324.

Ön Yüz Tanımı: Merkezde yatay bir kartuş ile bölünmüş ve yarım dairevi düz bordür içine alınmış sülüs karakterli yazı kuşağı yer almaktadır. Kartuşun altında ve üstünde ikiye bölünmüş yarım daire düz bordür içerisinde yer alan yazıda “Sultan Bayezid bin Mehmed Han” (Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid) ibaresi yer almaktadır. Sikkenin kenarları yer yer kesiktir.

Arka Yüz Tanımı: Ortada yatay bir silme ile bölünmüş ve yarım dairevi düz bordür içine alınmış sülüs karakterli yazı kuşağı yer almaktadır. Kartuşun altında ve üstünde ikiye bölünmüş yarım daire düz bordür içerisinde yer alan yazıda “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımını ile galip kılsın) ile “Duribe Edirne” 886 Darp Tarihi yazılıdır. Sikke Sikkenin kenarları kesiktir.

Şekil 5.8. II Bayezid Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Bayezid bin Mehmed Han”
(Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)
“Duribe Edirne”
886

Ön yüz yazı: “Sultan Bayezid b. Mehmed Han”/Arapçası: (سلطان بايزيد بن محمد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe Edirne 886”/Arapçası: (عز نصره ضرادرنه ٨٨٦)

KATALOG NO : 09

Envanter Numarası : 2017/1039

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Bayezid

Hüküm Tarihi : H. 886-918 (1481-1512)

Darp Tarihi : H.886 (1481)

Darp Merkezi : Bursa

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.5 gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 324.

Ön Yüz Tanımı: Merkezde yatay bir kartuş ile bölünmüş ve yarım dairevi düz bordür içine alınmış sülüs karakterli yazı kuşağı yer almaktadır. Kartuşun altında ve üstünde ikiye bölünmüş yarım daire düz bordür içerisinde yer alan yazıda “Sultan Bayezid bin Mehmed Han” (Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid) ibaresi yer almaktadır. Sikkenin kenarları yer yer kesiktir.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yatay bir kartuş ile bölünmüş ve yarım dairevi düz bordür içine alınmış sülüs karakterli yazı kuşağı yer almaktadır. Dairevi çizginin üst kısmında beş adet inci dizisi mevcuttur. Kartuşun altında ve üstünde ikiye bölünmüş yarım daire düz bordür içerisinde yer alan yazıda “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi ile Bursa sene 886 Darp Tarihi yazılıdır.

Şekil 5.9. II Bayezid Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Bayezid bin Mehmed Han”

(Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

Bursa

“Sene” 886

Ön yüz yazı: “Sultan Bayezid b. Mehmed Han”/Arapçası: (سلطان بايزيد بن محمد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu 886”/Arapçası: (عز نصره ضرب بروسه سنه ٨٨٦)

KATALOG NO : 10

Envanter Numarası : 2017/1174

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Bayezid

Hüküm Tarihi : H. 886-918 (1481-1512)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Novar

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:0.9 cm, ağırlık, 0.7 gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I, 330.

Ön Yüz Tanımı: Merkezde yatay bir kartuş ile bölünmüş ve yarım dairevi düz bordür içine alınmış sülüs karakterli yazı kuşağı yer almaktadır. Kartuşun altında ve üstünde ikiye bölünmüş yarım daire düz bordür içerisinde yer alan yazıda “Sultan Bayezid bin Mehmed Han” (Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yatay bir kartuş ile bölünmüş ve yarım dairevi düz bordür içine alınmış sülüs karakterli yazı kuşağı yer almaktadır. Dairevi Kartuşun altında ve üstünde ikiye bölünmüş yarım daire düz bordür içerisinde yer alan yazıda “Azze Nasrûhu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi ile Novar yazılıdır.

Şekil 5.10. II Bayezid Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz

“Sultan Bayezid bin Mehmed Han”

(Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

Novar

Ön yüz yazı: “Sultan Bayezid b. Mehmed Han/Arapçası”: (سلطان بايزيد بن محمد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Novar”/Arapçası: (عز نصره نورا)

KATALOG NO : 11

Envanter Numarası : 2017/840

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : I. Selim (Yavuz Sultan Selim)

Hüküm Tarihi : H. 918-926 (1512-1520)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.7 gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I,363

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım daire inci dizisi bordür ile çevrili yarım dairevi düz bir bordür içinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs hatlı yazıda “Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han” (Bayezid Han oğlu Sultan selim Şah) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs karakterli yazı kuşağı bulunmaktadır. Sikkenin ortasında saadet düğümü motifi yer alır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi ile sene yer almaktadır.

Şekil 5.11. I Selim Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han”
(Bayezid Han oğlu Sultan Selim)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Sene”

Ön yüz yazı: “Sultan Selim Şah b. Bayezid Han “/Arapçası: (سلطان سليم شاه بن بايزيد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu sene”/Arapçası: (عز نصره سنه)

KATALOG NO : 12

Envanter Numarası : 2017/913

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : I. Selim (Yavuz Sultan Selim)

Hüküm Tarihi : H. 918-926 (1512-1520)

Darp Tarihi : H.918 (M.1512)

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.2cm, ağırlık, 0.7 gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I,363

Ön Yüz Tanımı: Tam ortada yarım dairevi yatay bir bordür içinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han” (Bayezid Han oğlu Sultan Selim Şah) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı bulunmaktadır. Sikkenin sağ üst köşesinde saadet düğümü motifi bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılın) ibaresi ile sene 918 darp tarihi yer almaktadır.

Şekil 5.12. I Selim Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz

“Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han”

(Bayezid Han Sultan Selim Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

“ Sene 918”1512

Ön yüz yazı: “Sultan Selim Şah b. Bayezid Han”/Arapçası: (سلطان سليم شاه بن بايزيد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü sene”/Arapçası: (عز نصره سنه ٩١٨)

KATALOG NO : 13

Envanter Numarası : 2017/1175

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : I. Selim (Yavuz Sultan Selim)

Hüküm Tarihi : H. 918-926 (1512-1520)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Kostantaniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1. cm, ağırlık, 0.8gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I,390- 391.

Ön Yüz Tanımı: Merkezde yarım daire inci dizisi bordür ile çevrili yarım dairevi düz bir bordür içinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han” (Bayezid Han oğlu Sultan Selim Şah) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs karakterli yazı kuşağı bulunmaktadır. Sikkenin merkezinde saadet düğümü motifi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi ve duribe Kostantiniye yazılıdır.

Şekil 5.13. I Selim Sikkesi

Ön Yüz

Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han
(Bayezid Han oğlu Sultan Selim Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Duribe Kostantiniye”
(Kostatiniye’de darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan Selim Şah b. Bayezid Han”/Arapçası: (سلطان سليم شاه بن بايزيد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu” Duribe Kastontiniye/Arapçası: (نصره ضرب قسطنطينيه)
(عز)

KATALOG NO : 14

Envanter Numarası : 2017/1181

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : I. Selim (Yavuz Sultan Selim)

Hüküm Tarihi : H. 918-926 (M.1512-1520)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Novar

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.2cm, ağırlık, 0.7gr.

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I,411- 412

Ön Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi bir bordür içinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han” (Bayezid Han oğlu Sultan Selim Şah) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı bulunmaktadır. Ortada saadet düğümü motifi bulunuyor. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımını ile galip kılsın) yazı ibaresi ve Novar Darp Merkezi yer almaktadır.

Şekil 5.14. I Selim Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han”
(Bayezid Han oğlu Selim Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)
“Duribe” Novar
(Novar’da darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan Selim Şah b. Bayezid Han”/Arapçası: (سلطان سليم شاه بن بايزيد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe Novar”/Arapçası: (عز نصره ضرب نورا)

KATALOG NO : 15

Envanter Numarası : 2017/1194

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : I. Selim (Yavuz Sultan Selim)

Hüküm Tarihi : H. 918-926 (M.1512-1520)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Novar

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1.1cm, ağırlık, 0.9gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., I,411- 412.

Ön Yüz Tanımı: Merkezde dairevi bir bordür içinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han” (Bayezid Han oğlu Sultan Selim Şah) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Tam eksende yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı bulunmaktadır. Yarım dairevi bordürün üst kısmında üç adet inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımcı ile galip kılsın) yazı ibaresi ve Novar Darp Merkezi yer almaktadır.

Şekil 5.15. I Selim Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Selim Şah Bin Bayezid Han”
(Bayezid Han oğlu Sultan Selim Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Duribe” Novar
(Novar!da darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan Selim Şah b. Bayezid Han”/Arapçası: (سلطان سليم شاه بن بايزيد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe Novar”/Arapçası: (عز نصره ضرب نورا)

KATALOG NO : 16

Envanter Numarası : 2017/826

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan Süleyman (Kanuni)

Hüküm Tarihi : H. 926-974 (1520-1566)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.2cm, ağırlık, 0.9gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., 2,672,674,681.

Ön Yüz Tanımı: Yukarıdan aşağıya doğru sülüs yazı biçimde üç satıra yer verilmiştir. Sülüs karakterli yazıda “Sultan Süleyman Şah bin Selim Han” (Selim Han oğlu Süleyman Şah) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi bordürün üst kısmında yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımı ile galip kılın) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.16. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz

“Sultan Süleyman Şah bin Selim Han”

(Selim Han oğlu Süleyman Şah)

Ön yüz yazı: “Sultan Süleyman Şah bin Selim Han”/Arapçası: سليمان شاه بن سليم خان
(سلطان)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü ”/Arapçası: (عز نصره)

KATALOG NO : 17

Envanter Numarası : 2017/830

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan Süleyman (Kanuni)

Hüküm Tarihi : H. 926-974 (1520-1566)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık:0.1cm, çap: 1.2cm, ağırlık, 0.7 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., 2,672,674,681.

Ön Yüz Tanımı: Tam ortada, yukarıdan aşağıya doğru sülüs yazı tipinde üç satırlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs hatlı yazıda “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah” (Selim Şah oğlu Süleyman Şah) ibaresi yer almaktadır. Ortada yıldızmotifine yer verilmiştir. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde sülüs hatlı yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi bordürün solunda yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımı ile galip kılınsın) ile Duribe Sene yer ibaresi mevcuttur. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.17. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”
(Selim Şah oğlu Sultan Süleyman Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)
“Duribe” Sene”
(Darp.....yıl)

Ön yüz yazı: “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”/Arapçası: سليمان شاه بن سليم شاه
(سلطان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe.....”/Arapçası: (عز نصره ضرب سنه)

KATALOG NO : 18

Envanter Numarası : 2017/835

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan Süleyman (Kanuni)

Hüküm Tarihi : H. 926-974 (1520-1566)

Darp Tarihi : H.926 (M.1520)

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1.2cm, ağırlık, 0.7 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., 2,522,671,680

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Dairevi bordürün solunda dairevi inci dizisi bordürü bulunmaktadır. Sülüs stilli yazıda “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah” (Selim Şah oğlu Süleyman Şah) ibaresi yer almaktadır. Ortada yıldız motifine yer verilmiştir. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde dört satırlı yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi, Duribe Sene ve 926 darp tarihi mevcuttur. Sikkenin ortasında yıldız motifi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.18. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”
(Selim Şah oğlu Sultan Süleyman Şah)

Arka Yüz:

“ Azze Nasrühu”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Duribe Sene 926”
(Darp.....yıl 926)

Ön yüz yazı: “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”/Arapçası: سليمان شاه بن سليم شاه
(سلطان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Duribe.....”/Arapçası: (عز نصره ضرب سنه ٩٢٦)

KATALOG NO : 19

Envanter Numarası : 2017/901

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan Süleyman (Kanuni)

Hüküm Tarihi : H. 926-974 (1520-1566)

Darp Tarihi : H.926 (1520)

Darp Merkezi : Novarberde

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1.4cm, ağırlık, 0.6 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., 2,672,674,681.

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Dairevi bordürün sağında yarım dairevi inci dizisi bordürü bulunmaktadır. Sülüs stilli yazıda “Sultan Süleyman Şah bin Selim Han” (Selim Han oğlu Süleyman Şah) ibaresi yer almaktadır. Sikkenin sol tarafında bir delik mevcuttur. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde dört satırlı yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımını ile galip kılsın) ibaresi, Duribe Novarberde Sene ve 926 darp tarihi mevcuttur Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.19. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Süleyman Şah bin Selim han”
(Selim Han oğlu Süleyman Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Duribe Novarberde”
(Novarberde’de dar edildi)
“Sene (9)26”
(Yıl 926)

Ön yüz yazı: “Sultan Süleyman Şah bin Selim”/Arapçası: (سلطان سليمان شاه بن سليم خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Duribe”/Arapçası: (عز نصره ضرب نوهدربرا سنه ٩٢٦)

KATALOG NO : 20

Envanter Numarası : 2017/949

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan Süleyman (Kanuni)

Hüküm Tarihi : H. 926-974 (1520-1566)

Darp Tarihi : H.926 (M.1520)

Darp Merkezi : Kostantaniyye

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.7 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., 2, 616

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “Sultan Süleyman bin Selim Şah” (Selim oğlu Süleyman Şah) ibaresi yer almaktadır. Sikkenin ortasında bir yıldız mevcuttur. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi bordür içerisinde dört satırlı yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi, Duribe Kostantiniyye Sene ve 926 darp tarihi mevcuttur. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.20. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Süleyman bin Selim Şah”
(Selim Şah oğlu Sultan Süleyman)

Arka Yüz:

“Azze Nasrūhu”
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)
“Duribe (Kos)tantiniyye”
(Kostantiniye’de darp edildi)
“Sene 926” (yıl 926)

Ön yüz yazı: “Sultan Süleyman bin Selim”/Arapçası: (سلطان سليمان بن سليم شاه)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrūhu Duribe (Kos)tantiniyye Sene 926”/Arapçası: (سنة ٩٢٦)
(عز نصره ضرب قسطنطنيه)

KATALOG NO : 21

Envanter Numarası : 2017/1117

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan Süleyman (Kanuni)

Hüküm Tarihi : H. 926-974 (1520-1566)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Edirne

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.2cm, ağırlık, 0.7 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., 2,571

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah” (Selim Şah oğlu Süleyman Şah) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi, Duribe Edirne yazılıdır. Sikkenin ortasında saadet düğümü bulunmaktadır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.21. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”
(Selim Şah oğlu Süleyman Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Duribe Edirne”
(Edirne’de darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan Süleyman Şah bin Selim”/Arapçası: (سلطان سليمان شاه بن سليم شاه)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe Edirne”/Arapçası: (عز نصره ضرب ادرنه)

KATALOG NO : 22

Envanter Numarası : 2017/1207

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan Süleyman (Kanuni)

Hüküm Tarihi : H. 926-974 (1520-1566)

Darp Tarihi : H.926 (1520)

Darp Merkezi : Kostantiniyye

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.05cm, çap: 1.2cm, ağırlık, 0.8 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., 2, 616

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Dairevi bordürün dışında yarım dairevi inci dizisi mevcuttur Sülüs stilli yazıda “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah” (Selim Şah oğlu Süleyman Şah) ibaresi yer almaktadır. Sikkenin bir kenarı deliktir. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi bordürün dışında yarım dairevi inci dizisi mevcut olup ortasında yıldız motifi bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi, Duribe Kostantiniyye Sene 926 yazılıdır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.22. Kanuni Sultan Süleyman Sikkesi

Ön Yüz

“Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”

(Selim Şah oğlu Süleyman Şah)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”

“Duribe Kostantiniyye

(Kostantiniye’de darp edildi)

“Sene 926”(Yıl 926)

Ön yüz yazı: “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”/Arapçası: سليمان شاه بن سليم شاه
(سلطان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Duribe Kostantiniyye Sene 926”/Arapçası: (سنة ٩٢٦)
(عز نصره ضرب قسطنطنيه)

KATALOG NO : 23

Envanter Numarası : 2017/992

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : III. Mehmed

Hüküm Tarihi : H.1003- 1012 (1595-1603)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Bağdad

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık:0.05cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.4 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... IV 1160, Demir, Osmanlı İktisat Tarihinde Önemli Bir Maddi Kültür Eseri Olan Sikkeler Üzerine Değerlendirme: Hasankeyf Müzesi Osmanlı Dönemi Sikkeleri, Kollektif Yayınları, Ankara, s.123

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde sülüs hatlı yazı kuşağı yer almaktadır. Sülüs stilli yazıda ortada “Mehmed”baresı yer almaktadır. Mehmed ibaresinin etrafında da “ (Sultan) Mehmed bin Murad Han” (Murad han oğlu Sultan Mehmed) yazı yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi bordürün dışında yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi, Duribe bağdat yazılıdır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.23. III. Mehmed Sikkesi

Ön Yüz

Merkezde Mehmed

“Sultan Mehmed bin Murad Han”

(Murad Han oğlu Sultan Mehmed)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

“Duribe Bağdad”

(Bağdad’ta darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan Mehmed b. Murad Han”, /Arapçası: (سلطان محمد بن مراد خان) Merkezde: Mehmed (محمد)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Duribe Bağdad”/Arapçası: (عز نصره ضرب بغداد)

KATALOG NO : 24

Envanter Numarası : 2017/1023

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : III. Mehmed

Hüküm Tarihi : H.1003- 1012 (1595-1603)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık:0.1cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.9 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... IV, 1160, 1165, 1297

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde üç satırlı sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazı kuşağında “ (Sultan) Mehmed bin Murad Han” (Murad Han oğlu Sultan Mehmed) ve “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımı ile galip kılın) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Hallade (Hilafe) tehü” (Hilafeti devamlı olsun) Duribe ibaresi, ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.24. III. Mehmed Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz

“(Sultan) Mehmed bin Murad Han”

(Murad Han oğlu Sultan Mehmed)

“Azze nasrühü”

(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

Arka Yüz:

“Hallade (Hilafe)tehü”

(Hilafeti Daim olsun)

“Duribe”

(Darp)

Ön yüz yazı: “Sultan Mehmed b. Murad Han”, “Azze Nasruhû” /Arapçası: (خان عز نصره)
(سلطان محمد بن مراد)

Arka yüz yazı: “Hallade (Hilafe)tehü Duribe” /Arapçası (خلد خاةقل ضرب)

KATALOG NO : 25

Envanter Numarası : 2017/1179

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : III. Mehmed

Hüküm Tarihi : H.1003- 1012 (1595-1603)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık:0.1cm, çap:1.2cm, ağırlık, 0.3 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... IV, 1160; Öztürker Demir, H.C. Osmanlı İktisat Tarihinde Önemli Bir Maddi Kültür Eseri Olan Sikkeler Üzerine Değerlendirme: Hasankeyf Müzesi Osmanlı Dönemi Sikkeleri, Kollektif Yayınları, Ankara, s.123

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde sülüs hatlı yazı kuşağı yer almaktadır. Sülüs stilli yazıda ortada “‘Mehmed”’baresi yer almaktadır. Mehmed ibaresinin etrafında da “‘ (Sultan) Mehmed bin Murad Han”’ (Murad Han oğlu Sultan Mehmed) yazı yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi bordürün dışında yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “‘Azze Nasrûhu”’ (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi, “‘Duribe”’ yazılıdır. Sikke kesik olup aşınmıştır.

Şekil 5.25. III. Mehmed Sikkesi

Ön Yüz

Merkezdeki Mehmed etrafında
“Sultan Mehmed bin Murad Han”
(Murad Han Oğlu Sultan Mehmed)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Duribe”
(Darp)

Ön yüz yazı: “Sultan Mehmed b. Murad Han”, /Arapçası: (سلطان محمد بن مراد خان)
Merkezde: Mehmed (محمد)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Duribe”/Arapçası: (عز نصره ضرب)

KATALOG NO : 26

Envanter Numarası : 2017/1208

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : I.Ahmed

Hüküm Tarihi : H. 1012 -1026 (1603-1617)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.05cm, çap: 1.6 cm, ağırlık, 1.1gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... IV,1322,1386

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “ (Sul)tan Ahmed bin Mehmed Han” (Mehmed Han oğlu Sultan Ahmed) ibaresi yer almaktadır. Sikke çift delikli olup aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Tam eksende yukarıdan aşağıya doğru sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağında “Azze Nasrühu” (Allah aziz yardımı ile galip kılın) ibaresi, mevcuttur. Ortada saadet düğümü bulunmaktadır. Sikke aşınmıştır

Şekil 5.26. I. Ahmed Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

“(Sul)tan Ahmed bin Mehmed Han”
(Mehmed Han Oğlu Sultan Ahmed)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)

Ön yüz yazı: “(Sul)tan Ahmed bin Mehmed Han”/Arapçası (سلطان احمد نب محمد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü”/Arapçası: (عز نصره)

KATALOG NO : 27

Envanter Numarası : 2017/1158

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : IV. Murad

Hüküm Tarihi : H. 1032 -1050 (1623-1640)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.05cm, çap: 1.1cm, ağırlık, 0.4 gr

Fotoğraf No : 5.53-5.54

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... V 1654

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Dairevi düz bordürün sağında dairevi boncuk dizisi yer almaktadır. Sülüs stilli yazıda “Sultan Murad bin Ahmed Han” (Ahmed Han oğlu Sultan Murad) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi düz bordürün solunda yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) ibaresi ve “Duribe (Konstan)tiniye” yazılıdır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.27. IV. Murad Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

“Sultan Murad bin Ahmed Han”
(Ahmed Han oğlu Sultan Murad)

Arka Yüz:

“Azze Nasrūhu”
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)
Duribe (Konstan)tiniye
(Kostantiniye’de darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan Murad b. Ahmed han” /Arapçası: (سلطان مراد بن احمد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrūhu Duribe (Konstan)tiniye ”/Arapçası: (ضرب بقسطنطنيه)
(عز نصره)

KATALOG NO : 28

Envanter Numarası : 2017/905

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : IV. Murad

Hüküm Tarihi : H. 1032 -1050 (1623-1640)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1.2cm, ağırlık, 0.3 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... V 1654

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru dört satırlı sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Dairevi düz bordürün alt kısmında dairevi boncuk dizisi yer almaktadır. Sülüs stilli yazıda “Sultan Murad bin Ahmed Han” (Ahmed Han oğlu Sultan Murad) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi düz bordürün solunda yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımını ile galip kılsın) ibaresi ve “Duribe (Konstan)tiniye” yazılıdır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.28. IV. Murad Sikkesi

Ön Yüz:

“Sultan Murad bin Ahmed Han”
(Ahmed Han oğlu Sultan Murad)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühü”
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)
“Duribe (Konstan)tiniye”
(Konstan)tiniye”de darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan Murad b. Ahmed han” /Arapçası: (سلطان مراد بن احمد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe (Konstan)tiniye” /Arapçası: (نصره ضرب بقسطنطنيه)
(عز)

KATALOG NO : 29

Envanter Numarası : 2017/819

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan İbrahim

Hüküm Tarihi : H. 1050-1058 (1640-1648)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : -

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 1.4 cm, ağırlık, 0.4 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... V, 1698-1701

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Sülüs stilli yazıda “Sultan İbrahim bin Ahmed Han” (Ahmed Han oğlu Sultan İbrahim) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi düz bordürün üst kısmında yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağı yatay düz bir kontürle ikiye bölünmüştür. Yazı kuşağında “Hallede Mülkehü” (Mülkü devamlı olsun)) ibaresi ve yazılıdır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.29. Sultan İbrahim Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

“Sultan İbrahim bin Ahmed Han”
(Ahmed Han oğlu Sultan İbrahim)

Arka Yüz:

“Hallede Mülkehü”
(Mülkü devamlı olsun)
“Duribe”
(Darp)

Ön yüz yazı: “Sultan İbrahim b. Ahmed Han”/Arapçası: (سلطان ابراهيم بن احمد خان)

Arka yüz yazı: “Hallade mülkehu”/Arapçası: (خالد ملکه ضرب)

KATALOG NO : 30

Envanter Numarası : 2017/837

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Sultan İbrahim

Hüküm Tarihi : H. 1050-1058 (1640-1648)

Darp Tarihi : -

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Akçe

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1.2cm, ağırlık, 0.3 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... V, 1718

Ön Yüz Tanımı: Tam eksende, yarım dairevi düz bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru sülüs hatlı yazı kuşağı mevcuttur. Dairevi düz bordürün sağında, yarım dairevi inci dizisi bordürü yer almaktadır. Sülüs stilli yazıda “Sultan İbrahim bin Ahmed Han” (Ahmed Han oğlu Sultan İbrahim) ibaresi yer almaktadır. Sikke aşınmıştır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde yarım dairevi düz çizgisel bordür içerisinde yukarıdan aşağıya doğru üç satırlı sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Dairevi düz bordürün üst kısmında yarım dairevi inci dizisi mevcuttur. Yazı kuşağında “Azze Nasrühü” (Allah aziz yardımını ile galip kılsın) ibaresi ve “Duribe konstantiniye” yazılıdır. Sikke aşınmıştır.

Şekil 5.30. Sultan İbrahim Sikkesi

Ön Yüz:

“Sultan İbrahim bin Ahmed Han”
(Ahmed Han oğlu Sultan İbrahim)

Arka Yüz:

“Azze Nasrühu”
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)
“Duribe Konstantiniye”
(Kostantiniye’de darp edildi)

Ön yüz yazı: “Sultan İbrahim b. Ahmed Han”/Arapçası: (سلطان ابراهيم بن احمد خان)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Duribe Konstantiniye”/Arapçası: (نصره ضرب بقسطنطنيه)
(عز)

KATALOG NO : 31

Envanter Numarası : 2014/17

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : III. Selim

Hüküm Tarihi : H.1203-1222 (1789-1807)

Darp Tarihi : H.1206 (1791)

Darp Merkezi : İslambol

Madeni : Alaşım (Gümüş-Bakır)

Birimi : Çifte Kuruş

Ölçüler : Kalınlık: 0.2cm, çap:4 cm, ağırlık, 25 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... VII, 2503

Ön Yüz Tanımı: Merkezde, dairevi inci dizisi bordürü ile çevrili dairevi düz bordür yer almaktadır. Dairevi düz bordürün ortasında tuğra mevcuttur Tuğrada, “Selim Han b. Mustafa el- muzaffer daima” (Mustafa oğlu Selim Han’ı devamlı muzaffer eyle)ibaresi yazılmaktadır. Tuğranın üst kısmında iki yanda palmet motifi yer almaktadır. Sikkenin üst kısmı deliklidir.

Arka Yüz Tanımı: Eksende, dairevi inci dizisi bordürü ile çevrili dairevi düz bordür yer almaktadır. Dairevi düz bordürün ortasında sülüs stilli yazı kuşağı bulunmaktadır. Yazı kuşağında en üstte 3 rakamı, üç rakamın altında ise “Duribe fi İslambol” (İslambol’da darp edildi) yazılıdır. En altta 1203 yılı mevcuttur.

Şekil 5.31. III. Selim Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

Tuğrada: “Selim Han b. Mustafa el-muzaffer daima”

(Mustafa oğlu Selim Han Allah zaferini daim kılsın) 1203

Arka Yüz:

3 “Duribe fi İslambol”

(İslambol’da darp edildi

Ön yüz yazı: “Selim Han b. Mustafa el-muzaffer daima”/Arapçası: مصطفى المظفر ادئما (سليم خان بن)

Arka yüz yazı: “3 Duribe Fi İslambol 1203”/Arapçası: (ضرب في اسلامبول ١٢٠٣)

KATALOG NO : 32

Envanter Numarası : 2018/499

Edinme Yolu : Müsadere

Padişah : II. Mahmud

Hüküm Tarihi : H. 1223-1255 (1808-1839)

Darp Tarihi : H.1243 (1827)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Cedid 20 Para

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:2cm, ağırlık: 1.8 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... VIII,2797

Ön Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin ortasında Sultanın tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sağında mahlas yer almaktadır. Mahlasta el-adil yazmaktadır. Tuğrada:”Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima” (Abdülhamid oğlu Mahmud Hân (Allah) zaferini daim etsin) ibaresi yazılmaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin içinde sülüs hatlı 4 satır yazı yer almaktadır. Yazıda 20 duribe Fi Kostantiniye 1223 yazılmıştır.

Şekil 5.32. II. Mahmud Sikkesi

Ön Yüz:

Tuğrada: "Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima"

(Abdülhamid oğlu Mahmud Hân

(Allah) zaferini daim etsin)

Tuğranın sağında: "El-adil".

(Adil)

Arka Yüz:

"20 duribe Fi Kostantiniye"

(20'de Kostantiniye'de darp edildi)

1223

Ön yüz yazı: "Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Daima" /Arapçası: (ادئما)

(محمود خان بن عبد الحميد المظفر) El-adil Arapçası (العدل)

Arka yüz yazı: "20 Duribe fi Kostantiniyye" 1223/Arapçası: (٢٠ ضرب في قسطنطينيه ١٢٢٣)

KATALOG NO : 33

Envanter Numarası : 2018/495

Edinme Yolu : Müsadere

Padişah : II. Mahmud

Hüküm Tarihi : H. 1223-1255 (1808-1839)

Darp Tarihi : H.1246 (1830)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Cedid 5 Kuruş

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:3.9cm, ağırlık: 15.2 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri...VIII, 2793

Ön Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin ortasında Sultanın tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sağında mahlas yer almaktadır. Mahlasta el-adil yazmaktadır. Tuğrada, “Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima” (Abdülhamid oğlu Mahmud Hân (Allah) zaferini daim etsin) ibaresi yazılmaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin içinde sülüs hatlı 4 satır yazı yer almaktadır. Yazıda “23 duribe Fi kostantiniye” 1223 yazılmıştır.

Şekil 5.33. II. Mahmud Sikkesi

Ön Yüz:

Tuğrada: "Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima"

(Abdülhamid oğlu Mahmud Hân

(Allah) zaferini daim etsin)

Tuğranın sağında: "El-adil".

(Adil)

Ön yüz yazı: "Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Daima" /Arapçası: (ادئما)
(العدل) محمود خان بن عبد الحميد المظفر El-adil Arapçası

Arka yüz yazı: "23 Duribe fi Kostantiniyye" 1223/Arapçası: (٢٣ ضرب في قسطنطنيه ١٢٢٣)

Arka Yüz:

"23 duribe Fi Kostantiniye"

(23'te Kostantiniye'de darp edildi)

1223

KATALOG NO : 34

Envanter Numarası : 2018/496

Edinme Yolu : Müsadere

Padişah : II. Mahmud

Hüküm Tarihi : H. 1223-1255 (1808-1839)

Darp Tarihi : H.1246 (1830)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Cedit 5 Kuruş

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 3.9cm, ağırlık: 14.7 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... VIII, 2793

Ön Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin ortasında Sultanın tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sağında mahlas yer almaktadır. Mahlasta el-adil yazmaktadır. Tuğrada:”Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima” (Abdülhamid oğlu Mahmud Hân (Allah) zaferini daim etsin) ibaresi yazılmaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin içinde sülüs hatlı 4 satır yazı yer almaktadır. Yazıda “23 duribe Fi kostantiniye” 1223 yazılmıştır.

Şekil 5.34. II. Mahmud Sikkesi

Ön Yüz:

Tuğrada: "Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima"

(Abdülhamid oğlu Mahmud Hân

(Allah) zaferini daim etsin)

Tuğranın sağında: "El-adil".

(Adil)

Ön yüz yazı: "Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Daima" /Arapçası: (ادئما محمود خان بن عبدالحميد المظفر) El-adil Arapçası (العدل)

Arka yüz yazı: "23 Duribe fi Kostantiniyye" 1223/Arapçası: (٢٣ ضرب في قسطنطنيه ١٢٢٣)

Arka Yüz:

"23 duribe Fi Kostantiniye"

(23'te Kostantiniye'de darp edildi)

1223

KATALOG NO : 35

Envanter Numarası : 2018/494

Edinme Yolu : Müsadere

Padişah : II. Mahmud

Hüküm Tarihi : H. 1223-1255 (1808-1839)

Darp Tarihi : H.1249 (1833)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Cedit 5 Kuruş

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:3.9cm, ağırlık: 16 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... VIII, 2794

Ön Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin ortasında Sultanın tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sağında mahlas yer almaktadır. Mahlasta el-adil yazmaktadır. Tuğrada, “Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima” (Abdülhamid oğlu Mahmud Hân (Allah) zaferini daim etsin) ibaresi yazılmaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin içinde sülüs hatlı 4 satır yazı yer almaktadır. Yazıda 26 “duribe Fi kostantiniye” 1223 yazılmıştır.

Şekil 5.35. II. Mahmud Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

Tuğrada: “Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daima”.

(Abdülhamid oğlu Mahmud Hân

(Allah) zaferini daima etsin)

Tuğranın sağında: “El-adil”

(Adil)

Ön yüz yazı: “Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Daima” “/Arapçası: (ادئما)
(العدل) El-adil Arapçası (محمود خان بن عبد الحميد المظفر)

Arka yüz yazı: “26 Duribe fî Kostantiniyye” 1223/Arapçası: (٢٦ ضبر فى قسطنطنيه ١٢٢٣)

Arka Yüz:

“26 duribe Fi kostantiniye”

(26 ‘da Kostantiniye’de darp edildi)

1223

KATALOG NO : 36

Envanter Numarası : 2017/1419

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Mahmud

Hüküm Tarihi : H. 1223-1255 (1808-1839)

Darp Tarihi : H.1251 (1835)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : Cedid 20 Para

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:2.1cm, ağırlık: 1.5 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri... VIII, 2797

Ön Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin ortasında Sultanın tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sağında mahlas yer almaktadır. Mahlasta el-adil yazmaktadır. Tuğrada:”Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daim” (Abdülhamid oğlu Mahmud Hân Allah zaferini daim etsin) ibaresi yazılmaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Çiçek ve yapraklardan oluşan ve daire formundaki biktisel kuşağın içinde bir çelenk motifi mevcuttur. Çelenk motifinin içinde sülüs hatlı 4 satır yazı yer almaktadır. Yazıda “28 duribe Fi Kostantiniye” 1223 yazılmıştır.

Şekil 5.36. II. Mahmud Sikkesi

Ön Yüz:

Tuğrada: "Mahmud Han b. Abdulhamid el-muzaffer daim"

(Abdülhamid oğlu Mahmud Hân

(Allah) zaferini daim etsin)

Tuğranın sağında: "El-adil".

(Adil)

Ön yüz yazı: "Mahmud Han bin Abdülhamid el-Muzaffer Daima" "/Arapçası: (ادئما)
(العدل) (محمود خان بن عبد الحميد المظفر) El-adil Arapçası

Arka Yüz:

"28 duribe Fi Kostantiniye"

(28'de Kostantiniye'de darp edildi)

1223

Arka yüz yazı: "28 Duribe fi Kostantiniye" 1223/Arapçası: (٢٨ ضرب في قسطنطينيه ١٢٢٣)

KATALOG NO : 37

Envanter Numarası : 2014/18

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : Abdülmecid

Hüküm Tarihi : H.1255-1278 (1839-1861)

Darp Tarihi : H.1276 (1859)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Bakır

Birimi : 20 Para

Ölçüler : Kalınlık: 0.1.cm, çap: 3.1cm, ağırlık: 10 gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., IX, 3068

Ön Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde Sultanın çiçekli tuğrası mevcuttur. Tuğranın alt kısmın altında “sene 21” ifadesi yazılmaktadır. Tuğrada: “Abdülmeçid han b. Mahmud el-muzaffer daim” (Mahmud oğlu Abdülmecid Han Allah zaferini daim etsin) ibaresi bulunmaktadır. Sikkede oksitlenmeler mevcuttur.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde ortada 20 rakamı bulunmaktadır. 20 rakamının etrafında bir daire oluşturacak şekilde sülüs hatlı yazı dikkati çekmektedir. Yazı kuşağında “Azze nasruhu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) duribe fi Kostantiniye sene 1255 yazılmaktadır. Sikkede çizikler bulunmaktadır.

Şekil 5.37. Abdülmecid Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

“Abdülmeccid han b. Mahmud
el-muzaffer daim”

(Mahmud oğlu Abdülmecid Han
Allah zaferini daim etsin)

“Sene 21”

(Yıl 21)

Arka Yüz:

Azze nasrühü duribe fi Kostantiniye
(Allah aziz yardımını ile galip kılsın)

(Kostantiniye’de darp edildi)

“Sene 1255”

(Yıl 1255)

Merkezde:20

Ön yüz yazı: “Abdülmeccid Han bin Mahmud el-Muzaffer Daima” Sene 21” /Arapçası:
(عبدالمجيد خان بن محمود المظفر دائما سנה ٢١)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe fi Konstantiniyye sene 1255”/Arapçası: (١٢٥٥
عز نصره ضرب في قسطنطينيه سنه Ortada 20 (٢٠) sayısı yazılıdır.

KATALOG NO : 38

Envanter Numarası : 2017/1201

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Abdülhamid

Hüküm Tarihi : H. 1293 – 1327 (1876-1909)

Darp Tarihi : H.1312 (1894)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : 1 Kuruş

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:1.5cm, ağırlık: 1.1gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., IX, 3247

Ön Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde yan yana dizilmiş yıldız kompozisyonundan oluşan dairenin ortasında tuğra yer almaktadır. Tuğranın sağ üst köşesinde mahlas yer almaktadır. Tuğra altında “sene 19” yazılıdır. Tuğrada, “Abdulhamid Han b. Abdulmecid el-muzaffer daim” (Abdülmecid oğlu Abdülhamid Han Allah zaferini daim etsin)ibaresi yer almaktadır. Tuğranın solunda: el-gazi ibaresi bulunmaktadır. Sikkenin kenarları kesiktir.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde yan yana dizilmiş yıldız kompozisyonundan oluşan dairenin ortasında sülüs hatlı yukarıdan aşağıya doğru yazılmış dört satırlı yazı dikkati çekmektedir. Yazı kuşağında “Azze nasruhu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) “duribe fi kostantiniye 1293” yazılmaktadır.

Şekil 5.38. II. Abdulhamid Sikkesi

Ön Yüz:

“Abdulhamid Han b.
Abdülmeccid el-muzaffer daim”
(Abdülmeccid oğlu Abdülhamid Han
Allah zaferini daim etsin)
“El-gazi”
(Gazi)
“ Sene 19”

Ön yüz yazı: “Abdülhamid Han bin Abdülmeccid el Muzaffer Daim el-gazi”, Sene
19/Arapçası: (عبد الحميد خان بن عبد المجدد المظفر دائما الغايز سنة ١٩)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühu Duribe fi Konstantiniyye 1293”/Arapçası: (١٢٩٣
(عز نصره ضرب في قسطنطينيه)

Arka Yüz:

“Azze nasrühu”
(Allah aziz yardımı ile galip kılın)
“Duribe fi Kostantiniye”
(Kostantiniye’de darp edildi)
1293

KATALOG NO : 39

Envanter Numarası : 2018/9

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : II. Abdülhamid

Hüküm Tarihi : H. 1293 – 1327 (1876-1909)

Darp Tarihi : H.1325 (1907)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : 5 Kuruş

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap: 2.3cm, ağırlık: 5.7gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri..., IX,3243

Ön Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde yan yana dizilmiş hilal ve yıldız kompozisyonundan oluşan dairenin ortasında tuğra yer almaktadır. Tuğranın sağ üst köşesinde mahlas yer almaktadır. İki hilal motifinin birleştiği dış kenarda ise penç motifleri vardır. Tuğranın altında “sene 32” yazılıdır. Tuğrada: “Abdulhamid Han b. Abdulmecid el-muzaffer daim” (Abdülmecid oğlu Abdülhamid Han Allah zaferini daim etsin) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde yan yana dizilmiş hilal ve yıldız kompozisyonundan oluşan dairenin ortasında sülüs hatlı yukarıdan aşağıya doğru yazılmış dört satırlı yazı dikkati çekmektedir. İki hilal motifinin birleştiği dış kenarda ise penç motifleri vardır. Yazı kuşağında “Azze nasruhu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) “duribe fî kostantiniye” 1327 yazılmaktadır.

Şekil 5.39. II. Abdulhamid Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

“Abdulhamid Han b. Abdulmecid el-muzaffer daim”.
(Abdülmecid oğlu Abdülhamid Han
Allah zaferini daim etsin)
“Sene 32”
“El-gazi”
(Gazi)
(Yıl 32)

Arka Yüz:

“Azze nasruhu”
(Allah aziz yardımı ile galip kılsın)
“Duribe fi Kostantiniye”
(Kostantiniye’de darp edildi)
1293

Ön yüz yazı: “Abdülhamid Han bin Abdülmecid el Muzaffer Daim”, Sene 32/Arapçası:
(عبد الحميد خان بن عبدالمجيد المظفر ادئما الغايز سنه ٣٢)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe fi Konstantiniyye 1293”/Arapçası: (١٢٩٣
(عز نصره ضرب في قسطنطنيه)

KATALOG NO : 40

Envanter Numarası : 2018/10

Edinme Yolu : Satın alma

Padişah : V.Mehmed Reşad

Hüküm Tarihi : H. 1327-1336 (1909-1918)

Darp Tarihi : H.1335 (1917)

Darp Merkezi : Kostantiniye

Madeni : Gümüş

Birimi : 5 Kuruş

Ölçüler : Kalınlık: 0.1cm, çap:2.4cm, ağırlık :6gr

Referans : Damalı, Osmanlı Sikkeleri.....IX,3322

Ön Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde yan yana dizilmiş hilal ve yıldız kompozisyonundan oluşan dairenin ortasında tuğra yer almaktadır. Tuğranın sağ üst köşesinde mahlas yer almaktadır. İki hilal motifinin birleştiği dış kenarda ise penç motifleri vardır. Tuğra altında “sene 8” yazılıdır. Tuğrada, “Mehmed Han b. Abdulmecid el-muzaffer daim” (Abdülmecid oğlu Mehmed Han Allah zaferini daim etsin) ibaresi yer almaktadır.

Arka Yüz Tanımı: Merkezde inci dizili daire içinde yan yana dizilmiş hilal ve yıldız kompozisyonundan oluşan dairenin ortasında sülüs hatlı yukarıdan aşağıya doğru yazılmış dört satırlı yazı dikkati çekmektedir. İki hilal motifinin birleştiği dış kenarda ise penç motifleri vardır. Yazı kuşağında “Azze nasruhu” (Allah aziz yardımı ile galip kılsın) “duribe fî Kostantiniye” 1327 yazılmaktadır.

Şekil 5.40. V. Mehmed Reşad Sikkesi (Çizim, Kaplan, 2025)

Ön Yüz:

“Mehmed Han b. Abdülmecid el-muzaffer daim”.

(Abdülmecid oğlu Mehmed Han
Allah zaferini daim etsin)

“Sene 8”

(Yıl 8)

Ön yüz yazı: “Mehmed Han bin Abdülmecid el Muzaffer Daim”, Sene 8/Arapçası: (٨)
(محمد خان بن عبدالمجيد المظفر ادئما سنه)

Arka yüz yazı: “Azze Nasrühü Duribe fi Konstantiniyye 1327”/Arapçası: (١٣٢٧)
(عز نصره ضرب في قسطنطنيه)

Arka Yüz:

“Azze nasruhü”

(Allah aziz yardımını ile galip kılışın)

Duribe fi Kostantiniye”

(Kostantiniye’de darp edildi)

1327

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

6.1. Değerlendirme

Sikkelerin veya paranın icadından önce insanlar birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için bir ürünü başka bir ürün ile değiş-tokuş (takas) yaparak ihtiyacını karşılardı. Paranın icadı ve sikkelerin darp edilmesi ile sikkeler kullanılmaya başlandığı süreçten buyana ticaretin önemli bir ödeme aracı olduğu bilinmektedir. Sikkenin alış-verişte kullanılması ile alış-verişlerin yapılmasında ve ticaret hayatında kolaylıklar sağlanmıştır. Sikkenin yüzeyinde bulunan yazı ve tarih ibarelerinden hareketle, adına bailed devletlerin hükümdarlarının, Sultanlarının tahta çıktığı yılları, sikkenin basıldığı tarih ve sikkenin darp edildiğı yerleri öğrenebilmekteyiz. Ayrıca sikkeler üzerinde yer alan bilgiler ışığında sikkeyi bastıran devletlerin fethettikleri toprakları, ekonomik ve sosyal durumları hakkında bilgiler edinebilmekteyiz. Günümüzde müzelerde yer alan gerekse arkeolojik kazılarda edinilen sikkelerin değerlendirilmesiyle, adına sikke bastıran devletler hakkında pek çok bilgi sahibi olunabilmektedir.

Günümüz teknoloji çağında birçok alanda değişimler olduğu gibi ödeme aracı olarak geçmişte sikke olarak kullanılan, günümüzde ise para olarak nitelendirilen ödeme aracında da teknolojiye uygun değişimler gösterdiğini görebilmekteyiz. Nitekim son dönemlerde ortaya çıkan sanal para sistemi, gelecekte tüm dünya ülkeleri tarafından belkide ortak para sistemi olarak kullanılacaktır. Böylece değişim aracında veya ticari sistemde kullanılan ödeme aracının (paranın) zamanla döneme uygun olarak değişebileceğini düşünmekteyiz.

6.1.1. Malzeme ve basım teknik özellikleri

Osmanlı Devleti gibi yedi kıtada hüküm sürmüş bir imparatorluğun sikkelerinin incelenmesi hem Osmanlı Devleti'nin tarihi hem dünya tarihi açısından önem teşkil etmektedir. Bu çalışmamızda sikkelerin genel gelişimi ve yapım teknikleri, Osmanlı dönemi öncesi devletler, beylikler için basılan sikkelere ana hatlarıyla değinilmiştir. Osmanlı sikkelerinde kullanılan malzeme, para birimleri, yazı içerikleri, tarih ibareleri ve darp basım merkezleri belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti; gümüş, altın, bakır ve nikel madeninden sikke darp etmiştir. İlk sikkeler gümüşten akçe olarak bastırılmıştır. I. Murad döneminde bakırdan mangır sikkeler üretilmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında ise altın sikkeler de bastırılmıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılın ortalarından itibaren nikel madeninin üretilmesi ile birlikte nikel madeninden de sikke darp edilmiştir. Sikke basım teknikleri olarak;Döküm Tekniği,Çekiç ile Darp Tekniği ile Mekanik Darp tekniği Kullanılmıştır.

Batman Müzesi envanterine kayıtlı Osmanlı sikkeleri arasından 40 adet sikkenin darp tarihi, Sultan Dönemi, Darp Merkezi, yazı içerikleri ve bezeme özellikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin konusunu oluşturan Batman Müzesinde bulunan Osmanlı Dönemine ait sikkelerden 40 adedi katalog bölümünde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İncelenen bu sikkelerin 14 farklı Sultan dönemine ait olup ve bu farklı Sultanlar tarafından bastırıldığı görülmüştür. İncelememize konu olan sikkeler Kronolojik olarak katalog bölümünde yer almıştır. Kataloğumuzda yer verilen sikkelerden en erken tarihli olan II. Murad Dönemine ait, H.825 M.1422 yılında basılmış olan sikke (K.No:1), en geç tarihe ait sikke örneği ise, V.Mehmed Reşad Dönemi'nde H.1335 M. 1917 yılında basılmış olan sikkedir (K.No:40.). Buradan yola çıkılarak çalışmamızın kronolojik değerlendirmesinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun 487 yıllık sürecini kapsadığını belirtmek mümkündür.

Ağırlık, çap, kalınlık gibi ölçülerin alındığı bu sikkelerin. 38 adet gümüş, 1 adet alaşım (gümüş –bakır karışımı) 1 adet bakır madeninden üretildiği anlaşılmıştır. Bu da kataloğumuzdaki sikkelerin tamamına yakını gümüşten yapıldığını göstermektedir.

Bu sikkelerin, ağırlıkları 0.3 gr (K.No:25,28,30) ile 25 gr. (K.No:31); arasında değişiklik göstermektedir. Çapları da 0.9cm. (K.No:10) ile 4 cm (K.No:31) arası değişiklik göstermektedir.

Kalınlıkları, 0.05cm. (K.No:22,23, 26,27), 0.1cm. (K.No: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40) arasında değişiklik göstermektedir.

6.1.2. Dönem özellikleri

Osmanlı Devleti Asya ile Avrupa kıtaları arasında ve ticaret yollar üzerinde kurulan bir İmparatorluk olup ekonomi politikalarında; Roma, Bizans, Orta Çağ İslam Devletleri'nden, İlhanlı Devleti dahil olmak üzere, İtalyan kent devletleri ve İspanya'ya kadar olan Akdeniz havzasının başlıca iktisadi özelliklerinden tesirler görülebilmektedir.

Ancak Osmanlı, klâsik para sistemini Türk- İslam Medeniyetinden devralmıştır. Temelini ise İslam Hukuku oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti, ilk dönemlerde kendi adına sikke bastırmayıp daha çok Bizans, Selçuklu ve İlhanlı sikkelerini kullanmışlar. Osmanlı Devletinde ilk sikkenin hangi Sultan tarafından basıldığı hususunda değişik fikirler söylene de ilk sikkenin Osman Bey tarafından gümüş akçe olarak darp edildiği konusunda ortak bir fikir birliği sağlanmıştır. İlk dönemlerde bastırılan Osmanlı sikkeleri; desen, kompozisyon ve süsleme özellikleri bakımından daha çok İlhanlı sikkelerinin etkisi altında kalmıştır. Orhan Bey döneminde gümüş akçe basılmıştır. “Beyaz sikke” manasında “akçe-i Osmani” olarak adlandırılmıştır. Bahsi geçen sikkeye, “akça” veyahud “akçe” ismi verilmiştir. Osmanlı Döneminde ticarete ana ödeme aracı olan akçenin yanısıra, rutin ticarete “mangır” veya “mankur” olarak adlandırılan bakır sikkeler de bastırılmıştır. Bu mangırlar ilk olarak I. Murad devrinde üretilmiştir. Sultan I. Bayezid döneminde Osmanlı gümüş sikkeleri üzerinde ilk defa tarih kısmı rakam ile yazılmıştır. Ayrıca I. Bayezid döneminde ilk kez sikke basıldığında eski akçelere kullanım yasağı getirilmiştir. Emir Süleyman" olarak bilinen Süleyman Çelebi adına darp edilen sikkeler üzerinde ilk defa tuğra bastırılmıştır.

Osmanlı ekonomi tarihinde 1326-1477 yılları arası, (Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar) gümüşe dayalı “monometalist (tek metalli) dönem” olarak anılmıştır. Bir başka deyişle “akçalar dönemi” olarak adlandırılan, bu dönemde saf gümüşten sikke üretilmiştir. Bu devrin Esas ödeme aracı “Akçe” olup, daha sonraları ise bakır içerikli “Mangır” darp edilmiştir.’

Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed döneminde ilk defa altın sikke darp edilmiştir. İstanbul’da bastırılan ve “Sultani” olarak adlandırılan ilk altın sikke ile Osmanlı para sisteminde “bi-metalist ” (çok metalli) devre olarak tanımlanan ve altın sikkelerin yanı sıra akçelerinde kullanılmaya devam edildiği dönem başlamıştır. Osmanlı Devlet’inde 17. Yüzyılda siyasi gelişmelere paralel olarak ekonmik alanda istikrarsız bir dönem başlamıştır. Osmanlı imparatorluğunda sikkelerin yanı sıra ilk kez 1840 senesinde Sultan Abdülmecid (M. 1839 – 1861) zamanında kâğıt para çıkarılmıştır.

Katalogumuzda yer alan sikkeler II. Murad Döneminden V.Mehmed Reşad Dönemine kadar 487 yıl gibi geniş bir dönemi kapsamaktadır. Akçe, kuruş, para birimlerinden oluşmaktadır. Akçe olanlar (K.No:1ile K.No:30 arası). Kuruş olanlar ise (K.No:31,33, 34,35, 38, 39, 40) dır. Para birimi olanlar ise (K.No:32, 36, 37) dir.

Katalog bölümünde ayrıntıları ile incelenip çalışmamıza daih edilen, Osmanlı Dönemi Sultanlarından 14 farklı Sultana ait sikke örnekleri mevcuttur. Bunlar; II. Murad

Dönemi'ne ait 2, II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) Dönemi'ne ait 5, II. Bayezid Dönemi'ne ait 3, I. Selim (Yavuz) Dönemi'ne ait 5, I. Süleyman (Kanuni) Dönemi'ne ait 7, III. Mehmed Dönemi'ne ait 3, I. Ahmed Dönemi'ne ait 1, IV Murad Dönemi'ne ait 2, İbrahim Dönemi'ne ait 2, III, Selim 1, II. Mahmud 5, Abdülmecid 1, II. Abdülhamid 2 ve V. Mehmed Reşad Dönemi'ne ait 1 adet sikke şeklindedir.

6.1.3. Yazı özellikleri

Sikkelerin üzerinde bulunan yazı kuşakları detaylı bir şekilde incelenmiştir. İncelenen yazı kuşağı genel itibarı ile sülüs yazı karakterinden oluşmuştur. Yazı karakterinin genellikle farklı dönemlerde de aynı uygulanmasına nazaran yazının darp edilme biçimi farklılık göstermektedir. Yazılar bazen yukardan aşağıya veya merkezin etrafını çevreleyerek yazılması, bazen de satırlar arasında kartuş uygulaması gibi özellikleriyle farklılık gösterdiğini görebilmekteyiz. Sikkelerin üzerine bastırılan yazılar okunarak, Bu yazılarda Sultanın veya Sultanın ismi, secere bilgisi, dua ve iyi niyet temennileri, Darp Merkezi, tarih ibaresi gibi ibarelere yer verildiği tesit edilmiştir. Sikkeler üzerinde “Hallade Mülkehu (Mülkün Daim Olsun)”, “Azze Nasruhi (Allah'ın aziz yardımını onunla olsun),” “El muzaffer daima” (Allah zaferini daim eylesin)”, üç farklı biçimde karşımıza çıkan dua ve iyi niyet temennilerine yer verilmiştir. Sikkelerde görülen yazı ibarelerinin hemen hepsinde Sultan ve secere bilgisine yer verilirken, Sultana övgü niteliğinde sıfatlara da yer verildiği El-Adil (K.No:32-36)”, “El Gazi” (K.No.38,39), görülmektedir. Sikkeler üzerinde yer alan bir diğer önemli yazı ibaresi ise darphanelerdir. Sikkeler üzerinde darp edilmiştir anlamına gelen ‘Duribe’ ifadesiyle darp yerleri yazılmıştır. İncelenen sikkeler arasında yirmi beş (25) örnekte beş (5) farklı Darp Merkezi okunabilmektedir. Sikkeler üzerindeki darphaneler, Bağdat(K.No:23), Bursa (K.No:09), Edirne (K.No:08) İstanbul (Konstantiniyye, İslambol), (K.No: 13, 20, 22, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 40), Novar, Novarberde (Kosova, K.No,02,10,14,15,19) darp yerleridir. Bu Kataloğumuzda Darp Merkezi okunabilen sikkelerin çoğunluğu İstanbul (Konstantiniyye,)’da darp edildiği görülmüştür. Sultan imzası veya mührü olarak da anılan tuğralar (K.No: 01, 04, 23, 25, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40 sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Katalog bölümünde ayrıntıları ile ifade edilen tuğralı sikke örneklerinin En erkeni II. Murad H.825 (M.1422) yılına tarihlenirken; (K.No:01) en geç örneği ise V. Mehmed Reşad sikkesi H.1335 (M.1917) tarihli sikkedir (K.No:40).

6.1.4. Süsleme özellikleri

Dönemin estetik ve sanatsal kaygılarına dair motif ve kompozisyonlarını da bünyelerinde barındıran sikkeler, süsleme özellikleri bakımından da incelenmiş ve zengin bir süsleme sanatına sahip olduğu anlaşılmıştır. İncelenen sikke örneklerinde görülen genel süsleme stillerinde ortak bir tutum göze çarpmaktadır. İnci dizisi ile oluşturulmuş daire formlu sikkeler çokça karşımıza çıkmaktadır. İslam sanatı içerisinde erken dönemden itibaren el sanatlarından mimariye pek çok sanat dalında sevilerek kullanılan daire ve birbirini takip eden inci dizisi kompozisyonu, sikkenin ortasındaki motif ve yazıları çevrelediği gibi sikkenin sınırlarını da belirlemek adına sikke üretim pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. İnci dizisi bordürü sikkelerle ayrıca sanatsal bir özellik katmıştır. Batılılaşma evresi ile birlikte Osmanlı'da birçok alanda yenilikler gerçekleştirildiği gibi Osmanlı Sanatı içerisinde üretilen sikkeler üzerindeki motiflerde de değişim ve yeniliği görmek mümkündür. Buradan yola çıkılarak tarihi birer vesika olan sikkeler, aynı zamanda, Osmanlı'nın farklı dönemlerindeki değişen ve gelişen sanat anlayışının izlenebildiği maddi kültür varlıkları (eserleri) olduğu bilinmektedir. Saadet düğümü yıldız motifi ay, yıldız ve hilal motifi palmet motifi çiçekli tuğra motifi yapraklı çiçek motifi ve çelenk motifleri penç motifi bitkisel, geometrik ve figürlü süsleme olarak nitelendirilebilecek başlıca süsleme unsurlarıdır.

Katalogumuzda süsleme olarak inci dizisi, ay, yıldız, hilal penç motifleri dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra bazı sikkelerde saadet motifi, Çelenk motifi, palmet ve penç motifide yer almaktadır. Ayrıca bazı sikkelerde kartuş şeklinde düz çizgi, birbirine bitişik çizgiler, sikkeyi ortadan bölen yay biçimi çizgisel süslemelerde görülmektedir.

Kartuş şeklinde yatay düz çizgiler (K.N.01, 09, 10, 12, 29,) sikkelerinde, birbirine bitişik kartuş şeklinde düz yatay çizgiler ve sikekeyi bölen yay biçimindeki çizgiler (K.No:02) sikkelerinde görülmektedir. İnci Dizisi Yarım veya tam daire motifleri (K.No:01, 02, 03, 04, 05, 06, 07, 09, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 38, 39, 40)sikkelerinde görülmektedir. Ancak bu sikkelerin bazılarında aşınmadan veya darptan dolayı inci dizisi ve dairevi bordürler tam görülememektedir. Bazı sikkelerde yıldız motifi. (K.No: 05, 20, 22, 38) görülmektedir. Bazı sikkelerde ay yıldız, hilal ve penç motifleri bir arada görülmektedir (K.No:39,40).

Katalogtaki Bazı sikkelerimizde de çiçek ve çelenk motifi bir arada görülmektedir. (K.No:32-36 arası). Katoluğumuzdaki 31 nolu sikkede Palmet motifi yer

almaktadır. Katoluğumuzdaki 37 nolu sikkemizde mührün sağında çiçek motifi ve arka yüzde de bitkisel çiçek motifi yer almaktadır.

İncelediğimiz sikkelerimizin bazılarında da saadet motifi veya döğüm motifi yer almaktadır. (K.No: 11, 12, 13, 14, 21, 26).

6.2. Sonuç

İnsanlar, yaratıldığı günden itibaren birtakım ihtiyaçlara (yeme içme, barınma vb). gereksinim duymuşlardır. Gereksinim duyulan bu ihtiyaçlarını elde etmek için de dönemin koşullarına binaen bazı araç ve gereçler kullanmışlardır. Tahıl, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar, deniz kabuğu metal parçalar, çivi, kürk, renkli boncuklar şeker, pirinç gibi malzemelerle ticaraet (alışverişlerini) yapmışlardır. Ancak zamanla nüfusun çoğalması ve ihtiyaçların artmasıyla birlikte takas dediğimiz bu alışveriş sistemi oldukça zor hale gelmiştir. Bu nedenle alışverişin daha kolay yapılabilmesi için tek bir nesneye ihtiyaç duyulmuştur. Bu da herkes tarafında kabul edilen sikkenin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sikke, devlet tarafından değerinin belirlendiği, ağırlığı olan, üzerinde onu darp ettiren devlete veya hükümdara ait sembol, yazı ve birtakım betimlemeler veya figürlerin yer aldığı değişik madenlerden üretilmiş, disk şeklinde yuvarlak metal parçasıdır. İlk çağlardan itibaren devletler veya imparatorluklar için bağımsızlığın sembollerinden biri de sikke bastırmaktı. Özellikle İslam devletlerinde fethedilen topraklarda hutbe okutmak ve para bastırmak hükümdarlık alameti kabul edilmiştir. Sikkeler dönemin ekonomik, sosyal, siyasal, dini ve kültürel yapısını üzerinde yer alan yazı, tarih, malzeme ve süsleme özellikleri ile yansıtmaktadır. Sikkelerden edindiğimiz bilimsel veriler ışığında devletlerin siyasi özelliklerini, iktisadi özelliklerini, devletin coğrafi sınırlarını, hükümdarların saltanat yıllarını, darp merkezlerini, yazı stillerini, yazı üslupları, dinsel özelliklerini, sanatsal ve kültürel özelliklerini idarak edebilmek mümkündür. Sikkeler geçmişin aydınlatılması konusunda bilgi aktaran ve bilime ışık tutarak köprü görevi gören, belge niteliğini taşıyan tarihi eserlerimizdir.

623 yıl boyunca devam etmiş olan Osmanlı Devleti'nde de sikke bastırmak bağımsızlığın sembolü olmuştur. Kültürel bakımından çeşitlilik gösteren ve güçlü bir devlet yapısına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, Sultanların değişik bölgelerde darp ettirdikleri sikkeler Nümismatik bilimi için oldukça önem teşkil etmiştir. Osmanlı Devlet'nin ilk dönemlerinde darp edilen sikkeler incelendiğinde, ana özellikleri ile

sosyoekonomik ve siyasal, sosyal olarak doğrudan ektilendikleri İlhanlıların, Selçukluların, Bizans Devlet'inin ve Beyliklerin etkisi görülmektedir. Devletin başına geçen Osmanlı Sultanları bastırdıkları sikkeleri, malzeme, süsleme, yazı gibi özelliklerini o dönemin şartlarına göre yeniden düzenleyerek gelişimine katkı sağlamıştır.

Batman Müzesinde yer alan ve çalışmamızın konusunu oluşturan Osmanlı Dönemine ait 40 adet sikkenin, tarihlendirmesi, yazı karakterinin okunması, basıldığı darphane, süsleme ve dönem özellikleri itibarı ile detaylı bir şekilde incelenmiştir. Katalog bölümünde detaylı bir şekilde ele alınan ve özellikleri verilen sikkelerin Osmanlı'nın sikke geleneğini ortaya koyduğu anlaşılmıştır.

Müzelerde önemli bir teşhir grubunu oluşturan sikkelerin, egemenlik sembolü olması ve dönemin ekonomik gücüne işaret etmesi ile Osmanlı iktisat tarihinin de dönemsel takibinin yapılacağı birinci derecede tarihi vesikası kabul edilmektedir. Sanat Tarihi disiplini içerisinde önemli bir çalışma konusu olan sikkeler ile ilgili müze koleksiyonu çalışmalarının artırılması gerek Osmanlı ekonomik düzenini gerekse dönemin estetik ve sanatsal zevklerini daha anlaşılabilir hale getirilmesi açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

Daha önce akademik çalışmalara konu olmayan Batman Müzesinde yer alan Osmanlı Dönemi sikkeleri, yapılmış olan önceki çalışmalar referans alınmakla birlikte, daha kapsamlı ve düzenli bir yol izlenerek bilimsel bir çalışma oluşturmıştır. Batman Müzesinde yer alan Osmanlı Dönemi sikkeleri ilk kez tarafımızca çalışılan bu yüksek lisans tezinde bilimsel bir çalışmaya tabi tutulmuş ve ilgili bilimsel boşluğun giderilmesi hedeflenmiştir. Tezimiz ayrıca daha sonra yapılacak çalışmalara da referans olabilecek bilimsel bir çalışma niteliği taşımaktadır. Bu tezimizde ele alınan sikkelerin incelenmesi ile elde edilen sonuçlar bakımından Sanat Tarihi, Arkeoloji ve yakın bilim dallarına, ayrıca Batman Müzesinin tanıtımına da katkı sunması ümidini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Acioğlu, N. (2020). *Bandırma Arkeoloji Müzesi'ndeki İslami Dönem Sikkeler* (Unpublished master's thesis). Çanakkale Onsekiz Mart University Social Sciences Institute.
- Açıkgöz, Ö. (2010). Osmanlı para politikasında reform çabaları: 1800-1844 dönemi üzerine bir değerlendirme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 387-404.
- Akçaşar, B. (2011). *Haritalarla Türkiye'de darphaneler*. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 301-314). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Akçaşar, B. (2011). Resimli Türk sikkelerindeki tasvirlerin menşei. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 79-92). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi II (1453-1559)*. Cem Yayınevi.
- Akkaya, N. (2011). *Mardin Müzesi İslami Sikkeler* (Unpublished doctoral dissertation). Selçuk University Social Sciences Institute.
- Aksan, A. İ. (2014). *Kütahya Arkeoloji Müzesindeki Erken Osmanlı Dönemi Sikkeleri (I. Murad - II. Murad Dönemi)* (Master's thesis). Kütahya.
- Akyıldız, A. (2001) "Kâime", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Vol. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- Akyıldız, A. (2009). Subhi Paşa, Abdüllatif. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. XXIX, p. 37). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Alkan, H. (2014). *Osmanlı para tarihinde tağşiş* (Unpublished master's thesis). Uludağ University Social Sciences Institute.
- Alptekin, C. (n.d.). Saltuklu sikkeleri. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 13(1), 293-300.
- Altıntaş, A. (2014). Selçuklu Türkiye'sinde para. In *Türkler Ansiklopedisi* (Vol. 7, pp. 390-400). Yeni Türkiye Yayınları.
- Anonim. (1994). *Asya'dan Anadolu'ya inen rüzgar: Beylikler dönemi sikkeleri* (Exhibition catalog). Yapı Kredi Koleksiyonu Sergileri.
- Arda, T. S. (1985). Sultan III. Mustafa dönemi İstanbul baskılı gümüş 10 paralar üzerinde bir inceleme. *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, 20-24.
- Arık, S. (2018). *Kayseri Arkeoloji Müzesinde bulunan bir grup Anadolu Selçuklu sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Erciyes University Social Sciences Institute.

- Arslan, Ö. (2021). *Malatya Müzesi'nde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri (18. yy-20. yy)* (Master's thesis). Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute.
- Artuk, İ. (1953). Abbasiler ve Endülüs Emevileri zamanında basılmış mühim sikkelerden birkaçı. *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, 138-139.
- Artuk, İ. (1967). Sikke. In *MEB İslam Ansiklopedisi* (Vol. X, p. 622). MEB.
- Artuk, İ. (1971). *İstanbul Arkeoloji Müzesi teşhirdeki İslami sikkeler kataloğu* (Vol. I). İstanbul.
- Artuk, İ. (1988). Adli altın. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. I, p. 389). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Artuk, İ. (1993). Cedid Eşrefi. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 7, p. 211). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Artuk, İ. (1993). Cedid Zencirekli. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 7, p. 211). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Artuk, İ. (1996). Fındık altını. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 13, p. 28). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Artuk, İ. (1996). Gazi. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 13, p. 445). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Artuk, İ. (2013). Zer-i Mahbub. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 44, pp. 281-282). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Artuk, İ. (2013). Zolta. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. XLIV, pp. 500-501). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Artuk, İ., & Artuk, C. (1971). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri teşhirdeki İslami sikkeler kataloğu* (Vol. II). Milli Eğitim Basımevi.
- Artuk, İ., & Artuk, C. (1974). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri teşhirdeki İslami sikkeler kataloğu* (Vol. II). Milli Eğitim Basımevi.
- Artuk, İ., & Artuk, C. (1980). Osmanlı beyliğinin kurucusu Osman Bey'e ait sikke. In *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)* (pp. 27-33). Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Kongresi.
- Arvas, E. (2020). *Candaroğulları Beyliği sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Zonguldak Bülent Ecevit University Social Sciences Institute.
- Atar, A. (2017). XVIII. asır fetva mecmuaları ışığında Osmanlı'da tedavül aracı olarak kullanılan paralar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 69-80.

- Ayktut, Ş. N. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda sikke tecdidleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, 63-75.
- Ayktut, Ş. N. (1988). Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un sikkeleri. *Belleten*, LII, 482-483.
- Ayktut, Ş. N. (1991). Osmanlı İmparatorluğu XVII. asır ortalarına kadar yapılan sikke tashihleri. *Türk Tarih Kurumu Belleteni*, 343-360.
- Ayktut, Ş. N. (2000). *Türkiye Selçuklu sikkeleri I (I. Mesud'dan I. Keykubad'a kadar)*. İstanbul.
- Ayktut, Ş. N. (2002). Osmanlı sikkeleri. In *Türkler Ansiklopedisi* (Vol. 10, pp. 833-1544). Yeni Türkiye Yayınları.
- Ayktut, T. (1992). Moğol ve İlhanlı para tarihi. In *Ak Akçe Moğol ve İlhanlı sikkeleri* (pp. 27-30). İstanbul.
- Balı, H. (2021). *Yozgat Müzesinde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Niğde Ömer Halis Demir University Social Sciences Institute.
- Batman Müzesi Arşivi (02.11.2023).
- Bayartan, M. (2008). XIX. yüzyılda Osmanlı madenlerinin coğrafi dağılışı. *Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 140-149.
- Baydur, N. (1997). Sikke. In *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Vol. III, pp. 1664-1665). Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Bayhan, A. A. (2022). Kars Müzesi'nden bir grup Emevi sikkesi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 8, 100-105.
- Bayındır, A. (2000). Başlangıçtan günümüze kadar İslam toplumunda madeni paralar ve kağıt paralar. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 15-30.
- Bayram, E. (2021). *Bilecik Müzesi'ndeki Osmanlı dönemi sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Ordu University Social Sciences Institute.
- Biber, H. (1996). *Van Müzesi'nde bulunan figürlü Artuklu sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute.
- Bilici, M. A. (2002). *Ereğli Müzesindeki Roma sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Selçuk University Social Sciences Institute, Konya.
- Boran, A. (2002), *"Siirt'teki Kervan Yolları ve Hanlar"*, Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri, İzmir.

- Bölükbaşı, Ö. F. (2013), *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhane-i Amire. İstanbul*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Broome, M. (1985). *A handbook of Islamic coins*. London.
- Corci, Z. (2012). *İslam uygarlıkları tarihi: Tarihu't Temmeddünni'l İslam* (3rd ed.). İstanbul.
- Coşkun, M. (2018). *Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri (16. yy-20. yy)* (Unpublished master's thesis). Marmara University Türkiyat Research Institute.
- Çavuş, İ. (2019). *Uşak Müzesi'nde bulunan Pers sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Uşak University Social Sciences Institute.
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu sanatında gezegen ve burç tasvirleri*. Ankara.
- Çaycı, A. (2002). Artuklu sikkelerinde hükümdar tasvirleri. In *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu: Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan* (pp. 185-194). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Çayırdağ, M. (2000). Eretnalı Beyliği'nin paraları. *Belleten*, 64(240), 439-452.
- Çepnioğlu, Ö. (2015). *Yoros Kalesi kazılarında bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Marmara University Türkiyat Research Institute.
- Çetin, K. (2006). İran'dan Anadolu'ya Selçuklu paraları: Selçuklu sikkelerinin özellikleri ve İran'dan Anadolu'ya görülen değişiklikler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29, 183-191.
- Damalı, A. (2001). *150 devlet 1500 Sultan: İslam sikkeleri*. Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2010). *Osmanlı sikkeleri tarihi* (Vol. 1, pp. 256-412). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2010). *Osmanlı sikkeleri tarihi* (Vol. 2, pp. 522-681). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2011). *Osmanlı sikkeleri tarihi* (Vol. 4, pp. 1160-1386). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2012). *Osmanlı sikkeleri tarihi* (Vol. 5, pp. 1654-1718). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2012). *Osmanlı sikkeleri tarihi* (Vol. 6). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2013). *Osmanlı sikkeleri tarihi* (Vol. 7, pp. 2503-2520). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.

- Damalı, A. (2014). *A'dan Z'ye Osmanlı nümismatik el kitabı*. Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2014). *Osmanlı sikkeleri tarihi* (Vol. 8, pp. 2793-2797). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Damalı, A. (2014). *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, C.9, Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları, İstanbul. s, 3067-3322
- Demir, A. (2019). *Kars Müzesi'nde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri (18. yy-20. yy)* (Unpublished master's thesis). Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat eski ve yeni harflerle*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİA. (1995). Eşrefi. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 11, p. 477). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- DİA. (1996). Gümüş. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 14, p. 271). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- DİA. (2003). Mecidiye. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 28, p. 239). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Döşemetaş, Ö. (2019). Osmanlı Devleti'nde avarız vergisi: XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Kastamonu örneği. *Akademik Matbuat Dergisi*, 3(2), 29-35.
- Dursun, N. (2014). Mardin Müzesi sikke koleksiyonu örneklerine göre Abbâsî sikkelerinde yazı kompozisyon ilişkisi. *İstem Dergisi*, 24, 160-170.
- Dursun, N. (2019). Mardin Müzesi örnekleri ışığında Eyyûbi sikkeleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 45-55.
- Ebcioğlu, İ. (1997). Sikke. In *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Vol. III, pp. 1665-1667). Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Emanet, C. (2014). Emeviler döneminde para. *Hikmet Yurdu Dergisi*.
- Ender, C. (2000). Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri paraları. İstanbul.
- Ender, C. (2007). *Türk nümismatik sözlüğü*. İstanbul.
- Ender, C., & Okay, O. (2007). *Türk nümismatik sözlüğü*. İstanbul.
- Erdem, E. (2006). Osmanlı para sistemi ve taşış politikası: Dönemsel bir analiz. *Bankacılar Dergisi*, 10-28.
- Erkiletlioğlu, H. G. O. (1996). *Türkiye Selçuklu Sultanları ve sikkeleri*. Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Eroğlu, İ. (2020). *Sinop Arkeoloji Müzesi'ndeki bir grup Osmanlı dönemi sikkesi* (Unpublished master's thesis). Ordu University Social Sciences Institute.
- Eron, K., & Teoman, G. (2008). İnançoğlu Murad Arslan Bey'in sikkeleri. *Anadolu Nümismatik Bülteni*, 6, 3-10.
- Fidan, M., Dilek, S., & Esev, A. (2019). Düünden bugüne paranın tarihi ve Türkiye'de kağıt para kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 144-156.
- Franke, P. R. (2009). *Roma döneminde Küçükasya: Sikkelerin yansımada Yunan yaşamı*. Ege Yayınları.
- Galip, İ. (H. 1307). *Takvim-i meskukat-ı Osmaniyye*. Mihran Matbaası.
- Geçkinli, E. (2005). Altın. In *Altının iktidarı, iktidarın altınları (Yapı Kredi Koleksiyonu)* (p. 18). Yapı Kredi Yayınları.
- Geçkinli, E. (2011). Tarih boyunca madeni para alışimleri. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 17-28). Ankara: TCMB Yayınları.
- Genç, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. Ötüken Yayınları.
- Göde, K. (1995). Eratnaoğulları. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 11, p. 295). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2009). Yalvaç Müzesi Bizans sikkeleri. *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları*, 2.
- Grierson, P. (1973). *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection: Leo III to Nicephorus III 717-1081*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Günay, E. (2017). *Mardin Müzesi'ndeki Eyyübi dönemi sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute.
- Gündüz, T. (2008). Safeviler. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 35, p. 456). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Helvacıköylü, G. (2023). *Edirne Arkeoloji Müzelerinde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri* (Doctoral dissertation). Çanakkale Onsekiz Mart University Graduate School of Interdisciplinary Ottoman Archaeology.
- Hinrichs, J. C. (2011). İlhanlıların Anadolu'da darbettikleri sikkeler. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 108-121). TCMB Yayınları.
- Hizmetli, M. (2010). Abbasiler döneminde para basımı. *İstem Dergisi*, 15, 79-110.
- Howgego, C. (1998). *Sikkelerin ışığında eskiçağ tarihi* (O. Tekin, Trans.). Homer Kitabevi.

- İnalcık, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu toplum ve ekonomi*. Eren Yayıncılık.
- İzmirliler, Y. (1999). *Hamidoğulları Beyliği paraları*. Yazır Matbaası.
- İzmirliler, Y. (2002). Karaise ve Bergama darblı bakır Karesi paraları. *TND Bülteni*(37-38), 47-48.
- İzmirliler, Y. (2003). Anadolu Selçuklu Devleti yarım dirhemleri. *TND Bülteni*.
- İzmirliler, Y. (2011). Anadolu Selçuklu sikkeleri. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 96-103). TCMB Yayınları.
- Kabaklarlı, N., & Erüreten, M. (2011). Osmanlı paralarında ölçü ve ayar. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (p. 209). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- Kalkan, M. (2019). İslam medeniyet dairesi içerisinde sikkeler, kullanımları ve gelişim seyirleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 100-110.
- Karwiese, S. (1995). *Antik nümizmatığe giriş*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kaya, H. M. (2011). *İstanbul'un 100 sikkesi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kayhan, H. (2014). Eşrefoğulları Beyliği sikkeleri ve düşündürdükleri. In *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu I: Eşrefoğulları Beyliği* (p. 307). Konya.
- Kemaloğlu, Z. (2023). *Amasya Müzesi'nde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri* (Doctoral dissertation), 33-34.
- Keş, Y. T., & Turgut, F. B. (2015). Kültür ve sanatın yansıması para tasarımı: Osmanlı son dönem kaimeleri ve Cumhuriyetin ilk emisyonları. *İMÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 1(2), 33-40.
- Kocaer, R. (1967). *Osmanlı altınları*. İstanbul.
- Kofoğlu, S. (1995). Eşrefoğulları. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 11, p. 485). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kolerkılıç, E. (1958). *Osmanlı İmparatorluğu'nda para*. Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Kozbe, G. (2017). *Batman ili kültür envanteri* (Vol. I). T.C. Batman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Arkadaş Basım Ltd. Şti.
- Köroğlu, K. (2002). Demir Çağı'nda Yukarı Dicle Bölgesi. *Anadolu Araştırmaları*, 16, 449-476. Retrieved from [insert link if available].

- Kucur, S. S. (2013). Türkiye Selçukluları sikkelerinde unvan, lakap ve künyeler. In *Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi* (pp. 361-368). Antalya.
- Laflı, E. (2009). Kaleler, köprüler ve yollar: İlkçağda Batman. In *I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (pp. 183-188). İstanbul.
- Mete, Z. (1992). *Bursa Darphane ve Rüsum-ı İhzariye Mukata'ası Teftiş Defteri* (Unpublished master's thesis). İstanbul University Social Sciences Institute, 25-60.
- Mıynat, A. (2019). Ortaçağ İslam dünyasında sıra dışı bir para birimi: Bakır dirhemler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(66), 202-210.
- Mıynat, A. (2019). Türkleşme sürecinde Kuzey-Doğu Anadolu'da ilk sikke basım faaliyetleri: Bazı nadir Saltuklu ve Mengücekli sikkeleri üzerine değerlendirmeler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 678-690.
- Mıynat, A. (2020). Yeni bulgular ışığında ilk Danişmendli sikkeleri ve Danişmendli Malatya Melikleri tarafından bastırılan sikkeleri. In *Uluslararası Malatya'nın Fethi ve Danişmendliler Sempozyumu* (pp. 150-160). İnönü University Publications.
- Morrisson, C. (1970). *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale I: Anastasius I-Justinian II; II: Philippicus-Alexius III*. Paris.
- Morrisson, C. (2002). *Antik sikkeler bilimi: Nümismatik genel bir bakış*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Nasıroğlu, A. M. (2020). *Osmanlı döneminde Batman ve çevresi: Geçmişten günümüze Batman tarih, ekonomi, siyaset, kültür, eğitim*. Geçmişten Günümüze Batman Yayınları.
- Otto, M. (2000). *Erken Hellenistik çağ sikkeleri* (O. Tekin, Trans.). Homer Kitabevi.
- Ölçer, C. (1970). *Sultan Mahmud II zamanında darb edilen Osmanlı madeni paraları*. Yenilik Basımevi.
- Ölçer, C. (1975). *Nakışlı Osmanlı mangırları*. Yenilik Basımevi.
- Ölçer, C. (1978). *Sultan Abdülmecid devri Osmanlı madeni paraları*. Yenilik Basımevi.
- Ölçer, C. (1979). *Sultan Abdülaziz Han devri Osmanlı madeni paraları*. Yenilik Basımevi.
- Ölçer, C. (1987). *Sultan Mehmed Reşad ve Sultan Mehmed Vahdeddin dönemi Osmanlı madeni paraları*. Yenilik Basımevi.
- Ölçer, C. (1989). *Sultan Yavuz Selim Şah bin Bayazıd Han dönemi Osmanlı sikkeleri*. Yenilik Basımevi.

- Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu mimari süslemesi ve el sanatları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özaydın, A. (1993). Danışmendliler. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 8). İstanbul.
- Özaydın, A. (2009). Saltuklular. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 36, p. 55). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, R. (2005). Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda yapılan sikke tashihleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 237-266.
- Özkuyumcu, N. (2012). Tolunoğulları. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 41, p. 234). İstanbul.
- Özme, A. (2004). Mengücekli Beyliği sikkeleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 13(1), 99-110.
- Öztürk, H. B. (2003). Danışmendlilerden Zülkarneyn'e ait bir sikke ve üzerinde ilk kez görülen bir damga. *TND Bülteni*, 38-39.
- Öztürk, H., & Perk, H. (2011). Anadolu beylikleri ve sikkeleri. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 9-20). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- Öztürk, H., & Perk, H. (2015). Alaiye Beyliği sikkeleri. Halûk Perk Müzesi Yayınları.
- Öztürk, H. & Perk, H., (2007). Germiyanoglu Süleyman Şah'a ait gümüş bir sikke definesi ve bu dönem sikkelerinin ağırlık standardı. *Anadolu Sikke Monografileri I*, 137-145.
- Öztürk, M. (2002). Genel hatlarıyla Osmanlı para tarihi. In *Türkler Ansiklopedisi* (Vol. X, pp. 1502-1519). Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürker, D. H. (2022). Osmanlı iktisat tarihinde önemli bir maddi kültür eseri olan sikkeler üzerine değerlendirme: Hasankeyf Müzesi Osmanlı dönemi sikkeleri. *Kollektif Yayınları*, 105-144.
- Paksoy, G. (2011). Anadolu'da altın ve gümüşe vurulan Osmanlı damgası. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 164-196). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1992). Para, tarih ve nümizmatik: Ak Akçe Moğol ve İlhanlı sikkeleri. İstanbul.
- Pamuk, Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi* (Vol. 73). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2002). Kuruş. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 26). İstanbul.

- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı ekonomisi ve kurumları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi* (5th ed.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parlar, G. (2001). Anadolu Selçuklu sikkelerinde yazı dışı figüratif öğeler. Ankara.
- Parlar, G. (2002). İlhanlılarda sikke formları. In *Türkler Ansiklopedisi* (Vol. 8, p. 925). Yeni Türkiye Yayınları.
- Parlar, G. (2006). Danişmendlilerin iktisadi durumu, paraları. In *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* (pp. 392-394). Erzurum.
- Parlar, G. (2007). Ortaçağ'da Anadolu'da hüküm süren beyliklerin sikkelerinin karakteristik özellikleri. In *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* (p. 2486). Ankara.
- Parlar, G. (2014). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sikkelerinde Görülen Geçme Motifler, *Türkler Ansiklopedisi*, (Vol.7, p. 921),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,
- Parlar, G. (2015). Ortaçağ figürlü sikkelerinin taşıdığı anlamlara bir bakış. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 13, 14-22.
- Pere, N. (1968). *Osmanlılarda madeni paralar*. Doğan Kardeş Yayınları.
- Pere, N. (1968). *Osmanlılarda madeni paralar: Yapı Kredi Bankasının Osmanlı madeni paraları koleksiyonu*. İstanbul.
- Polat, M. (2010). Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde bulunan XXI. ve XV. yüzyıllara ait beylikler dönemi sikkeleri (Unpublished master's thesis). Yüzüncü Yıl University, Van.
- Sahillioğlu, H. (1958). Kuruluştan XVII. asrın sonlarına kadar Osmanlı para tarihi üzerine bir deneme (Unpublished doctoral dissertation). İstanbul University, İstanbul, 25-33, 89.
- Sahillioğlu, H. (1965). Bir asırlık Osmanlı para tarihi 1640-1740 (Unpublished associate professorship thesis). İstanbul University, İstanbul.

- Sahillioğlu, H. (1989). Akçe. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (p. 224-227). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1989). Altın. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 2, p. 532). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1993). Darphane. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 8, pp. 501-505). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (2005). Osmanlı para tarihindeki dünya para ve maden hareketinin yeri. In *Altının İktidarı İktidarın Altınları* (Yapı Kredi Koleksiyonu, p. 120). Yapı Kredi Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (2011). Darphane. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 216-219). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- Shaw, W. M. K. (2004). Osmanlı Müzeciliği. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sümer, F. (2004). Mengücekliler. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 29, p. 141). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, H. (2015). Osmanlı iktisadi dünya görüşünün ana ilkeleri çerçevesinde klasik dönem Osmanlı iktisat politikasına bakış. *Ekev Akademi Dergisi*, 61, 401-410.
- Şentürk, Ş., & Johnson, B. (1995). Saltanatın iki yüzü: Yazı ve tuğra. In *Yapı Kredi Koleksiyonu Sergileri* (Vol. 4, pp. 26-68). Yapı Kredi Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1999). Osmanlı mali yapısının ana hatları. In *Osmanlı Ansiklopedisi* (Vol. 3, p. 125). Yeni Türkiye Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2002). Klasik dönemde Osmanlı ekonomisi. In *Türkler Ansiklopedisi* (Vol. 10, p. 688). Yeni Türkiye Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). Ortadoğuda ve Osmanlılarda altın para. In *Altının İktidarı İktidarın Altınları* (Yapı Kredi Koleksiyonu, pp. 88-90). Yapı Kredi Yayınları.
- Tavukçu, Z. A. (2002). Erzurum Müzesi'nde bir grup sikke. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi*, 8, 90.
- Tekin, O. (1997). Antik nümismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar). *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 20.
- Tekin, O. (1998). Eski çağda para. İstanbul, 45-47.
- Tekin, O. (1998). Eski çağda para: Antik nümismatiğe giriş (3rd ed.). *Eski Çağ Enstitüsü Yayınları*, 1-10.
- Tekin, O. (2003). Mangır. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 37, p. 568). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Tekin, O. (2004). Meskukat. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Vol. 29, pp. 317-318). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tekin, O. (2004). Tarih boyunca İstanbul'da sikke darp ve sikkeler. İstanbul.
- Tekin, O. (2005). Devletler, hükümdarlar.
- Tekin, O. (2008). Antik nümismatik ve Anadolu. İstanbul, 13-15.
- Tekin, O. (2009). TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul, p. XXXVII.
- Tekin, O. (2011). Lydia Krallığından Osmanlı İmparatorluğu'na Anadolu'da sikke darp. In B. Arı (Ed.), *Anadolu'da paranın tarihi* (pp. 33). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- Tekin, Oğuz. (1999). Bizans sikkeleri. *Yapı Kredi Yayınları*, 39-40.
- Tekin, Oğuz. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda para. In *Osmanlı Ansiklopedisi* (Vol. 3, pp. 169-179). Yeni Türkiye Yayınları.
- Tekin, Oğuz. (2002). Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Türk devletlerinin sikkeleri. In *Türkler Ansiklopedisi* (Vol. 5, pp. 413-422). Yeni Türkiye Yayınları.
- Teoman, B., & Teoman, G. (2014). Eşrefoğulları Beyliği sikkeleri. In *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu I: Eşrefoğulları Beyliği* (p. 316). Konya.
- Teoman, B., & Teoman, G. (2014). Germiyanogulları Beyliği sikkeleri. In *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III: Germiyanogulları Beyliği* (p. 197). Kütahya.
- Teoman, B., & Teoman, G. (2016). Malatya'da basılmış Danişmendli ve Anadolu Selçuklu sikkeleri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 52-64.
- Teoman, B., & Teoman, G. (2018). Konya darplı Anadolu Selçuklu sikkeleri. *Konya Kitabı XVI*, 147.
- Teoman, B. Teoman, G. & Sağıt, B. (2016). Karamanoğulları sikkelerine genel bir bakış. In *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu II* (pp. 709-741). Konya.
- Teoman, G., & Sağıt, B. (2011). Karesi Beyliği sikkeleri. In *Uluslararası Bergama Sempozyumu* (p. 280). İzmir.
- Teoman, G., & Sağıt, B. (2012), Sahillerin Sultanları ve sikkeleri. In *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu II: Menteşeoğulları Tarihi* (p. 469). Muğla.

- Teoman, B. (2020), Erken Dönem Osmanlı Sikkeleri (1299-1453) In (Ed) Y. Özbek ve A. Budak, *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi*, (pp.399-434), Litera Türk Yayınları, Konya.
- Tızlak, F. (1999). Osmanlı Devleti'nde madencilik. In *Osmanlı Ansiklopedisi* (Vol. 3, pp. 318-320). Yeni Türkiye Yayınları.
- Tuncel, M. (2000). Batman. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 5, pp. 200-201). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, H. (2019). Kudüs'teki Memlûk Türk Devleti armaları (renkler). *Belleten*, 83(298), 892.
- Tuzkaya, E. (2010). *Kırklareli Müzesi'ndeki Osmanlı dönemi sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Tülay, S. (2001). *Genel nümizmatik sözlüğü*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Uğurluer, M. (2008). Nümismatik yazıları I. *Tarih ve Kültür Yayınları*, 57-66.
- Uslu, K. (2007). Bir kitap: Akçe. *Anadolu Nümizmatik Bülteni*, 1, 10.
- Uykur, R. (2010). *Artuklu sikkelerinde yazı ve süsleme kompozisyonu* (Unpublished doctoral dissertation). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uykur, R. (2011). Artuklu Türkmenlerinin sikkelerinde görülen iktidar ve güç sembolü hükümdar portreleri. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 59, 171.
- Uykur, R. (2018). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Selâhaddin Eyyûbi'ye ait nadir bir bakır sikke. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 117.
- Uykur, R. (2018). Salahaddin Yûsuf Bin Eyyûbi'nin Mardin Müzesi'nde bulunan sikkeleri. *Manisa Celal Bayar Sosyal Bilimler Dergisi*, 417.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1965). Akçe. In *MEB İslam Ansiklopedisi* (Vol. 1, p. 232). Milli Eğitim Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1967). Mangır. In *MEB İslam Ansiklopedisi* (p. 282-283). Milli Eğitim Basımevi.
- Ünal, C. (2011). Danişmendoğlu Melik Şemseddin İsmail döneminde basılmış bir bakır sikke. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2, 511-514.
- Ünver, Süheyl (1982). “Bakır Para Üzerine Bir Enflasyon Denemesi”. <https://www.malumatfurus.org/darphane-para-basma/>
- Vulaş, K. E. (1996). *Geç dönem Osmanlı gümüş sanatı* (Unpublished master's thesis). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yalçın, A. (1979). *Türkiye iktisat tarihi*. Ankara.

- Yavuz, E. (2007). XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin finansmanında vakıfların rolü. *Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Yıldırım, M. & Akyıldız, A. (2017). Konya Müzesi envanterinde kayıtlı İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han dönemine ait sikkelerden örnekler. *İslam Dergisi*, 29, 66.
- Yıldırım, M. & Tekin, A. (2018). Side Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu dönemi sikkeleri: II. İzzeddin Keykavus, IV. Rukneddin Kılıçarslan, II. Alâeddin Keykubad dönemi. *İstem Dergisi*, 31, 49.
- Yılmaz, A. (2017). Erzurum Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan II. Hüsrev'e ait Sasani sikkeleri. *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*.
- Yılmaz, A. (2019). *İznik müzesinde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri* (Unpublished doctoral dissertation- Yayınlanmamış doktora tezi). Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Yılmaz, H. (2019). Osman Gazi'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de bastırdığı üçüncü sikke. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4, 83.
- Yılmaz, M. (2010). *Ortaçağ'da Denizli (Selçuklu ve İnançoğulları dönemi)* (Unpublished master's thesis). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Yuka, A. (2012). *Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Bizans sikkeleri* (Unpublished master's thesis). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.